

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI BİLİM DALI

**OSMANLI DÖNEMİ'NDE YABANCI ARKEOLOGLAR TARAFINDAN BABİL
HARÂBELERİNDE YÜRÜTÜLEN KAZI ÇALIŞMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSA GÜLER

İSTANBUL, 2022

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI BİLİM DALI

**OSMANLI DÖNEMİ'NDE YABANCI ARKEOLOGLAR TARAFINDAN BABİL
HARÂBELERİNDE YÜRÜTÜLEN KAZI ÇALIŞMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSA GÜLER

Danışman: PROF. DR. GÜLGÜN UYAR

İSTANBUL, 2022

TEZ ONAY BELGESİ

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI Anabilim Dalı İSLAM TARİHİ VE SANATLARI
Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi İSA GÜLER'nin OSMANLI DÖNEMİNDE
YABANCI ARKEOLOGLAR TARAFINDAN BABİL HARABELERİNDE YÜRÜTÜLEN
KAZI ÇALIŞMALARI adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 29.06.2022 tarih ve
2022-25/24 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği /oy çokluğu ile Yüksek Lisans
Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 22 / 07 / 2022

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. GÜLGÜN UYAR	
2.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi SÜMEYRA OCAK AHMED	
3.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi FETTAH AYKAÇ	

ÖZET

OSMANLI DÖNEMİ'NDE YABANCI ARKEOLOGLAR TARAFINDAN

BABİL HARÂBELERİNDE YÜRÜTÜLEN KAZI ÇALIŞMALARI

Arşiv belgelerinden hareket ederek yaptığımız araştırmamızda; Babil harâbelerinde, en büyük ve planlı kazıları Almanların yaptığını tespit ettik. Alman bilim adamları, özellikle Eduard Sachau ve Robert Koldewey tarafından 1899 yılında başlatılan kazı çalışmaları, 1917 yılında İngilizlerin bölgeyi işgaline kadar sürdü. Daha önce İngiliz ve Amerikalılar da Babil harâbelerinde kazı yapmışlar ancak Almanlar kadar ilerleyememişler ve önemli bir sonuç alamamışlardı. Alman araştırmacı ve devlet yetkilileri Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik sorunlardan, denetim yetersizliğinden istifade etmişler, kanun ve yönetmelik hükümlerinin âmir hükümlerinin aksine, çıkardıkları eserlerin çoğunluğunu ülkelerine taşımışlar, ancak az bir kısmını Müze-i Hümayûn'a bağışlamışlardır. Tez çalışmasında; Osmanlı Devleti me'mûrlarının, özellikle de hafriyyât komiserlerinin Babil hafriyyâtı esnasında yerine getirdikleri gözetim ve denetim işleri üzerinde bilhassa duruldu. Babil harâbelerinde hafriyyât komiseri olarak adları geçen Bedri Bey ve Haydar Bey, Alman bilim adamlarıyla beraber kazının her anına tanıklık ettiler. Bu nedenle Arşiv belgelerinde yer alan ve konumuzla ilgisi ölçüsünde, hafriyyât komiserlerinin faaliyetleri, haklarında vâkî müspet veya menfî değerlendirmeler araştırmamızda yer aldı. Kazı çalışmaları ve çıkarılan eserler ile ilgili yabancı arkeologların icraatlarını, zamanın yürürlükte olan kanun ve nizâmnâmelerine göre değerlendirmemiz gerekir. Bunun için Osmanlı Devleti'nde eski eser nizâmnâmeleri de inceleme konusu yapılmıştır. İlki 1869 yılında olmak üzere 1874, 1884 ve en son olarak da 1906'da Âsâr-ı Atîka Nizâmnâmesi çıkarıldı. Özellikle 1906 tarihli nizâmnâmenin hafriyyât ile ilgili hükümleri ayrıntılı incelendi. Son olarak; arşivlerde yer alan Babil Antik Şehri kaynaklı buluntular, eski eser kaçakçılığı gibi olaylardan ve kişilerden bahisle devletlerin faaliyetleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Ayrıca; Babil'den çıkarılan eserlerin takip edilmesi, tuğlaların satımı, inşaatlarda kullanılması, kırık eserlerin birleştirilmek üzere Berlin Müzesine gönderilmesi gibi konular üzerinde de durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Babil Harâbeleri, Hille, Âsâr-ı Atîka Nizâmnâmesi

ABSTRACT

EXCAVATIONS IN BABYLON RUINS BY FOREIGN ARCHAEOLOGISTS IN THE OTTOMAN PERIOD

In our research based on archival documents; We found that the Germans carried out the largest and most planned excavations in the Babylonian ruins. The excavations started in 1899 by German scientists, especially Eduard Sachau and Robert Koldewey, continued until the British occupation of the area in 1917. Previously, the British and Americans had also excavated in the Babylonian ruins, they could not advance as much as the Germans and did not get any important results. German researchers and state officials took advantage of the political and economic problems of the Ottoman Empire, the lack of supervision, and, contrary to the prevailing provisions of the laws and regulations, they transported the majority of the works they produced to their countries, but they donated a small part of them to the Museum-i Humayun. The Ottoman State officials, especially the Excavation Commissioners, who performed the surveillance and inspection duties during the Babylonian excavations, took a great place in our research. Bedri Bey and Haydar Bey, who were named as the excavation commissioner in the Babylonian ruins, witnessed every moment of the excavation together with the German scientists. For this reason, the activities of the excavation commissioners and the actual, positive or negative evaluations about them in the archive documents and to the extent of their relevance to our subject were included in our research. We need to evaluate the activities of foreign archaeologists regarding the excavations and unearthed artifacts according to the laws and regulations in force at the time. For this, we also touched on the subject of ancient works regulations in the Ottoman Empire. The Âsâr-ı Atîka Regulation was issued in 1874, 1884, and lastly in 1906, the first of which was 1869. The provisions of the 1906 regulation on excavation were examined in detail. We tried to reveal the activities of individuals and states in the archives, such as the finds originating from the Ancient City of Babylon, the smuggling of antiquities. Here, we also covered topics such as following the artifacts unearthed from Babylon, selling the bricks, using them in construction, and sending the broken artifacts to the Berlin Museum to be put together. Babil Harâbeleri, Hafriyyât, Osmanlı Arşivi, Hille, Âsâr-ı Atîka Nizâmnamesi

Keywords: Babylon Ruins, Hille, Âsâr-ı Atîka Regulation

ÖNSÖZ

Doğu halklarının ve bilhassa İslâm coğrafyasının, batı sömürgeciliğinin bir kolu gibi işlev gören arkeolojik kazılara maruz kalması ve ele geçirilen eserlerin neredeyse tamamının yağmalanarak batı ülkelerine taşınması, günümüzün kanayan yaralarındandır. Bâbil kazıları da bu yağmadan nasibini almış, önemli ören yerlerinden biridir.

Tezimiz iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Osmanlı Devleti'nde tarihi eser mevzuatının gelişimi ele alınmış, özellikle âsâr-ı atîka nizamnâmesi üzerinde durulmuştur. Bu bölümde Irak bölgesi, Bağdat ve Hille şehirleri ile Bâbil antik kenti hakkında konumu, tarihçesi ve kazı alanları hakkında genel bilgilerle yetinilmiştir. İkinci bölümde ise Bâbil kazılarına yoğunlaşmış, Bâbil hafriyatı ile ilgili her bilgi işlenmiş, kazı yapan bilim adamları ile hafriyat komiserleri ayrı ayrı ele alınmıştır. Sonuç olarak elde ettiğimiz bilgilerden hareketle birtakım yorumlara gidilmiştir.

Bâbil kazıları hakkında, birçok yayın olmasına rağmen Osmanlı arşiv belgeleri açısından konuya yaklaşımımız, tezimizi ayrı bir yere koymaktadır. Aynı yolu takip eden diğer eserlerden de farklı olarak -Koldewey'in orijinal haritası vb- yeni bilgi ve belgelere de ulaştık. İnsanlığın bilgi okyanusuna bir damla katkıda bulunmuş olmak gayemiz ve bahtiyarlığımızdır.

Bu tezin var olmasında çok büyük emeği olan, kendime olan inancım kaybolmuşken, bana inanan danışman hocam, pek değerli Prof. Dr. Gülgün UYAR Hanımefendiye teşekkür ederim. Üyeliği kabul etme lütfunda bulunan çok değerli tez savunma jüri hey'eti Fettah AYKAÇ ve Sümeyra Ocak AHMED hocalarıma ayrı ayrı teşekkür ederim. Derslerimizin her anı sanat ve bilim dolu geçen, kendileriyle tanışmaktan onur duyduğum; Aziz DOĞANAY, Fatih ÖZKAFA, Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU, Selman CAN hocalarıma, her birine ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım. Bana her türlü kolaylığı gösteren Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, İSAM Kütüphânesi, Millet Kütüphânesi, İlâhiyat Fakültesi Kütüphânesi çalışanlarına da ayrıca teşekkür ve minnetimi ifade ederim. Nihayet her an ve her şekilde beni destekleyen eşim Semanur'a, bana sabır gösteren çocuklarım Tarık Buğra ve Zeynep'e sevgi ve minnetlerimi sunarım. Annem'e dua ile.

İsa GÜLER
İstanbul, 2022

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY BELGESİ	
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR.....	vi
FOTOĞRAFLAR	viii
HARİTALAR	ix
GİRİŞ	
1. Amaç ve Kapsam	1
2. Kaynak ve Araştırmalar	3
3. Yöntem.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE ARKEOLOJİ MEVZUATI VE BABİL HARÂBELERİNDE YÜRÜTÜLEN KAZILAR

1. Âsâr-ı Atîka Nizâmnâmeleri	5
2. Kazı Ruhsatı ve Denetim	11
3. Osmanlı Dönemi'nde Irak Bölgesinde Yürütülen Kazılar ve Babil Harâbeleri .	14
A. Bâbil Harâbelerinde Yürütülen Kazılar	17
B. Babil Kazılarında Görevli Hafriyât Komiserleri	22
I. es-Seyyid Ahmed Haydar Bey.....	25
II. Bedri Bey (Ahmed Bedreddin)	30
II. Doktor Robert Koldewey	51

İKİNCİ BÖLÜM

BABİL HARÂBELERİNDE KAZI YAPAN YABANCI ARKEOLOGLAR VE
KAZILARDA ÇIKARILAN ESERLER

1.	İngilizler	36
2.	Amerikalılar	39
3.	Fransızlar	40
4.	Almanlar	41
A.	Arşiv Belgelerine Göre Bâbil Harâbelerinde Kazı Yapan Bilim Adamları.....	47
I.	Doktor Eduard Sachau	47
II.	Doktor Robert Koldewey	51
B.	Kazı Ruhsatını Uzatma Talepleri.....	58
5.	Kazı Ruhsatı Talebinin Reddedilmesi	63
7.	Babil’den Çıkarılan Eski Eserler	68
A.	Bâbil Harâbelerinden Çıkarılan Kırk Eserlerin Birleştirilme Amacıyla Berlin’e Götürülmesi	74
B.	Bâbil Antik Şehrine Ait Eserlerin Planlı Kazı Dışında Ele Geçirilmesi.....	75
C.	Bâbil’de Çıkarılan Eserlerin Devlet-i Aliyye Tarafından Avrupa’da Takibi	78
D.	Yabancı Devlet Müzelerinde Yer Alan Babil Menşeli Eserler.....	82
SONUÇ		
KAYNAKÇA		87
1.	Kitaplar	87
2.	Makaleler	88
3.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri	88
4.	Web Sayfaları	92
EKLER		93

KISALTMALAR

A.A.N.: Âsâr-ı Atîka Nizâmnâmesi

BEO : Bâb-ı Âlî Evrâk Odası

BOA : Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Başkanlığı Osmanlı Arşivi

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

H. : Hicrî

İSAM : İslam Araştırmaları Merkezi

m. : Madde

M. : Miladî

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

Mt : Metre

M.Ü. : Marmara Üniversitesi

R. : Rumi

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

TTK : Türk Tarih Kurumu

Arşiv Belgeleri:

A.}MKT.MHM : Sadâret Mektûbî Mühimme Kalemi Evrâkı

DH.EUM.VRK : Dâhiliye Emniyet-i Umûmiyye Evrâk Odası Kalemi Evrâkı

DH.MKT : Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi

DH.SFR : Dâhiliye Nezâreti Şifre Evrâkı

HR.MKT : Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemi Evrâkı

HR.TH : Hâriciye Nezâreti Tahsilat Evrâkı

HR.TO	: Hâriciye Nezâreti Tercüme Odası Evrâkı
I.HR	: İrâde Hâriciye
I.HUS	: İrâde Husûsî
I.MF	: İrâde Ma‘ârif
MF.MKT	: Ma‘ârif Nezâreti Mektûbî Kalemi
TS.MA.E	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrâkı
Y.A.HUS	: Yıldız Sadâret Husûsî Mârûzât Evrâkı
Y.A.RES	: Yıldız Sadâret Resmî Mârûzât Evrâkı
Y.PRK.ESA Mârûzâtı	: Yıldız Perakende Evrâkı-Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik

FOTOĞRAFLAR:

<u>Fotoğraf 1: Amerikalıların çıkardıkları eserlerin yarısını alma teklifine karşı satılmasının teklif edilmesi konulu belge. (A_}MKT_MHM_00498_00039_001_001)</u>	<u>7</u>
<u>Fotoğraf 2: Amerikalılara iki yerde kazı ruhsatı verilmemesi ve çıkarılan eserlerinin kendilerine satılması konulu belge. (Y_A_RES_00045_00018_002_001)</u>	<u>9</u>
<u>Fotoğraf 3: Dr. Sachau adına alınan kazı ruhsatının bir yıl daha uzatılması konulu belge. (I_MF_00008_00005_002_001).....</u>	<u>11</u>
<u>Fotoğraf 4: 1906 tarihli nizâmnâmenin hafriyât hakkındaki başlığı (A.A.N. 1906: 8) ..</u>	<u>12</u>
<u>Fotoğraf 5: Koldewey'in defter tutmama eleştirisine cevâbı konulu belge (MF_MKT_00556_00045_004_001)</u>	<u>24</u>
<u>Fotoğraf 6: Haydar Bey'in soruşturmasında betimlenen muhtemel kabartma heykel. (Koldewey, 1914: 162) Bu kabartma aynı zamanda İstanbul Arkeoloji Müzesi katalogunda da yer almaktadır. (Eski Şark Eserleri Müzesi, 2008: 164)</u>	<u>26</u>
<u>Fotoğraf 7: Yüzbaşı Kemal Bey'in jurnali. MF_MKT_00962_00050_001_002 no'lu belgenin 2. Sayfası.</u>	<u>28</u>
<u>Fotoğraf 8: Ahmed Bedreddin Bey'in kendini savunduğu, adıyla mühürlü olan mektubu. (MF_MKT_00556_00045_006_001).</u>	<u>31</u>
<u>Fotoğraf 9: Bedri Bey-1916.....</u>	<u>32</u>
<u>Fotoğraf 10: Musul'da ba'zı şahısların evlerinde bulunan rölyeflerin Bedri Bey tarafından mektupla bildirildiğine dair belge. (MF_MKT_00187_00050_001_001)</u>	<u>34</u>
<u>Fotoğraf 11: Bâbil harabelerinde bulunan binden fazla sikkenin Devlet-i aliyye ile İngiltere arasında paylaşılması konulu belge. (TS_MA_E_1410_0014_001_001)....</u>	<u>38</u>
<u>Fotoğraf 12: Sachau ve Koldewey'in Bağdâd'a yolculukları, yanlarında taşıdıkları eşyalar konulu belge. (I_HR_00357_00005_001_001). Sefâret-i Devlet-i İmparâtorîye-i Almanya mühürlü.</u>	<u>42</u>
<u>Fotoğraf 13: İştar Kapısının ortaya çıkarılışı, 01 Nisan 1902. Görselde görülen raylar, Koldewey tarafından eserlerin kolayca taşınması için döşenmiştir. (Oates 2015: 156). ..</u>	<u>46</u>
<u>Fotoğraf 14: Doktor Sachau ve Koldewey'in Ninova'da taş örneği almaları konulu şifreli belge. (DH_SFR_00221_00023_001_001).</u>	<u>49</u>

<u>Fotoğraf 15: Robert Koldewey. (Andrae, 1952: 1).....</u>	51
<u>Fotoğraf 16: Bâbil kazılarında çıkarılan tuğla parçalarının sandıklara konulması</u>	55
<u>Fotoğraf 17: Kimseye ruhsat verilmemesi ve çıkarılan eserlerin müzeye teslim edilmediğini konu alan belge. (Y_A_HUS_00485_00073_001_001).</u>	59
<u>Fotoğraf 18: Andrew Lyford'un Maarif'e yazdığı imzâlı, te'kit yazısı talebi konulu dilekçesi. (MF_MKT_00586_00014_006_001).....</u>	64
<u>Fotoğraf 19: Bâbil ve diğer yerlerde devâm eden kazılardan çıkarılan eserlerin teslim edilmediği ile ilgili belge. (BEO_002629_197142_001_001)</u>	65
<u>Fotoğraf 20: Hindiyeye seddi için tuğla çıkarılmasını Almanların şikâyeti. Sadece Bernûn karyesinden tuğla çıkarılmasına izin verilmesi konulu belge (MF_MKT_00472_00007_001_001)</u>	72
<u>Fotoğraf 21: Bâbil'de çıkarılan kırık tuğlaların birleştirilmesi ve temizlenmesi için Berlin'e nakli konulu arşiv belgesi (BEO_002027_151995_001_001)</u>	74
<u>Fotoğraf 22: Bâbil'den çıkarılan kırık tuğlaların Berlin müzesinde birleştirilmesi.....</u>	75
<u>Fotoğraf 23: Bâbil'de bulunmuş 118 taş ve satılan 18 tanesinin postahaneden geri alınması konulu belge. (MF_MKT_00043_00079_001_001).....</u>	77
<u>Fotoğraf 24: Paris La Patrie Gazetesinde Bâbil kaynaklı bir silindirin British Museum'a satılması konulu belge. (MF_MKT_01167_00046_003_001)</u>	79
<u>Fotoğraf 25: İshak Sucu ve Bünyamin Manasyan'ın Bâbil'de bulunan bir silindiri British Museum'a 40000 franga satmaları konulu belge MF_MKT_01167_00046_003_002 no'lu belge</u>	81
<u>Fotoğraf 26: British Museum'da sergilenen Babil kaynaklı silindir mühürlerden biri M.Ö. 19. yüzyılın ortalarına tarihlenir.</u>	84

HARİTALAR:

<u>Harita 1: 19. Yüzyılın ikinci yarısında Mezopotamya'da yapılan kazılar (Bottero, Steve 2008: 107)</u>	14
<u>Harita 2: Osmanlı Coğrafyasında Bağdat Vilâyeti (Sakaoğlu 2007: 279).....</u>	16
<u>Harita 3: Osmanlı Devleti'nde Bağdat Vilâyeti ve Hille'nin konumu (Kennedy 2002: 25)</u>	17

<u>Harita 4: Antik Bâbil</u> (http://www.leftovershistory.com/wp-content/uploads/2015/06/map01-02.jpg Erişim tarihi:04.07.2022).....	18
<u>Harita 5: Bâbil kentinin Geç Bâbil dönemi şematik planı. Kazılar genelinde Fırat'ın doğusunda eski Bâbil yerleşiminde yoğunlaşmıştır. (Oates 2015: 155).....</u>	19
<u>Harita 6: Babil'in kazı yapılmadan önceki taslak haritası. Amran üzerinde Ziggurat yani Bâbil Kulesi görülüyor. (Oates, 2015: 153).....</u>	21
<u>Harita 7: Babil Harâbeleri. Koldewey'in The Excavations At Babylon adlı çeviri eserinde yer alır. (Koldewey, 1914).....</u>	44
<u>Harita 8: Dr. Eduard Sachau'nun Bağdat Bölgesi'nde gezdiği yerleri gösterir harita. (Sachau 1900: Tefel II).....</u>	48
<u>Harita 9: 1899 yılına ait arşiv vesikaları arasında yer alan Bâbil harâbesinde kazı yapılacak alanı gösteren bu harita, Koldewey'e ait olup ruhsat başvurusunda kullanılmış.</u>	53

GİRİŞ

Osmanlı Irak coğrafyasında Bağdat Vilâyeti'ne bağlı Hille şehri yakınlarında çok büyük bir harâbe yer almaktadır. Antik çağda M.Ö. yaklaşık 2000 yıllık geçmişi olan ve kutsal kitaplarda adı geçen söz konusu efsanevi şehir Babil'in kalıntıları, yıllarca kontrolsüz birçok kazıya maruz kalmıştı. Yerli halklar tarafından yapılan kazıların amacı çoğunlukla hazine aramak ve tuğla çıkarmaktı. Araştırma amaçlı olarak önce İngiliz, Fransız ve Amerikalıların, sonra da Almanların Babil'de arkeolojik kazılar yapmak için girişimde bulundukları bilinmektedir. Osmanlı arşivindeki belgeler incelendiğinde ise Babil kazıları konusunda, devletin resmî yazışmalarına neredeyse tamamen Almanların konu olduğu görülür. Bunun temel sebebinin; Almanların kazı yaptığı 1898-1916 yıllarında Osmanlı devleti ile Almanya'nın yakınlaşması olduğunu söylemek mümkündür. Arşiv belgeleri Osmanlı hükûmetlerinin diğer devletlere açıkça göstermedikleri müsamaha ve ruhsatı Almanlara tanıdıklarını göstermektedir.

Osmanlı Devleti sahip olduğu eski eserlerini yağmacılardan hatta araştırmacılardan korumak amaçlı Âsâr-ı Atîka nizâmnâmeleri çıkarmıştır. Kazı yapanların uyması gereken kurallar koymuş, çıkan bütün eserlerin devletin malı olduğu hükmünü getirmiştir.

1. Amaç ve Kapsam

Bu çalışmamız; Osmanlılar döneminde Babil harâbelerinde yapılan kazı çalışmaları hakkında arşiv belgeleri üzerinden bilgi edinmek, yapılan kazı çalışmalarında çıkan eserlerin izlerini sürmek, edinebildiğimiz bilgilerle, yakın veya uzak bir gelecekte eserlerin sahiplerine iadesine vesile olmak amacını taşımaktadır. Bunu gerçekleştirmek için; Osmanlı döneminde 20. yüzyılın başlarında Bağdat yakınlarında Babil antik kentinde yapılan arkeolojik kazılara, arşiv yazışmaları üzerinden ışık tutmak, Babil kazılarında ortaya çıkarılan arşiv belgelerine ve kayıtlarına yansıyan tablet, heykel, mühür, kullanım ve süs eşyaları gibi tarihî eserler, bilgi ve bulguların neler olduğunu ortaya koymaktır. Burada hafriyât yapan yabancı araştırmacı ve bilim adamlarını, mensubu oldukları ya da adına hareket ettikleri devletleri tespit etmek, Osmanlı Devleti'nin aleyhine veya lehine olarak hafriyât alanında yaptıkları icraatlarını gün yüzüne çıkarmak temel amacımızdır. Burada çıkarılan eserlerin âkîbetlerine dair arşiv

kayıtlarında rastladığımız bilgileri ortaya koymamızın, bu alanda yapılacak diğer çalışmalara kaynak olması en büyük beklentimizdir.

Kazı faaliyetlerinin, müze işleyişinin ve eski eserlerin tâbi olduğu nizâmnâmelerin oluşturulması, incelediğimiz dönem olan 19. yy sonu ve 20. yy başına tarihlendiğinden, söz konusu nizâmnâmelerin gelişim aşamalarına da kısaca değineceğiz. Zira arşiv yazışmalarında yer alan ve sıklıkla tekrar eden “nizâmnâme ahkâmına riayet” şartı veya bu ahkâmın ihlalleri, ilgili nizâmnâmelerin içeriğinin de bilinmesini zorunlu kılmıştır. Bu yüzden 1906 tarihli âsâr-ı atîka nizâmnâmesinin konumuzla alakalı maddelerini de yorumladık.

Irak’ın Hille kentinde Babil denilen ören yerinde yapılan kazılarda ele geçirilen ve arşiv vesikalarına konu olan eserlerin nasıl değerlendirildiğini, kırık tuğla parçalarının birleştirilmek üzere Berlin’e nakledilmesini, hafriyâttan çıkarılan tuğlaların satımını, satıştan elde edilen gelirin nerelere harcandığını da ortaya çıkarmak bu tezin amaçladığı hususlardan olmuştur.

Babil hafriyâtı konusunda adı en fazla geçen araştırmacılar olan Dr. Eduard Sachau ve Dr. Robert Koldewey’i kısaca tanıtıp, söz konusu belgelerde yer alan Bâbil hafriyâtı ile ilgili faaliyetlerini ayrıntılı tahlil ettik.

Arşiv vesikalarında bahsi geçen, hafriyât komiserliğinin vazife ve sorumlulukları ile görev ihlal ve ihmâl iddiaları da tezimizde işlenecektir. Babil hafriyâtı ile ilgili görevlilerin her türlü olumlu veya olumsuz icraatlarını, Babil hafriyâtında bilhassa vazifelendirilen Bedri Bey ile Haydar Bey’in hafriyât görevleriyle ilgili yazışmalarını konu alan arşiv belgelerine de ayrıntılı bir şekilde yer vereceğiz.

Eski eser kaçakçılığına dair yapılan ihbar ve şikâyetleri ve ne şekilde sonuçlandırıldığına dair yazışmaları da ele alıp, süreci takip etmeye çalışacağız.

Babil kazılarında faaliyet gösteren devletler ve kazı talepleri, bazı devletlerin kazı taleplerinin reddedilmesi, ret gerekçeleri de tartışılacaktır.

Yine arşiv vesikalarından hareketle araştırmacılar tarafından, herhangi bir tarihî eser kaçakçılığı veya buna teşebbüs vuku bulmuş ise bunun tespiti de amaçlanmaktadır.

2. Kaynak ve Araştırmalar

Tezin hazırlık aşamasında öncelikle Osmanlı Devleti'nde âsâr-ı atıka kavramının gelişimi üzerinde durulmuştur. Bu konuda temel kaynak olarak âsâr-ı atıka nizâmnâmelerinden istifade edilmiştir. 1906 yılında çıkarılan âsâr-ı atıka nizâmnâmesinin orijinal metnine İBB Atatürk Kitaplığından erişilmiş olup ilgili tanım ve uygulamalar bu metne dayanarak değerlendirilmiştir. Ulaşılan veriler konuyla ilgi oldukları ölçüde değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Babil harâbelerinde yapılan arkeolojik kazılar ve bu kazılardan elde edilen eserler doğrudan müzecilik ve eski eserlerle ilgili mevzuatı ilgilendirdiğinden bu konuda nizâmnâmeler genel çerçeveyi ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada kullanılan diğer temel kaynak ise; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde (BOA) “Hille, Bâbil, Hafriyât” konulu yazışmaların yer aldığı yaklaşık 360 arşiv belgesinden elde edilen bulgular olmuştur. Tekrarlardan arındırıldıktan sonra ancak kaynaklarda yer verdiğimiz 81 belgedeki bilgiler araştırmamızda yer almıştır. Osmanlı Devleti'nde kazı alanında faaliyette bulunan kişiler, arkeolojik kazı talebinde bulunan bir kişinin izlemesi gereken prosedür ve bu prosedürlere ne kadar uyulduğu, kazı yapan bilim insanlarının kazı ile ilgili hükümlere uyup uymadıkları, Osmanlı Devleti me'mûrlarından gözetim, denetim ve icra yetkisi bulunanların yaptıkları faaliyetler ve vazifelerini hakkıyla yerine getirip getirmediikleri gibi konuları arşiv yazışmaları üzerinden tespit etmek mümkün olmaktadır. Kazı alanında Müze-i Hümayûn tarafından tayin edilen geniş yetkilere sahip Hafriyât Komiseri adlı me'mûrlar hakkında arşiv belgelerinde tafsilatlı bilgiler yer almaktadır. Bu kişilerle ilgili olarak taltif ve şikâyetlere de arşivlerde yer aldığı kadarıyla yer verilmiş ve mevcut bilgilerden hareketle birtakım sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Arşiv belgelerinden elde edilen bilgiler başka kaynaklarla birlikte değerlendirilip yorumlanmıştır.

3. Yöntem

Osmanlı Dönemi'nde Yabancı Arkeologlar Tarafından Babil Harâbelerinde Yürütülen Kazı Çalışmaları başlıklı tezimizde Osmanlı Devleti'nde yabancı arkeologlar tarafından yapılan kazı faaliyetlerine genel çerçevede yer verilmiştir. Özelde ise Irak'ın Hille kentinde Bâbil harâbelerinde yapılan arkeolojik kazılara odaklanılmıştır. Buradaki kazı faaliyetleri Osmanlı arşiv belgelerinde yer alan bilgiler doğrultusunda incelenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde eski eserler hakkında hazırlanan nizâmnâmeler konuyla ilgisi bakımından ve ilgili olduğu kadarıyla ele alınmıştır. Bâbil kazılarında elde edilen eski eserler arşiv belgelerine yansıdığı kadarıyla tespit edilmiştir. Bu eserlerin ne şekilde değerlendirildiği ve âkâbetlerinin neler olduğuyla ilgili bulgular elde etmek üzere arşiv belgeleri incelemeye tâbi tutulmuştur. Genel olarak Osmanlı Devleti'nde yabancılar tarafından yapılan arkeolojik kazı çalışmaları, özelde ise Bâbil harâbelerinde kazı yapan devletler ve bu devletlere mensup veya onlar adına çalışan bilim insanlarını yine arşiv vesikalarında yer alan yazışmaları takip ederek tespit edilmiştir.

Metin içinde atıfta bulunulan arşiv belgeleri dipnotta kaynak olarak belirtilmiştir. Tezimizde arşiv belgelerinde yer alan Hicrî ve Rûmî tarihlerin tamamını, Türk Tarih Kurumu'nun web sitesinde yer alan tarih çevirme kılavuzundan yararlanarak Miladi tarihe çevirdik. Metnimizde geçen arşiv vesikası tarihleri ve diğer tarihler belgede olduğu gibi verilecek, ayrıca miladi tarihe çevrilecektir. Böylece, ilk bakışta olayların tarihsel konumunu belirlemek daha kolay olacaktır.

Belgelerde konuya doğrudan katkısı olmayan taltif ifadelerini keserek, çok özel olmayan tamlamaları sadeleştirerek vereceğiz. Bilinen kelimelerin söylenişlerinde günümüzde kullanılan şeklini tercih edeceğiz. Belgede vurgulanması gereken ifadeleri aslına uygun şekilde vermeye gayret edip, çok gerekli değilse sadeleştirmeyeceğiz.

Arşiv belgelerinde özellikle yabancı isimler telaffuz edildiği gibi yazıldığından orjinalinden farklı görünmektedir. Diğer kaynaklarda da tespit edebildiğimiz yabancı isimlerin kendi dillerinde yazılışı verilerek yazılacaktır. Aksi halde belgede nasıl okunuyorsa öylece yazılacaktır. Arşiv belgelerinin dosya ismi kaynakçada ve dipnotlarda Devlet Arşivlerinden verilen isimleri değiştirmeden olduğu gibi kullanmayı tercih ettik. Zira arama yapılırken bulunması ancak bu şekilde mümkün olabilmektedir. Ekler bölümünde ise okumuş olduğumuz belgelerin latinize edilmiş hâli yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE ARKEOLOJİ MEVZUATI VE BABİL HARÂBELERİNDE YÜRÜTÜLEN KAZILAR

Osmanlı Devleti'nde arkeolojik çalışmalar, Avrupa devletleri ve Amerika tarafından yapılmış, onların kazı talepleri devlet yetkilileri tarafından değerlendirilmiş ve devletin hak ve yetkilerini korumak amacı ile âsâr-ı atîka nizâmnâmesi hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur.

1. Âsâr-ı Atîka Nizâmnâmeleri

Osmanlı Devleti'nde kazı faaliyetleri çoğunlukla batılı araştırmacılar tarafından yapıldığı için eski eserlerin yağmalanması gibi fiili bir durum oluşmuş, bu durumun önüne geçmek için kazı faaliyetlerinin kanun ve yönetmeliklere bağlanması zorunluluk halini almıştır. Eski eserler, ilk başta yürürlükte olan fıkıh hükümlerine göre, buluntu ve hazine kapsamında değerlendirilmiş olup, arkeoloji bağlamında buluntuların tarihî eser olarak kabul edilmesi noktasında bu hükümlerin bir karşılığı olmadığı için, eski eserlere devlet tarafından sahip çıkılamamış ve koruma altına alınamamıştır. Osmanlı Devleti'nde bu durumun önemini fark eden ve eski eserlerin korunmasının gerekliliğine inanan devlet adamları, kazı faaliyetlerinin bir kanun ve yönetmeliğe ihtiyacı olduğunu görmüşler ve bu yönde çalışmalar yapmışlardır.

Âsâr-ı atîka nizâmnâmeleri çıkmadan önce arşiv belgelerine yansıyan başka bir vahim durum da “Çıkan eserlerden mükerrer olanlardan birisi devlet-i aliyyeye, diğerleri ise kazı yapana aittir” şeklinde bir usûl geliştirilmiş olmasıdır.

Bu durumun örneği; 1864 tarihine ait, İngilizlere kazı ruhsatı verilmesi ile ilgili bir arşiv belgesinde yer alır. Bu belgede ileri sürülen şartlar ilginçtir. Şöyle ki; çıkan eserlerden sadece ikili olanların bir tanesi devlete verilir, geri kalan tarihî eserlerin tamamı ise kazı yapanlara bırakılır. Bu hükümden; tek olan eserlerin tamamının kazı yapana ait olduğu, ancak ikili veya daha çok benzeri bulunan eserlerden sadece bir tanesinin devlete bırakıldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu arşiv belgesinde, İngilizlere verilen kazı ruhsatında bu konu şöyle geçmektedir: “İhrâc olunacak âsâr-ı atîkanın mükerrer olanları cânib-i saltanat-ı seniyyeye i'tâ olunacağı sefâret tarafından ifâde kılınmış olup antika taharrî edenlerin çıkaracakları antikalardan ikili olanlarının bir adedi

devlet-i aliyye müzesi için alınıp bir olanlarının kendilerine terki kâide-i mer'iyeye ve emsâli iktizâsındandır.”¹ Son derece devletin aleyhinde olan bu usûlün farkına varılıp, sahada bir karşılığının olmadığı, Takvim-i Vakâyî Gazetesinin, aynı zamanda ilk âsâr-ı atîka nizamnâmesinin de yer aldığı 1 Şubat 1284 R. (13.2.1869 M.) tarihli nüshasında şöyle ifâde olunmuştur. “Atîka taharri edenlere çift olan âsâr-ı atîkanın birer adedi taraf-ı devlet-i aliyyeye terk olunmak şartıyla ruhsat verilmek gibi ba‘zı usûl dahi ittihaz kılınmış ise de ikili antika pek nâdir zuhur ettiği misillü, bulunanları dahî ketm ve ihfa olunmakta olmasıyla usûl-i mevzu‘anın husûl-i maksada kâfi olamadığı anlaşılmış (...)” İkili olan tarihi eserlerden birinin verilmesi, yoruma açık bir konu olup, benzerlik ölçütlerinin netlikten uzak ve sınırlarının belli olmayışı, tıpa tıp aynîliğin çok nadir ve çoğunlukla imkânsız olması, benzerliğe kimlerin karar vereceğinin muğlak oluşu, tüm bunlara rağmen yine de -varsa- benzer olanlarının gizlenmesi, yabancı arkeologların yaptığı kazılardan elde edilen eserlerin neredeyse tamamının yurtdışına kaçırılmasına yol açmıştır.

Osmanlı Devleti’nde ilk nizâmnâme 1869 tarihinde yayınlanmıştır. (Karaduman 2004: 74) Yedi maddeden oluşan bu nizâmnâme Takvim-i Vakâyî Gazetesinin 1 Zilkâde 1285, 1 Şubat 1284 (13.2.1869) tarihli nüshasında yer almaktadır.²

Bundan sonra 1874, 1884 ve 1906 yıllarında yeni nizâmnâmeler çıkarılmış olup söz konusu tüzüklere zamanla yeni tanımlar, açıklamalar eklenmiş, görülen eksiklikler ta‘dil edilmiş, bilhassa eski eserlerin yurt dışına çıkarılmasının önüne geçmeyi hedefleyen değişiklikler yapılmıştır. (Çal 1997: 393)

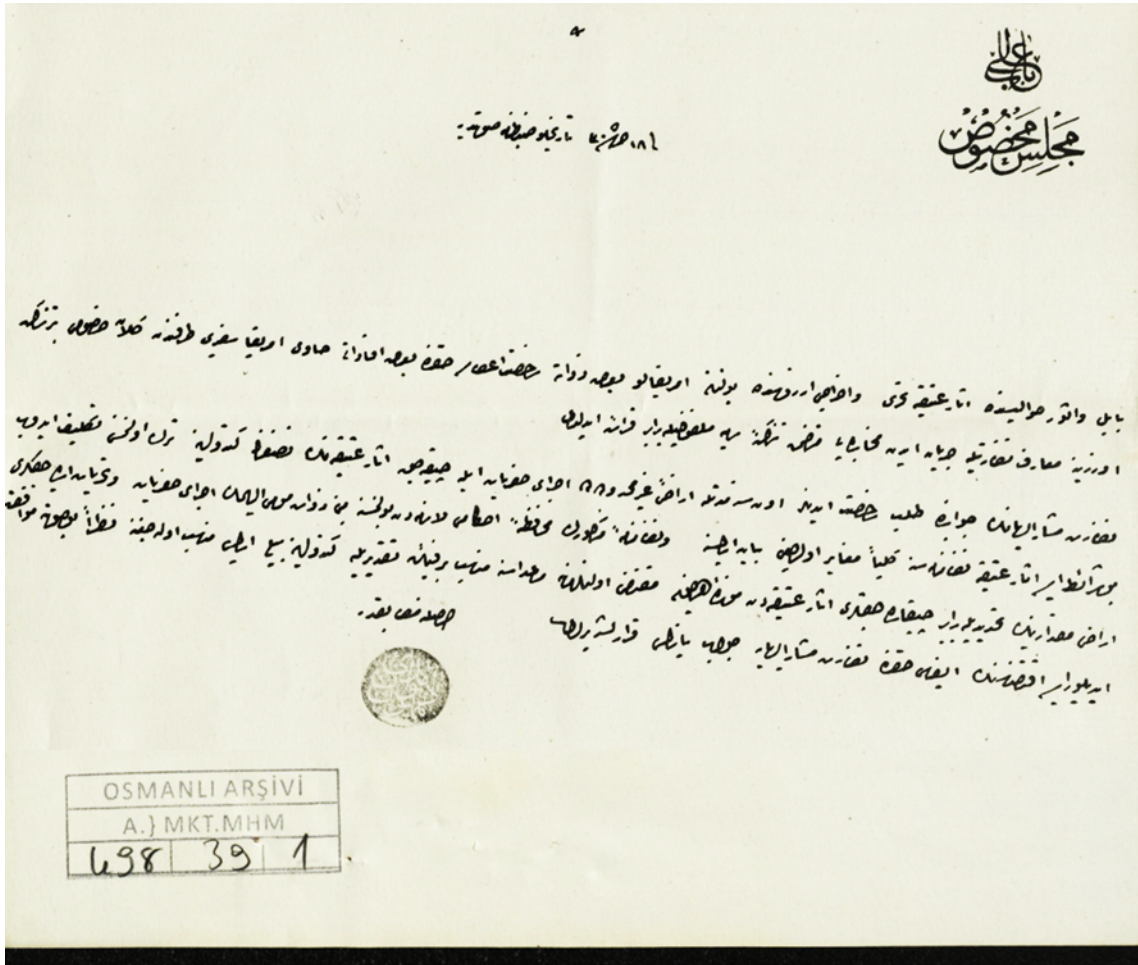
1874’te hazırlanan nizâmnâme bazı eleştirilere maruz kalmıştı. Antika ve tarihî eser kaçakçılığının önüne geçmekte yetersiz kaldığı, aksine eserlerin yurt dışına kaçırılmasına cesaret verici nitelikte olduğu yolunda görüşler ileri sürülmüştür. Çünkü bu nizâmnâmenin 3. maddesine göre kazıdan çıkarılan eserler üçe ayrılıyor, biri kazı yapana, biri saha sahibine, biri de devlete kalıyordu ki, kazı yapan araştırmacı, kendi payına düşen kısmı yurtdışına çıkarma hakkına da sahipti. (Çal 1997: 393) Üçte bir kuralının uygulanması ile ilgili Bergama kazısı ilginç bir örnektir. Carl Humann’ın yazdığı kazı günlüklerinin yer aldığı kitapta, arazi sahibi payı konusu hiç geçmiyor. Devlet, hissesinin

¹ BOA, HR_MKT_00507_00089_001_001; HR_TO_00241_00009_001_002.

² “Osmanlı Devleti’nde Âsâr-ı Atîka Nizâmnâmeleri” adlı Halit Çal’ın, “Belgelerle İlk Türk Âsâr-ı Atîka Nizamnamesi” adlı Hüseyin Karaduman’ın makalesinin ekinde, 7 maddelik 1869 tarihli ilk nizâmnâmenin hükümleri yer almaktadır. Ayrıca Karaduman makale ekinde Takvim-i Vakâyî gazetesinin sözkonusu sayfalarının bir kopyası da mevcuttur.

peşine düşüyor ancak eseri almıyor. Araştırmacılara belli bir fiyat takdir edilerek satıyor. (Yılmaz, 2015: 53)

Bu durumun devletin aleyhine olduğu görülmüştür. 1874 nizamnamesinin de eski eserleri korumaktan uzak olduğu anlaşıp, eleştirilere konu olması üzerine Müze Müdürü Osman Hamdi Bey'in girişimleriyle 1884 yılında yeni bir nizâmnâme çıkarılmıştır.

A.}MKT.MHM.00498.00039.001

Fotoğraf 1: Amerikalıların çıkardıkları eserlerin yarısını alma teklifine karşı satılmasının teklif edilmesi konulu belge. (A_}MKT_MHM_00498_00039_001_001)

“Bâb-ı Âlî Meclis-i Mahsûs Zabıtnâme Sûretidir” başlıklı 1888 tarihli bir belgeye göre Amerikalılara ruhsat verilmesi konusu bu mecliste ele alınmış ve Amerikalıların ileri sürdükleri şartlar, Osmanlı Devleti yetkilileri tarafından kabul edilemez bulunmuştur. Amerikalıların, çıkarılan eserlerin yarısını kendilerinin almalarını şart koşmuş olmalarının, yürürlükte olan nizâmnâme hükümlerine tamamen aykırı olduğu dile getirilmiştir. Bu mecliste bu soruna çözüm aranmış, Müze-i Hümayûn'un uygun

gördüğü eserlerin, araştırmacılara, bir fiyat takdir edilip, satılabileceği şeklinde bir öneri getirilmiştir. İlgili belgede konu özetle ve sadeleştirilerek şu şekilde geçmektedir:

“Bâb-ı Âlî Meclis-i Mahsûs, 18 Zilhicce1305 R./26 Ağustos 1888 M. tarihli Zabıtnâme Sûretidir. Bâbil ve Asur havâlisinde âsâr-ı atîka araştırma ve çıkarma arzusunda bulunan Amerikalı bazı kişilere ruhsat verilmesi hakkında olan Amerika sefirî tarafından gelen özel bir yazı üzerine Maârif Nezâretiyle cereyân eden muhâbireyi içeren resmî yazı ekleriyle beraber okundu. Nezâret-i müşârün ileyhânın cevâbında ruhsat talep edenler on sene müddetle arâzî-i gayr-i mahdûdede kazı yapmak ve *çıkacak âsâr-ı atîkanın yarısının kendilerine terk edilmesini* teklif ediyorlar. Oysa ki bu şartlar âsâr-ı atîka nizâmnâmesine külliyyen aykırı olduğu beyân edilmesine, söz konusu nizâmnâmenin hükümlerini korumak gerekli olduğundan dolayı, ilgili kişilerin kazı ve araştırma yapacakları arâzî mikdârının sınırlandırılması ile beraber, çıkaracakları âsâr-ı atîkadan Müze-i Hümâyûn tarafından gerekli bulunanların izne bağlı olarak, uygun bir fiyat belirlenmesi ve bu fiyata kendilerine satılması münâsip olacağından dolayı, bu şekilde kabûl ederler ise gereğinin yapılması hakkında ilgili bakanlığa cevap yazılması kararlaştırıldı.”³

Bu yazışma ve kararlar bize gösteriyor ki; her ne kadar mevzuat, tarihi eserleri korumakta ise de yetkililer tarafından uygulama cesareti gösterilememiş, satım yoluyla da olsa eserlerin yabancıların eline geçmesi önlenememiştir.

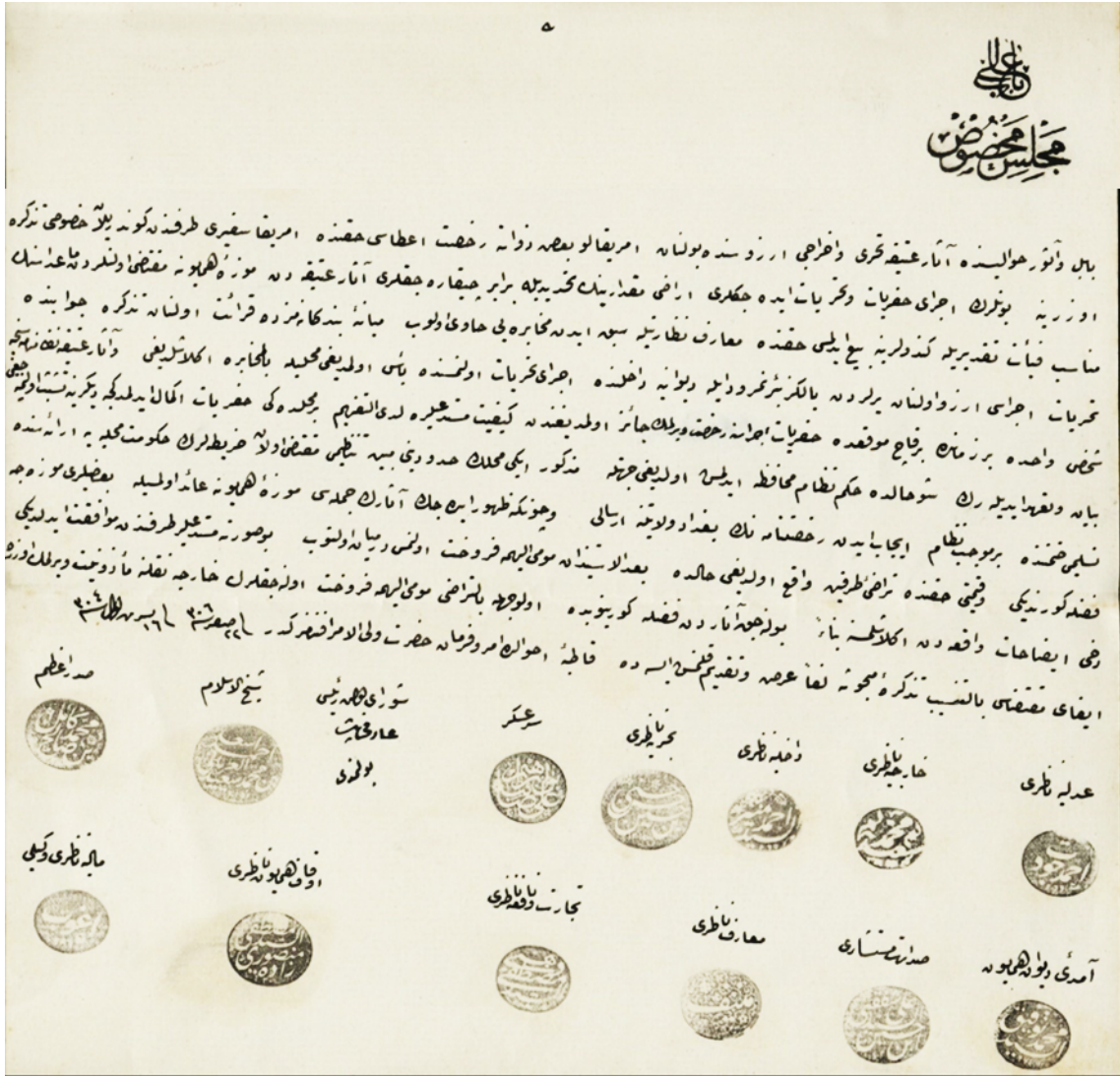
Aynı konu ile ilgili Meclis-i Mahsûs’un bir başka kararında da bütün bu şartlara ek olarak aynı şahsın aynı anda birkaç yerde kazı yapmasının da nizâmnâmeye aykırı olduğu, bu sebeple başvuru dilekçesinde de belirtilen üç mahallin isminin iki ile (iki yerin yakınlığı sebebiyle bir sayılarak) sınırlandırıldığını görüyoruz.

İlgili satırlar şöyledir: “(...) Araştırma yapılması arzu olunan yerlerden yalnız **Bi’r-i Nemrûd**⁴ ile Divâniye dâhilinde araştırma yapılmasında sakınca olmadığı mahalliyle haberleşerek anlaşıldığı ve **âsâr-ı atîka nizâmnâmesince bir kişiye bir zamanda birkaç mevkîde hafriyyât icrâsına ruhsat verilmek câiz olmadığından** keyfiyyet dilekçe sahiplerine anlatılarak, bir mahaldeki kazı tamamlanmadıkça diğerine

³ BOA, A_}MKT_MHM_00498_00039_001_001.

⁴ Nemrud Kuyusu: TDV İslam Ansiklopedisi’ne göre bu kuyu Bâbil Kulesinin yerinde, asırlarca süren tuğla yağmacılığı sonucu oluşmuştur. Bâbil Zigguratının temeli yerin altına doğru da uzanıyordu. Tuğla çıkarma işi temellere kadar ilerleyince böyle bir kuyu ortaya çıkmıştır. Hatta kulenin bir benzerinin yerin altında olduğuna dair bir inanç da vardır. Öyle ki bu kulenin Sümerce adı “göğün ve yerin temeli olan tapınak” şeklinde tercüme edilmiştir. Bkz. Erdem, “Bâbil”, *DİA*, 4: 394.

teşebbüs olunamayacağı beyân ve taahhüt edilerek bu şekilde hükm-ü nizâm korunmuş olduğundan mezkûr iki mahallin hududunu mübeyyen (...).”⁵

Y.A.RES.00045.00018.002

Fotoğraf 2: Amerikalılara iki yerde kazı ruhsatı verilmemesi ve çıkarılan eserlerinin kendilerine satılması konulu belge. (Y__A__RES__00045_00018_002_001)

Bu arşiv belgesinde kazı yapanların tâbi olacağı kurallar ile çıkarılan eski eserlerin değerlendirilmesi ile ilgili şartların değişmiş olduğu görülüyor. Zira burada Amerikalılar tarafından ileri sürülen; çıkarılan eski eserlerin yarısının kazı yapana ait olması şartı nizâmnâmeye tamamen aykırı bulunuyor. Ayrıca bir şahsın ayrı ayrı yerlerde aynı anda kazı yapmasının da nizâmnâme (1884 tarihli Âsâr-ı Atîka Nizâmnâmesi) maddelerine aykırı olduğu görülmektedir.

⁵ BOA, Y__A__RES__00045_00018_002_001.

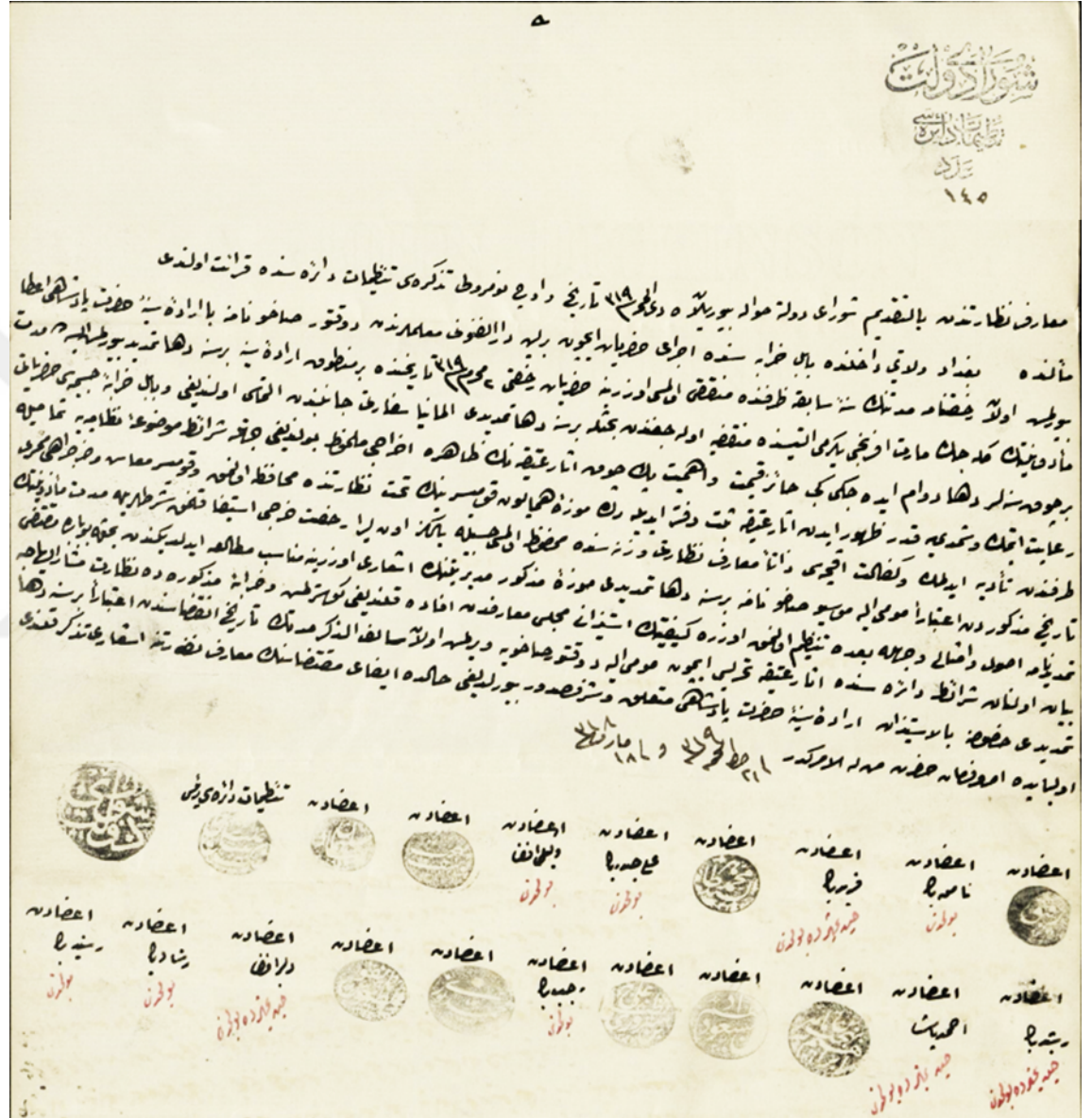
10 Nisan 322 (23 Nisan 1906) tarihinde yeni bir Âsâr-ı Atîka Nizâmnâmesi yürürlüğe girmiştir. (Çal 1997: 393) Bu nizâmnâme İstanbul Büyükşehir Belediyesi Osmanlıca Kitaplar Koleksiyonunda bulunmaktadır.⁶ Bu nizâmnâme ile 1884 Nizâmnâmesinde değişiklikler ve geliştirmeler yapılmış, bilhassa âsâr-ı atîka kavramının kapsamı açıklığa kavuşturulmuştur.

⁶ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Osmanlıca Kitaplar Koleksiyonunda erişime açık bulunan nizâmnâmeler arasında Cumhuriyet Dönemi'nde gerekli ta'dilat yapılarak yeniden basılmış olan 01 Nisan 1925 tarihli nizâmnâme de vardır. Bu nüshada Âsâr-ı Atîka Nizamnamesi'nin yanında ayrıca, Muhâfaza-i Âbidât Hakkında Nizamnâme (8 Madde), Müze-i Hümayün Nizamnamesi (43 Madde), Âsâr-ı Nakşiye Müzesi Nizamnâmesi (12 Madde) de yer alır.

2. Kazı Ruhsatı ve Denetim

Osmanlı Devleti'nde yukarıda bahsedilen Âsâr-ı Atîka Nizâm-nâmelerinde düzenlenen hükümler kimi tezkire belgelerinde, dîvanlarda ve meclislerde alınan kararlarda da yer verilerek pekiştirilmiş, arkeolojik kazı yapmak isteyenlere ruhsat verilirken nizâm-nâme hükümleri tekrar edilerek vurgulanmıştır.

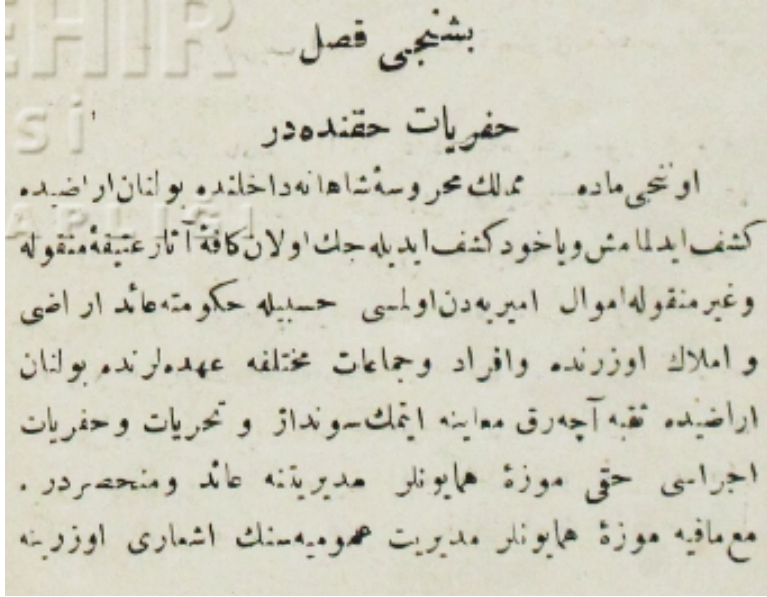
I.MF.00008.00005.002

Fotoğraf 3: Dr. Sachau adına alınan kazı ruhsatının bir yıl daha uzatılması konulu belge. (I_MF__00008_00005_002_001)

Aşağıda biraz sadeleştirerek ve kısaltarak verdiğimiz belge örneklerinde bu durum şu şekilde zikredilmiştir:

“Bâb-ı Âlî Sadâret Dâiresi Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn’u antetli ve 01 Mayıs 1902 tarihli belgede ve Şûrâ-yı Devlet Tanzîmat Dâiresi 31 Mart 1902 tarih ve 145 No’lu karar tutanağında (mazbatasında) Almanyalı Dârü’l-Fünûn muallimlerinden Doktor Sachau’a verilen kazı müddetinin bir yıl daha uzatılması kararı veriliyor. Bu kararda ileri sürülen ve tezkirede tekrarlanan bazı şartlar şöyledir: **Nizâmnâme mevzuatının şartlarına tamamen uymak, şimdiye kadar çıkarılan âsâr-ı atîka, deftere kaydedilerek Müze-i Hümâyûn komiserinin gözetimi altında muhafaza olunmak, komiser maaş ve harcırahı araştırmacı tarafından ödenmek, on lira ruhsat harcı alınmak.**”⁷

Bu arşiv belgelerinde kazı için şartlar ve bazı prosedür zikredilmekte olup kazıdan elde edilen tarihî eserlerin kaydının yapılması, Müze-i Hümâyûn komiserinin gözetimi altında muhafaza edilmesi gibi şartların ileri sürülmesinin tarihî eserlerin kaçırılmasına engel olmak gayesine matuf olduğu açıktır.

Fotoğraf 4: 1906 tarihli nizâmnâmenin hafriyât hakkındaki başlığı (A.A.N. 1906: 8)

Osmanlı Devleti’nde 10 Nisan 1322 R. (23 Nisan 1906 M.) yılında çıkarılan Âsâr-ı Atîka Nizâmnâmesi kazı ruhsatı ve denetimini düzenleyen hükümler koymuştur. Bu hükümler öngörülen muhtemel problemlere çözüm yolları getirmektedir. Sözü edilen nizâmnâmenin 14-18. maddeleri kazı yapmak için ruhsat almak isteyenlerin takip edeceği yolu ve tâbi olacağı hükümleri ihtiva etmektedir.

⁷ BOA, I_MF__00008_00005_003_001; I_MF__00008_00005_002_001.

1906 tarihli nizâmnâmenin 17. maddesi **kazı ruhsatına** ilişkin muâmelâtı içermektedir. Kazı ruhsatına en son izin veren makamın sadâret makamı olduğu nizâmnâme hükümlerinden anlaşılmaktadır. (Âsâr-ı Atîka Nizâmnâmesi) (A.A.N. 1906: 12-13) Bu maddede kazı ruhsatında izlenmesi gereken yol şöyle belirlenmiştir: Kazı ve sondaj ruhsatnâmeleri Bâb-ı Âlî'nin müsaadesiyle verilir.⁸ Müze-i Hümayûn Müdüriyyetinin uygun görmesi, **Meclis-i Maârif**'in tasvibi üzerine Maârif Nezâreti'nin tezkiresiyle izin istenecektir. Bâb-ı Âlî tarafından verilecek izin üzerine lazım gelen ruhsatnâme Maârif Nezâreti'nce düzenlenerek sahibine tevdî edilecektir.

Yönetmeliğin 14 ve 15. maddeleri ise dilekçe verme prosedürünü açıklamaktadır. Buna göre müracaat doğrudan doğruya Maârif Nezâreti'ne yapılmaktadır. Dilekçe Maârif Nezâreti tarafından Müze-i Hümayûn Müdüriyyet-i Umûmiyyesine tevdî edilir ve Müdüriyyet, özel bir me'mûr ve mahallî idâre aracılığı ile gerekli araştırmaları yapıp, ne yapılacağı konusunda karar vermek için dilekçeyi **Âsâr-ı Atîka Komisyonuna** havale eder. (A.A.N. 1906: 11)

Müracaat sırasında kazı alanının sınırlarını belirleyen bir haritanın dilekçeye eklenmesi gerekmektedir. (A.A.N. 1906: 11)

Aynı nizâmnâmenin 16. maddesi ruhsat verilme şartlarını düzenlemektedir.

Kazı müddeti âzamî iki sene, temdîd (uzatma) ise âzamî bir yıl olarak düzenlenmiştir. (A.A.N. 1906: 13)

Nizâmnâme hükümlerine göre; denetim işi kazı alanından sorumlu bir me'mûr eliyle yaptırılır. İlgili me'mûr çıkan eserleri özellikle takip, kayıt ve muhafaza işleriyle yetkilendirilip, görevlendirilir. Âsâr-ı Atîka Nizâmnâmesinde yer alan ilgili maddelere göre; kazı alanında Müze-i Hümayûnlar Müdüriyyeti tarafından bir me'mûr hazır bulundurulacak, bu görevli, yönetmelik hükümlerine uyulup uyulmadığını takip edecek, iki adet defter tutulacak, bu defterler Müze-i Hümayûn tarafından verilecek, matbû ve koçanlı olacak, çıkarılacak eski eserlerin çeşit ve adetleri her gün kaydedilecek, bu kayıtların altında da sondajcı veya kazı temsilcisinin imzası ile sözü edilen me'mûrun imzası olacak, kazı me'mûru çıkarılan eserleri sayıp teslim aldıktan sonra özel bir yerde muhafaza altına alacaktır. Çıkan bütün eserler Hükûmete ait olarak kabul edilmiştir.

⁸ İlgili madde şöyledir: "Sondaj ve hafriyâta mahsûs ruhsatnâmeler **Bâb-ı Âlî'nin müsaadesiyle** i'tâ olunur. (...) **Bâb-ı Âlî cânibinden verilecek me'zûniyyet üzerine** lâzım gelen ruhsatnâme Maârif Nezâreti'nce bi't-tanzîm ashâbına tevdî edilmek üzere Müze-i Hümayûnlar Müdüriyyet-i Umûmiyyesine gönderilecektir."

Ancak kazı yapan araştırmacıya, muhafaza altına alınan eseri yerinde görme, araştırma yapma, yayın yapma, estampaj, resim, fotoğraf, kalıp alma hakkı tanınır. (A.A.N. 1906: 12)

Nizâmnâmede yer alan hükümler kazı alanlarında sıkı bir denetimin amaçlandığını ve bu hususta gerekli tedbirlerin alınmasına önem verildiğini göstermektedir.

3. Osmanlı Dönemi'nde Irak Bölgesinde Yürütülen Kazılar ve Babil Harâbeleri

Arşiv belgelerinde 20. yy. başlarında Osmanlı coğrafyasında arkeolojik kazı

Harita 1: 19. Yüzyılın ikinci yarısında Mezopotamya’da yapılan kazılar (Bottero, Steve 2008: 107)

yapılan alanlardan bahsedilmektedir. Bu sayılan alanlar arasında Milet, Didim, Şarkât Kalesi ve Bâbil'in yer aldığı görülmektedir.⁹ Ayasluğ'da (şimdiki Selçuk İlçesi) Avusturyalılar'ın on sene süreyle yürüttükleri kazılar hakkında da bilgiler bulunmaktadır.¹⁰ Bâbil civarında bulunan el-Kavini ve Tarafe gibi tilâl (höyük, tepe) isimleri de¹¹ arşiv belgelerinde geçmektedir.

Irak bölgesinde kazı yapılan çok sayıda bölge olduğu görülmektedir. (Koşay vd. 2013: 5/21-284) Musul'da Kal'a-i Şarkât, Ninova; Bağdat'ta, Dîvâniye, Hille; Tel-Afer, Tel-Anbar, Tel-İbrahim, Nîfer,¹² Sîme¹³ şeklinde yer isimleri, arkeolojik kazı ile ilgili belgelerde yer almaktadır.

Bunun yanında Irak bölgesinde en önemli kazılar Antik Babil Şehri'nde gerçekleştirilmiştir. Babil harâbeleri Bağdat vilâyeti içinde yer alıyordu.

19. yüzyıl sonunda Bağdat, Dicle Nehri'nin iki tarafında, 33⁰ kuzey paraleli, 44⁰ doğu meridyenleri arasına, ırmak boyunca kurulu bir şehirdi. Irmağın doğu yakasına Rafsa denir ki yerleşimin büyük çoğunluğu buradadır. Batı yakasına ise Kerh denir. Bu iki yaka dubalar üzerine bağlı, 250 mt. uzunluğunda bir köprüyle birbirine bağlanmıştır. Şehir, kuzey ve güney yönünde 7 km'lik bir yerleşim alanına yayılmıştır. Deniz ve kara ulaşımı ile ticari bağlantıları en şanslı şehirlerden biridir. Basra ve Musul ile nehir yolu bağlantıları Bağdat'ı ticaret yönünden cazip hale getirmiştir. Şehir gizemli ve masalsı anlatılarıyla tarih boyunca yabancı gezginlerin de durağı olmuştur.

Bağdat, Abbasi Halifelerinin 500 yıl boyunca yönetim merkezi olmuştur. Halife Ebû Ca'fer Mansûr-Billah tarafından 762-766 tarihleri arasında ilk olarak kurulmuş bir şehirdir. 1258'de Moğol Hanı Hülâgû'nun istilasına kadar dünyanın ilim merkeziydi. (Kılıç 2011: 48) Bağdat ve Irak bölgesi, 1534 yılında Kanunî Sultan Süleyman tarafından, 1639 yılında İkinci kez olarak IV. Murad tarafından fethedilmiştir. Fetih'ten sonra, önce eyâlet, sonra da vilâyet olarak yapılandırılmıştır. Bağdat (merkez), Dîvâniye ve Kerbelâ olmak üzere üç sancağı vardır. Bâbil harâbelerinin bulunduğu kaza olan Hille kazası, Dîvâniye sancağına bağlıdır. (Sakaoğlu 2007: 280)

⁹ BOA, BEO_002607_195487_001_001; BEO_002598_194808_001_001.

¹⁰ BOA, Y_A_HUS_00485_00073_001_001.

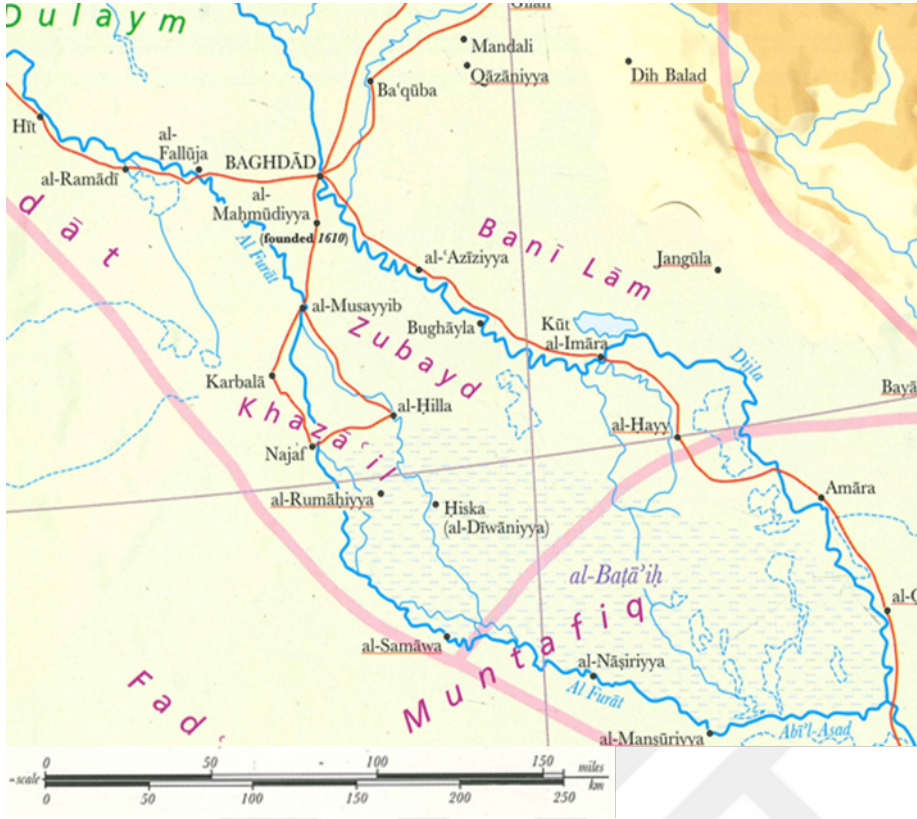
¹¹ BOA, BEO_001257_094245_001_001.

¹² BOA, MF_MKT_00562_00016_001_001.

¹³ BOA, Y_A_RES_00119_00017_001_001.

Harita 2: Osmanlı Coğrafyasında Bağdat Vilâyeti (Sakaoğlu 2007: 279)

Harita 3: Osmanlı Devleti'nde Bağdat Vilâyeti ve Hille'nin konumu (Kennedy 2002: 25)

Hille Bağdat'ın yaklaşık 100 km güneyinde yer alır. Fırat nehri kıyısındadır. Antik Babil kenti Hille'nin yaklaşık 12 km kuzeyinde yer almaktadır. *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*'nde Hille, 1874-1893 yılları arasında Bağdat Vilâyeti'ne bağlı sancak iken, 1894-1918 tarihleri arasında Dîvâniye-Bağdat'a bağlı kazâ olarak görülmektedir. (Sezen 2017: 350)

19. Yüzyılda Bağdat'a birçok yabancı araştırmacı gelmiştir ki bunlar genelde Arapça, Türkçe ve kitabe bilginleridir. (Sakaoğlu 2010: 262)

A. Bâbil Harâbelerinde Yürütülen Kazılar

Bağdat'ın 88 km güneyinde yer alan Bâbil antik kenti, Hille şehri yakınlarında Fırat nehri kenarında yer alır. Sümerlerin, adı kendi dillerinde Tanrı kapısı olan bir şehirleri mevcuttu. Milâttan önce III. binyılın sonlarında Akad Kralı Sargon, şehri ele geçirmiş, yağmalamış, içindeki tanrı heykellerini alıp götürmüştü. Sargon, başkenti Akad'ın yanına yeni bir şehir kurmuş ve adını Akadca'ya tercüme ederek Bâbil (Tanrı kapısı) koymuştur. Getirdiği tanrı heykellerini de yeni şehre taşımıştır.

Harita 4: Antik Bâbil (<http://www.leftovershistory.com/wp-content/uploads/2015/06/map01-02.jpg> Erişim tarihi:04.07.2022)

Bâbil’de bilinen yapılar, Herodot tarihinde geçen, dünyanın yedi harikasıdan biri kabul edilen meşhur **Bâbil’in Asma Bahçeleridir**. Keldaniler dönemi imar faaliyetleri açısından çok parlak geçmiş, meşhur kralları II. Nabukadnezar tarafından yaptırılan saray, Büyük İskender’in de içinde öldüğü saraydır. İskender, Bâbil’i Perslerden alınca burayı başkent yapmıştır.

Bâbil Kulesi de diğer bir meşhur yapıdır. Arkeoloji verilerine göre Tanrı Marduk’a ithaf edilmiştir. “Ulu zirveli tapınak” anlamına gelen Esagil olarak adlandırılır. (Bottero, Steve 2008: 92) Babil kulesinin şeklinin, Herodotus’un Babilon’da bulunan Bel tapınağını anlattığı bilgilerden spiral merdivenli bir kule olduğunu anlıyoruz. İslâm mimarisinin iki büyük örneği olan; Samarra Ulu Camii ve Ebû Dulef Camiilerinin helezonik (malviye) şeklindeki yapısının, Babil Kulesinden veya Babil zigguratlarından etkilendiği genel kabul görmüştür. (Aykaç, 2020: 2/484)

Keldânilerin yapmış olduğu kuleyi, Pers hükümdarı Kyros, Bâbil’i ele geçirince tahrip olduğu için onarmıştır. Büyük İskender de bu kuleyi onarmak için çabalamış ancak

kuyunun oradaki tuğlaların yağmalanması sonucu meydana gelen bir oluşum olduğu düşünülmektedir. (Erdem, 1991: 4/394)

Almanlar gelene kadar Bâbil henüz tam anlamıyla keşfedilmemişti. Almanların yaptığı kazılardan hemen önce Kutsal Yol ve İştar Tapınağı'nın yüksek duvarları zarar görmüş, yıkılmış durumdaydı. Bâbil ve çevresi geniş bir toprak parçası ile kaplıydı ve Bâbil tamamen toprağa gömülü idi. (Bottero, Steve 2008:92)

Almanların Bâbil'de kazıya başlamalarıyla ilgili olan 26 Nisan 315 R. (08.05.1899 M.) tarihli Bedri Bey'in Müze-i Hümâyûn'a yazdığı resmî yazıdan, Bâbil kazılarına Almanların **26.03.1899** tarihinde başladıkları anlaşılmaktadır. Bedri Bey, kendisi de 26.04.1899 tarihinde me'mûriyet yerine ulaşmış ve üç aydan önce kazılarda herhangi bir sonuca ulaşamayacağını söylemiştir. Ona göre bunu sebebi; Bâbil harâbesinin büyüklüğü ve yerden yirmi metreyi aşkın yükseklikte tepelerden oluşmasıdır. Daha önce burada gayrı muntazam birçok hafriyâtlar yapılmıştır. Ayrıca çevre halkı, hükûmetin de izniyle buradan tuğla çıkarmış, İngilizler kendi müzeleri adına kazılar yapmış, Kerbelâ ve Hille sancaklarının kuzeyinde bulunan yapıyı 1896'da tamamlanan Hindiyeye barajı için de tuğla götürülmüştür. Alman arkeologlar istenilen alanda kazı yapabilmek için önceki kazılarda atılan toprakları temizlemek için uğraş vermişlerdir.

Bedri Bey söz konusu mektubunda, hafriyât alanını da tarif etmektedir. Şu sözleriyle bu kazıdan ümitvâr olduğunu anlatmaktadır: "Almanların kazı yapmak istedikleri alanın en başında Bâbil'in saray mevkiinin araştırılması gelmektedir. Buna mebni sarayın kapısı olduğu zannedilen ve harâbenin güneydoğu yönünde Aslan Taşının bulunduğu mevkide on iki metre genişliğinde bir hendek kazdıkları şimdiye kadar ancak sekiz metre derinliğe ulaşabildikleri, henüz asıl ulaşmak istedikleri binalara tesâdüf edilemediği, ancak ileride pek çok değerli nadir eserlere tesâdüf edilmesi kuvvetle melhuzdur." (Koşay vd. 2013: 5: 27)

Harita 6: Babil'in kazı yapılmadan önceki taslak haritası. Amran üzerinde Ziggurat yani Bâbil Kulesi görülüyor. (Oates, 2015: 153)

Bağdat Vilâyeti içinde Hille Sancağı dâhilinde yer alan Bâbil harâbelerinde yapılan kazı faaliyetlerinde 1899 yılından itibaren çoğunlukla Almanların adı geçmektedir. 1902 yıllarında Amerikalılar Bağdat Vilâyeti dâhilinde Tel İbrahim mevkiinde kazı yapmak için başvurmuşlardır. Yine Amerikalıların 1888 yıllarında, (Koşay vd. 2013:5/27) Bi'rü Nemrud ve Dîvâniye bölgesinde de kazı yapmak için müracaat ettikleri ve kendilerine izin verildiği arşiv kayıtlarında geçmektedir.¹⁵

¹⁵ BOA, Y_A_RES_00045_00018_002_001.

B. Babil Kazılarında Görevli Hafriyât Komiserleri

Müze-i Hümayûn Me'mûru, Müze-i Hümayûn Komiseri, Antika Me'mûru şeklinde adlandırmalarla anılan bu makam ve vazife arşiv belgelerinde sıklıkla geçmektedir. Kazı alanında gözetim ve denetim yapan Müze-i Hümayûn'a bağlı olarak çalışan bir görevli olduğu anlaşıyor.

Antika me'mûru ifadesi 1880 tarihli bir belgede şöyle yer almaktadır: “Bağdat'ta antika me'mûru Raûf Bey'e, 12 Ağustos 96 R. (24 Ağustos 1880 M.) Hille taraflarında bulunup Bağdat'a gönderilen antikalar içinde çift olarak küpe ve ayak halkaları olduğu hâlde bunların birer adeti devlet müzesi için verilmediği haber alındığından mukâvele icâbına göre çift olanlardan birerinin Müze-i Hümayûn için alınıp ayrılması husûsuna himmet buyurulması temennî edilir.”¹⁶ Bu belgeden Antika memurunun kazı alanında herhangi bir görevinin olup olmadığı anlaşılmıyor.

Hafriyât komiseri ifadesi Bâbil kazıları yazışmalarını konu alan belgelerde sıklıkla yer alır. Meselâ, 28 Şubat 314 R. (12 Mart 1899 M.) tarihli belgede, Bedri Bey'in Bâbil kazılarına Hafriyât komiseri olarak atandığından bahsedilmektedir.¹⁷

31 Mart 1902 M. tarihli Şûrâ-yı Devlet Tanzîmat Dâiresi 145 nolu mazbatasında “Şimdiye kadar zuhûr eden âsâr-ı atîka sebt-i defter edilerek **Müze-i Hümayûn komiserinin** taht-ı nezâretinde muhâfaza olunmak ve komiser maaş harcırahı muharri tarafından te'diye edilmek” ifadesinden ilgili me'mûrun Müze-i Hümayûn tarafından tayin olunan ve onun adına hareket eden bir me'mûriyet olduğu anlaşılmaktadır. Ancak maaş harcırahı araştırmacı tarafından karşılanmaktadır.¹⁸ Müze-i Hümayûn komiseri, görevleri ve onunla ilgili bazı hükümleri bu belgede görebiliyoruz.

1906 tarihli Âsâr-ı Atîka Nizâmnâmesinde Hafriyât komiseri ifadesi geçmemekte, Müze-i Hümayûn tarafından atanan bir me'mûr ifadesi geçmektedir. Ayrıca bu me'mûrun görev, yetki ve sorumlulukları anlatılmaktadır.

Mezkûr nizâmnâmenin yedinci maddesinde herhangi bir amaçla kazı yapan birisi, bir âsâr-ı atîkaya tesâdüf ederse bunu **âsâr-ı atîka me'mûruna** haber vermek zorundadır denilmektedir. (A.A.N. 1906: 6)

¹⁶ BOA, TS_MA_E_1410_0081_001_001

¹⁷ BOA, MF_MKT_00422_00054_011_001

¹⁸ BOA, I_MF_00008_00005_002_001

Burada kastedilen me'mûr âsâr-ı atîka işleriyle görevlendirilmiş Maârif idâresinden bir yetkili de olabilir. Zira sözü geçen nizâmnâmeye göre yerel Maârif idâreleri Müze-i Hümayûn'un alanına giren işleri, onun adına yürütüyordu.

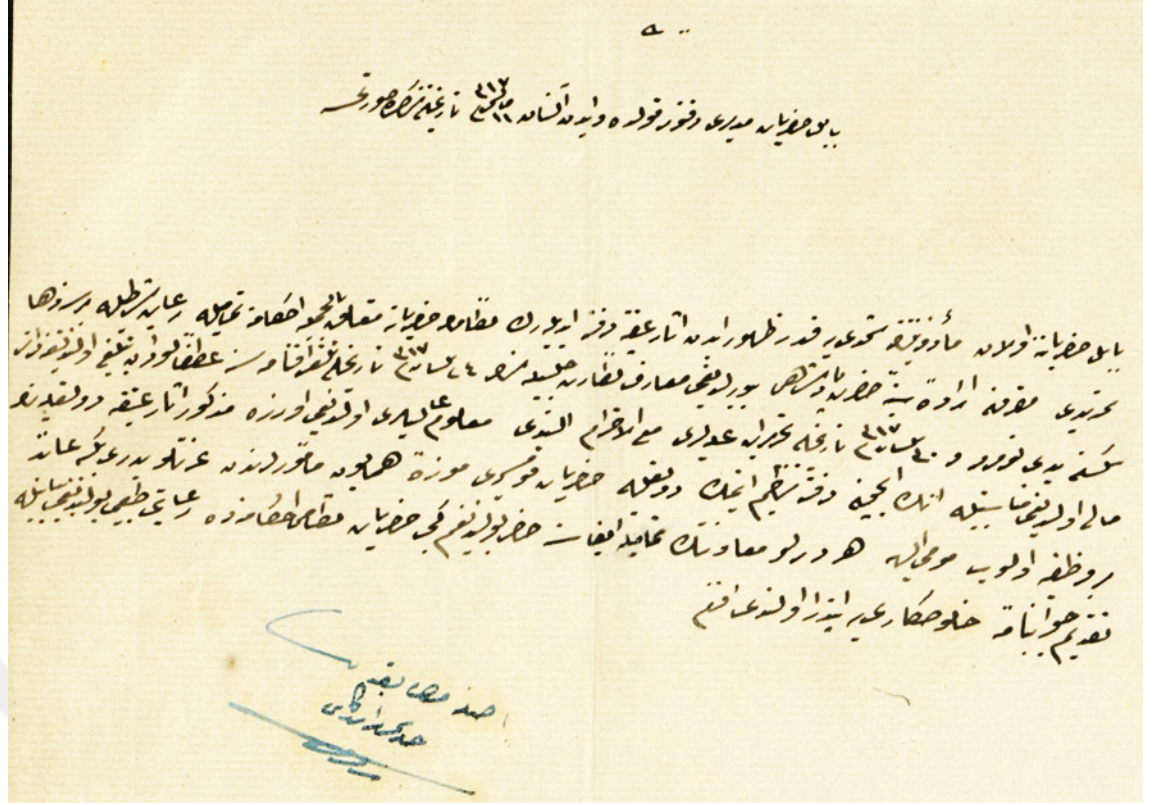
Yine aynı nizâmnâmenin 16. maddesinin 5. fıkrasında “**sondaj ve hafriyât mevkiinde Müze-i Hümayûnlar Müdüriyyet-i Umûmiyyesi cânibinden bir me'mûr hâzır bulundurulacak ve me'mûr-i mezkûr başlıca işbu nizâmnâme ahkâmı tamâm-ı icrâsına nezâret edecektir**” denilerek hafriyât komiserinin görev tanımını yapmaktadır. Aynı maddenin 6. fıkrasında da kazı defterleri, günlükleri, diğer görevliler ile **Müdüriyyet-i umûmiyyenin me'mûru** tarafından imza edildikten sonra aynı me'mûrun, keşfedilen eserleri, onların sayımını da yaparak özel bir yere koyacağı belirtilmiştir. (A.A.N. 1906: 12, 16/6) Buradan hareketle, Nizâmnâmede hafriyât komiseri ifadesi açıkça geçmemekte, Müze-i Hümayûn tarafından tayin edilen bir **me'mûr** ifadesi yer almaktadır.

“Bağdat Maârif İdâresinin, Maârif Nezâreti Tahrîrâtı Sûretidir” başlıklı yazısında vilâyetlerce tayin olunan **hafriyât komiserlerinin seçiminde**, çıkarılan eski eserlerin korunmasından Maârif idârelerinin sorumlu olması nedeniyle Maârif müdürlerinin de olurunun alınması gerektiği anlatılır. 3 Nisan 1899 M. tarihli bu belgede eski eserlerle ilgili konularda Maârif idârelerine bilgi verilmesi isteniyor.¹⁹

“Bâbil Hafriyât Müdürü Doktor Koldewey'den alınan 11 Mayıs 317 R. (24 Mayıs 1901 M.) tarihli tezkire-i sûretiye” başlıklı arşiv belgesinde Doktor Koldewey; “zuhûr eden âsâr-ı atîkayı sebt-i defter etmek devletlü Hafriyât Komiseri Bedri Bey'e aid bir vazîfedir, zira çıkan eserler devlete aiddir. Gerektiğinde bu vazîfede ben ona yardım ve kolaylık sağlarım” diyerek ruhsat uzatılması için ileri sürülen sebt-i defter (defter kaydı tutma) şartını geri çevirmektedir.²⁰

¹⁹ BOA, MF_MKT_00556_00045_003_001.

²⁰ BOA, MF_MKT_00556_00045_004_001.

MF.MKT.00556.00045.004

Fotoğraf 5: Koldewey'in defter tutmama eleştirisine cevâbı konulu belge (MF_MKT__00556_00045_004_001)

O tarihte yürürlükte olan 1884 tarihli nizâmnâmede sebt-i defter şartının yer aldığı, bu belgeden anlaşılmaktadır. Doktor Koldewey, çıkarılan eserlerin kaydının tutulması vazifesinin Bedri Bey'e ait olduğunu, kendisinden böyle bir vazife îfâsının beklenemeyeceğini söyleyerek mazeret bildirmektedir. Ona göre; çıkan eserler devlete aittir ve devlet görevlisi de Bedri Bey'dir. Kendisi devlet görevlisi olmadığı için böyle bir vazife ile mes'ul tutulması söz konusu olamaz.

Bazı arşiv belgelerinde hafriyât komiserinin yetkileri tartışılmaktadır. Meselâ Bağdat Maârif İdâresi, Maârif Nezâreti'ne hafriyât komiserinin, nezâretin talep ettiği kaydı tutmamasından ve her ayın sonunda teslim edilmesi gereken cetveli kendilerine göndermemesinden şikâyet eder. Bu şikâyet; "Müze-i Hümayûn Komiserinin vilâyetimize ve idâremize müracaat etmeyecek derecede geniş bir yetkiye sahip olmaması gerekmektedir. Eğer Müze-i Hümayûn tarafından kendisine böyle bir yetki verilmiş ise idâremiz de Nezârete karşı ona göre sorumlu olmalıdır", şeklinde ifade edilmiştir.²¹

²¹ BOA, MF_MKT__00556_00045_006_002.

I. Es-Seyyid Ahmed Haydar Bey*

Bağdat Maârif İdâresi tarafından Maârif Nezâreti'ne yazılmış olan 14 Zilhicce 1323 H. (9 Şubat 1906 M.) tarihli arşiv belgesi Bağdat hafriyât komiseri sıfatıyla tayin olunan Müze-i Hümayûn me'mûru Haydar Bey'in maaşının (Teşrînisânî-Şubat) 4 ay ödenmediğinden bahsetmektedir.²²

Haydar Bey'in adı, aynı konunun geçtiği başka belgelerde de geçmektedir. Bu belgelere göre 1906 yılında Haydar Bey'in Bâbil hafriyât komiseri olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır.

Haydar Bey'in Bâbil hafriyâtında hafriyât komiseri olarak görev yaptığı sırada arkeologlardan birinin evinde Bâbil hafriyâtından çıkarılan bir heykel bulunduğu ihbâr ediliyor. Araştırma yapılması için gizlice görevliler gönderiliyor. Hille Kaymakam Vekili Mirliva Hasip imzalı, 14 Ağustos 1906 M. tarihli, sûret başlıklı yazıda; **Bâbil hafriyâtında, belinde hançer, bir elinde balta ve başında serpuş ve üstünde etekleri saçaklı gömlek ve bir ayağında hac (köstek) alâmeti olan Bâbil hükümdarlarından birine ait, bir metre yüksekliğinde elli ve yirmi beş santimetre arz tahtında bir heykelin Almanya kazı ekibinden birinin evinde hal-i hâzırda mevcut bulunduğu anlatılmaktadır.** Kaymakam tarafından özel bir me'mûr vasıtasıyla jurnal doğrulanınca çıkarılan eserlerden ehemmiyetli bulunanların kaçırılacağı düşünüldüğünden buna fırsat vermemek için ve ehemmiyeti apaçık olan bu heykelin muhafazasına dikkat etmek vazifesi üzerinde olması dolayısıyla hafriyât komiseri Haydar Bey'in hafriyâtın başında bulunmadığı tespit edildikten sonra süratle görüşlerine başvurulması için harekete geçilmiştir.

*BOA, MF_MKT__00962_00050_001_001 no'lu belgede imza yerinde adı "Müze-i Hümayûn me'mûrlarından Bâbil Hafriyât Komiseri es-Seyyid Ahmed Haydar" yazmaktadır.

²² BOA, MF_MKT__00926_00099_001_001.

Fotoğraf 6: Haydar Bey’in soruşturmasında betimlenen muhtemel kabartma heykel. (Koldewey, 1914: 162) Bu kabartma aynı zamanda İstanbul Arkeoloji Müzesi kataloğunda da yer almaktadır. (Eski Şark Eserleri Müzesi, 2008: 164)

Hemen devamında “Vilâyet Maârif İdâresinin derkenârı suretidir” başlıklı yazıda bu durum Müze-i Hümayûn me’mûru Haydar Bey’den telgraf yoluyla sorulur. 28 Ağustos 1906 M. tarihli cevabî yazıda Haydar Bey; Hille Kaymakamlığı vekaletinden heykel hakkında iletilen bilginin asılsız birtakım dedikodulardan ibaret olduğunu ve sıradan ihbarlara dayandığını söyleyerek kendisini savunmuştur.

Bu savunmada dikkat çeken husus; Haydar Bey, öyle bir heykelin varlığını reddederken bir kaçakçılığın var olup olmadığı konusunda suskun kalmaktadır. Savunmasının devamında; mezkûr heykelin birkaç sene önce çıkarılan rölyef taşlardan olup Bâbil hükümdarlarına ait yeni ortaya çıkmış bir eser olmadığını söylemektedir.

Haydar Bey’e göre; o sırada çıkarılan taşların kolayca aşırılması imkânı yoktur. Zira çıkarılan eserler Hitit kavimlerine mensup Bâbillilere ait olup ancak 30 kişinin kaldıracabileceği cesâmette rölyef taşlarından ibarettir. Yine savunmasında oradaki kazı heyeti tarafından bu ana değin çıkarılan eski eserler hakkında bir suistimale veya şüpheli

duruma ne kendisi ve ne kendinden evvel me'mûr bulunanlar tarafından tesâdüf edilmediğini de beyan ederek Almanya kazı heyetini temize çıkarmıştır.

Haydar Bey ayrıca hâl-i hazırda var olan eserlerin kendisiyle beraber beş zabıta tarafından sürekli ve dikkatli bir şekilde gözetim altında tutulduklarını da açıklamıştır. Kendisinin me'mûriyet görevi yalnız Bâbil hafriyâtına nezâret olmayıp, aynı zamanda Müze-i Hümayûn'un bu çevredeki bütün işlerinin gözetim ve takibinden de sorumludur. Hatta Bağdat'a gittiği zamanlarda bile eserlerin iyi korunmasını temin etmekte olduğunu ve gaflet göstermeyerek, Allah'ın da yardımıyla rıza-yı âlî hilâfında bir hal ve muâmele vukuuna meydan ve imkân bırakılmadığını da ilaveten izah etmiştir.

Savunmasının devamında, ilgili eserin Bağdat'ta muhafazası veya Müze-i Hümayûn'a gönderilmesi konusunda âmirlerinin emirlerine göre hareket edeceğini ilave etmiştir.²³ Bu iddialar Haydar Bey'in savunması ile kapatılmamış, araştırma talimatı verilmiş, söz konusu heykelin var olup olmadığını tespit, varsa delillendirmek için bir kişi gizli olarak görevlendirilmiştir.

Hille Kaymakamı Mehmed Ali imzalı, 19 Eylül 1906 M. tarihli bir belgede bu konu tekrar özetlenerek yapılan tahkikat ve tetkîkât ile alınacak tedbirler anlatılır. Mehmed Ali Bey kendisi de bir vesileyle gidip bu heykeli gördüğünü söylemiş, aynı şekilde tarif etmiş ve yazısına kaymakam vekaletinde bulunan Mir Liva Hasib Paşa tarafından Yüzbaşı Mehmet Kemal Bey'le Kazâ Evkaf Müdürü Eşref Efendi'nin oraya gönderilerek kimseye söylemeden yaptıkları araştırma ve açıklamayı içeren yazıyı da ek yapmıştır.

²³ BOA, MF_MKT__00962_00050_001_001.

hezûnî?, şekli üç çizgiden oluşan bir alâmeti sol elinde tutar; başında, ucu bir kürecik, kaidesi çıkıntılı, ehram şeklinde bir serpuş; üstünde etekleri saçaklı bir gömlek, üstüne bir de ince bir kuşak, bir ayağında hacı, belinde bir kama bulunur” der ve diğer ayrıntıları anlatır. Üzerindeki yazıları, okunup okunmadığını, nereye gönderileceğini sorar. Aldığı cevaplardan, eserin çok kıymetli olduğunu, yazıların burada *okunmadığını*, bir kopyasının Almanya’ya gönderildiğini, emir geldiğinde Dersaâdet Müzesi’ne teslim edileceğini anlar. Bu cevaplar Mehmet Bey’i tatmin etmiş olmalı ki; **“çalıntı olmasının asılsız esassız olduğu ve böyle bir fikir de mevcûd olmadığı ve heykel-i mezkûr bugün hânelerinde ve açıkta konulduğu tahakkuk etmekle durum arz olunur”** sözleriyle jurnalini sonlandırır.²⁴

En son Müze-i Hümayûn’dan Maârif Vekâleti’ne yazılan 10 Ocak 1907 M. tarihli tezkirede; icra kılınan soruşturma neticesinde Bâbil Hafriyâtı Komiseri Haydar Bey’in mezkûr mahalde vazifesini yapmaya başladığı tarihten yani bir seneden beri kabartma eserler çıktığı, vilâyetçe mevzubahis olan kabartmanın da idârece bilindiği ve birkaç sene önce hafriyâtta çıkarılan eserlerden bulunduğu anlaşıldığı söylenerek²⁵ bu yazışma trafiğine son verilmiştir.

Bu hadisede, kabartma heykelin nizâmnâmeye aykırı şekilde muhafaza edildiği suçlamasının gerçekleştiği; bunun yerli makamlarca farkına varılıp derhal olayın üzerine gidildiği görülmektedir. Eserin çalınma endişesinden dolayı verilen tepki neticesi eserin Müze-i Hümayûn’a kazandırıldığı anlaşılmaktadır. Zira İstanbul Arkeoloji Müzesi kataloglarında yer alan resim, arşiv vesikalarında tavsif edilen kabartma heykele neredeyse birebir benzemektedir.

1907 yılına ait Haydar Bey’in Müze-i Hümayûn’a hitaben yazdığı, hastalıktan zayıf düştüğünü ve hava değişimi amacıyla Dersaâdet’e terhisini istediği bir dilekçesi mevcuttur. Bu sırada yerine Abdürrezzak Efendi’yi vekil bırakmıştır. (Koşay vd. 2013: 5/50) Aynı yıl Bedri Bey’in Bâbil harâbelerine komiser tayin ve i’zam kılındığını bildiren başka bir arşiv belgesi de mevcuttur. (Koşay vd. 2013: 5/49)

Bağdat Vilâyeti’nden, Müze-i Hümayûn Müdüriyyetine yazılan bir arşiv belgesinde; Haydar Bey’in Bismâye²⁶ hafriyât komiserliği yaparken az bir süre bu görevde kalmasına rağmen tecrübesizlik ve otoritesizlik sonucu göstermiş olduğu ihmal

²⁴ BOA, MF_MKT_00962_00050_001_002.

²⁵ BOA, MF_MKT_00962_00050_005_001.

²⁶ Bismâye harâbeleri: Bağdât Vilâyetinde, Divâniye sancağına bağlı el-Bedr nahiyesi dâhilindedir.

ve gereksiz hoşgörü neticesi Bismâye eserlerinin en mühim kısmının Amerikalılar tarafından aşırılmasına sebebiyet verdiği²⁷ ve vilâyeti, birçok muhaberât ve takibâta mecbur ettiği de kayda geçen bilgiler arasında yer almaktadır. (Koşay vd. 2013: 5/48)

Arşiv kayıtlarından anlaşıldığına göre daha önce de Bismâye hafriyât komiseri olarak görev yapan Haydar Bey'in 1905-1907 yılları arasında Bâbil Hafriyât komiserliği yaptığı görülmektedir.

II. Bedri Bey (Ahmed Bedreddin)²⁸

Bedri Bey'in Bâbil hafriyâtına komiser olarak tayin edilmesi Almanların bu hafriyâta başlamasıyla gerçekleşmiştir. Arada Haydar Beyin tayin olma fasılasından sonra tekrar ve hafriyâtın sonuna kadar Bâbil hafriyât komiseri olarak belgelerde onun adı geçmektedir.

Bağdat Maârif teşkilatı yetkilileri, Bedri Bey'in yetki ve sorumluluklarını onun hafriyât komiserliği esnasında tartışmışlar ve bu konu arşiv belgelerine yansımıştır.

Bedri Bey kendisi hakkında serzenişte bulunan Bağdat Maârif İdaresine karşı, Bağdat Vilâyeti'ne yazdığı savunmasında; sadece tek bir yerde görevli olmadığından, birçok hafriyâta nezâret ettiğinden bahsetmektedir. Bu arşiv belgesinde **Bâbil kazılarının başlangıcının 28 Mart 1899** olduğunu ifade eder. Görevini elinden gelenin fazlasıyla yerine getirmeye gayret ettiğini söyleyen Bedri Bey, kaydedilmeye değer eski eserleri sadece deftere kaydetmekle kalmayıp fotoğraflarını dahi almakta olduğunu belirtir.²⁹

²⁷ Amerika'nın Bağdat konsolosluğunu yapmış, aynı zamanda arkeolojik kazı yapan Edgar James Banks, o sırada Haydar Bey'in de hafriyat komiseri olarak görevli olduğu, Bismâye'de bir heykel ve bazı âsâr-ı atîka çalışıyor. 1904 tarihinde Basra'da yakalanıyor, yakalanan eserlerin listesi savcılığa veriliyor lâkin Amerikan konsolosluğu soruşturmayı engellemiş. Olayı Haydar Bey bildiriyor. 1905'te Haydar Bey darsaadete çağırılıyor. (Koşay vd. 2013: 5/98)

²⁸ BOA, MF_MKT__00556_00045_006_001 no'lu arşiv belgesinin altında bulunan isim mührü "Müze-i Hümâyûn Hafriyât Me'mûru Ahmed Bedreddin" şeklinde okunmaktadır

²⁹ BOA, MF_MKT__00556_00045_006_001.

معرضه
بیل خدایه جوینده ربه دارالنفوسه معتمدین موسیوقوله وایک مآدونه اولدیجی حقیقانه مدتی انقضا نی برندها عذری
مقدوره زاده نب حقیقته قیاسی جورلیجی وخطارنه ساره یا امر سرخوردووی ۹۹ مسانه تاریخ وپوزخمده نومرلو خبریه
وینجیجی حقیقانه ومال عالیسی مدرکه بریعیلیم کلمه معتمدین وینجیجی جورلیجی وخطارنه ساره یا امر سرخوردووی ۹۹ مسانه تاریخ وپوزخمده نومرلو خبریه
بیلخوردووی ۹۹ مسانه تاریخ وپوزخمده نومرلو خبریه
برلانه آثارک بیدیت ذریعه انقضا انجوب فطوریقیدی دخی اخذعکده اولدیجی وایک مآدونه اولدیجی حقیقانه مدتی انقضا نی برندها عذری
هکجه اداره عیدیه کلمه بریعیلیم کلمه معتمدین حقیقانه مدتی انقضا نی برندها عذری
دعوه معتمدیه انجوبه اولدیجی امور مآدونه عیدیه حقیقانه مدتی انقضا نی برندها عذری
معتمدین حقیقانه مدتی انقضا نی برندها عذری
حقیقانه مدتی انقضا نی برندها عذری
معتمدیه مآدونه عیدیه حقیقانه مدتی انقضا نی برندها عذری
تبت ذریعوب وخطارنه ساره یا امر سرخوردووی ۹۹ مسانه تاریخ وپوزخمده نومرلو خبریه
ایرکلیجی وخطارنه ساره یا امر سرخوردووی ۹۹ مسانه تاریخ وپوزخمده نومرلو خبریه
کیمیه ذریعوب وخطارنه ساره یا امر سرخوردووی ۹۹ مسانه تاریخ وپوزخمده نومرلو خبریه
حقیقانه مدتی انقضا نی برندها عذری
نقجه وینجیجی حقیقانه مدتی انقضا نی برندها عذری
امروز وینجیجی حقیقانه مدتی انقضا نی برندها عذری
بولنک مآدونه عیدیه حقیقانه مدتی انقضا نی برندها عذری
عیدیه حقیقانه مدتی انقضا نی برندها عذری
دها مآدونه عیدیه حقیقانه مدتی انقضا نی برندها عذری
بولنک مآدونه عیدیه حقیقانه مدتی انقضا نی برندها عذری
مآدونه عیدیه حقیقانه مدتی انقضا نی برندها عذری
حقیقانه مدتی انقضا نی برندها عذری

مآدونه عیدیه حقیقانه مدتی انقضا نی برندها عذری

حقیقانه مدتی انقضا نی برندها عذری

Fotoğraf 8: Ahmed Bedreddin Bey'in kendini savunduğu, adıyla mühürlü olan mektubu. (MF_MKT__00556_00045_006_001).

Başka bir arşiv belgesi de Bağdat Maârif Müdüriyetine cevap mahiyetindedir. Bedri Bey'in vazife ve yetki sınırlarının tartışıldığı, **20 Temmuz 1901 M.** tarihli bu belgede, kendisinin tayininde gözetilen meziyetleri anlatılırken yaklaşık **10 yıldır Bâbil hafriyât komiserliği vazifesinde bulunduğ**u söylenmektedir. Aynı şekilde Bağdat ve Basra illerinde mükerreren hafriyât komiserliği yaptığı da dile getirilmektedir.

Yukarıdaki ifadeden hareketle Bedri Bey'in 1891 yılından itibaren hafriyât komiserliği yaptığını söyleyebiliriz.

Aynı belgede Bedri Bey'in tecrübeli olduğu, görevini istenildiği şekilde ifa ettiği, hareketleri ve yaptığı işlerin şüpheden uzak olduğu anlatılmıştır. Hafriyât komiserlerinin Müze-i Hümayûn daimî me'mûrlarından seçilerek gönderilen görevliler olup güvenilir olmaları hasebiyle vazifelerinden dolayı Maârif idârelerinin irtibat ve teftişi altında bulunmalarına hiçbir şekilde lüzum ve ihtiyaç bulunmadığı belirtilmiştir.

Ancak buna rağmen belgenin sonunda söz konusu hafriyâta ortaya çıkan tarihî eserlerin çeşitleri ve mahiyeti hakkında vilâyetin bilgi sahibi olması için komiser tarafından Müze-i Hümayûn idâresine gönderilen müfredat defterlerinin birer kopyasının da vilâyete takdim edilmesinin ve bu konuda komiserin idâreye kolaylık göstermesinin beklendiği de ifade edilmiştir.³⁰

Bağdat'ta bulunan Müze-i Hümayûn me'mûrlarından Bedri Bey'in adının geçtiği başka bir arşiv belgesi 1901 tarihlidir. Bu belgeye göre Amerikalıların çıkardığı 62 sandık âsâr-ı atıkanın Bedri Bey tarafından muhafaza edildiği, Hille'den Basra'ya

nehir yoluyla naklinin de onun marifetiyle yerine getirildiği anlatılmaktadır. Bunun için Bedri Bey'e Hille Maârif hasılatından 3184 kuruş ödenmesi istenmektedir.³¹

Fotoğraf 9: Bedri Bey-1916³²

Bağdat görevi dışında arşivlerde yer alan, Bedri Bey'in görevleri de vardır. 25 Rebîulevvel 312 H. (26 Eylül 1894 M.) tarihli belgeden

³⁰ BOA, MF_MKT_00556_00045_007_002.

³¹ BOA, MF_MKT_00562_00016_001_001.

³² BOA, DH_EUM_VRK_00025_00059_001_001.

anlaşıldığı kadarıyla Basra Vilâyeti bölümlerinden, Müntefik Sancağına bağlı Şatra kazasında, Tello adlı mevkide Fransız Sarjak'ın yaptığı hafriyâtta komiserlik yapmıştır.³³

“Osmanlı Ordû-yi Hümâyûn'u Başkumandanlığı Vekaleti” antetli bir belge, Maârif-i Umûmiyye Nezâreti'ne 8 Nisan 332 R. (21 Nisan 1916 M.) tarihinde yazılmış belgede Bedri Bey'in fotoğrafı da yer almaktadır. Belge içeriğinde; Çanakkale, Gelibolu, Maydos cihetlerinde âsâr-ı atîka hakkında bazı araştırmalarda bulunmak üzere Müze-i Hümâyûn hafriyât me'mûrlarından Bedri Bey'in gitmesine müsaade edildiğinden söz edilmektedir. Bu fotoğraf, Karargâh Umûm İstihbârat ve Matbu'at Şubesi Müdürü mührüyle tasdik edilmiştir. Ayrıca Bedri Bey'e askeri yönden yardım ve kolaylık gösterilmesi de rica edilmiştir.³⁴ Bu arşiv belgesinde yer alan ifadelerden; Bedri Bey'in âsâr-ı atîka konusunda iyi seviyede uzman olduğu anlaşılmaktadır.

Bedri Bey'in, âsâr-ı atîka konusunda uzman olmasının yanı sıra gerektiğinde inisiyatif aldığını, yetkilerini Devlet-i Aliyye'nin lehine olarak kullanmakta tereddüt etmeden girişimlerde bulunduğunu gösteren bir olay da arşiv belgelerinde yer almaktadır. Bu konu Bâbil harâbeleri dışında cereyan etmiş olmasına rağmen Bedri Bey'in tutumunu yansıtmaları bakımından önemlidir.

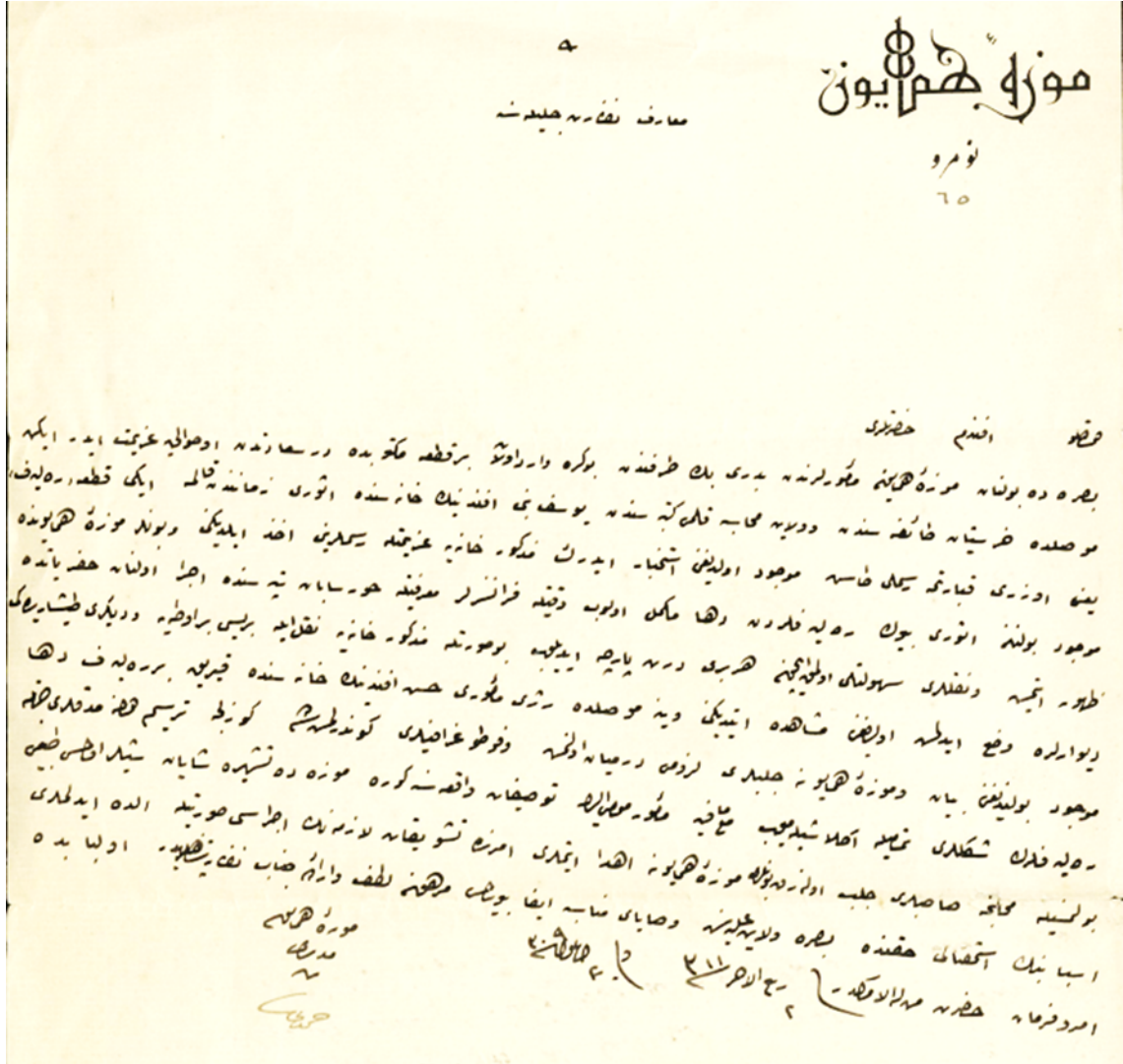
Müze-i Hümâyûn antetli bu tezkire Maârif Nezâret-i Celîlesi'ne yazılmıştır:

“Devletlü Efendim Hazretleri, Basra'da bulunan Müze-i Hümâyûn me'mûrlarından Bedri Bey tarafından vârid olan bir kıt'a mektupta: “Dersââdetten o havâlîye azîmet eder iken Musul'da Hristiyan tâifesinden vilâyet muhâsebe kalemi ketebesinden Yûsuf Beni Efendi'nin hânesinde Asurî zamanından kalma iki kıt'a rölyef yani üzeri kabartma resimli taş mevcûd olduğunu istihbâr ederek, mezkûr hâneye gidip resimlerini aldığını ve bunlar Müze-i Hümâyûn'da mevcut bulunan Asurî büyük rölyeflerden daha mükemmel olup vaktiyle Fransızlar ma'rifetiyle Horsaban tepesinde icrâ olunan hafriyâtta zuhûr etmiş ve nakilleri kolay olması için her biri dört parça edilip bu sûretle söz konusu hâneye nakletmekle birisi bir odaya diğeri dışarıdaki duvarlara konulmuş olduğunu müşâhede ettiğini ve yine Musul'da reji me'mûru Hasan Efendi'nin hânesinde kırık bir rölyef daha mevcûd bulunduğunu beyân ve Müze-i Hümâyûn'a götürülmeleri lüzûmu dermeyân olunmuş ve fotoğrafları gönderilmişse de güzelce tersîm olunamadıkları cihetle rölyeflerin şekilleri tamâmıyla anlaşılamayıp bununla birlikte me'mûr vasıflandırmalarına göre müzede teşhîre şâyân şeyler olması dolayısıyla mahallî

³³ BOA, MF_MKT_00233_00020_001_001.

³⁴ BOA, DH_EUM_VRK_00025_00059_001_001; DH_EUM_VRK_00025_00059_002_001.

yetkililerce sâhipleri getirilerek bunları Müze-i Hümâyûn'a vermeleri emredilip gerekli teşvîklerin yerine getirilmesi sûretiyle elde edilmeleri gerektiği Basra Vilâyeti Aliyyesi'ne gerekli tavsiyelerin buyurulması (...) 02 Rebîu'l-âhir 311 H. ve 30 Eylül 309 R. (12 Ekim 1893 M.)³⁵

Fotoğraf 10: Musul'da ba'zı şahısların evlerinde bulunan rölyeflerin Bedri Bey tarafından mektupla bildirildiğine dair belge. (MF_MKT__00187_00050_001_001)

Bu belgede yer alan bilgilere göre Asurlulara ait rölyefleri kanuna uygun olmayan bir şekilde evlerinde tutan kimseler olduğunu görüyoruz. İstihbârî bilgileri değerlendiren Bedri Bey, inisiyatif almış ve bu kişilerin ellerinde bulunan söz konusu eserleri Müze-i Hümâyûn'a kazandırmak için girişimlerde bulunmuştur.

³⁵ BOA, MF_MKT__00187_00050_001_001.

Bedri Bey'in yaptığı başka bir görev de âsâr-ı atîka ile ilgili mahkeme ve davaları takip etmek olmuştur. Arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre bazı kişilerin ellerine gayri-nizâmî bir şekilde geçen tarihî eserleri, devlet bu kişilerin elinden alıyor ve onları mahkemeye veriyordu. Bu davaların takibini de hafriyât komiseri sıfatıyla Bedri Bey yürütmektedir. Dava masrafinin kendisine ödenmesi konusunu içeren Maârif muhasebe imzalı arşiv belgesinde konu şu şekilde geçmektedir:

“Bağdat civârında Dicle nehri kenârında zuhûr edip bazı kişilerin gizlice ellerine geçmiş olan meskûkât-ı atîkadan dolayı ikâme edilen da‘vânın istînâf masrafları olarak sarfına lüzûm gösterilen beşyüz kuruşun Bağdat Maârif Sandığından da‘vâyı ta‘kibe me’mûr hafriyât komiseri Bedri Bey’e verilmesi ilgiliden alınacak makbuzun bu senenin masraflarından mahsûb edilmesi(...) 05 Mayıs 319 R. (18 Mayıs 1903 M.)”³⁶

Yine Bedri Bey, Bâbil hafriyâtından çıkarılan tuğlaların satım işini yapmış, elde edilen gelirleri ilgili yerlere sarf etmiştir. Bu konu ile ilgili ayrıntılar Bâbil hafriyâtından çıkarılan tuğlaların değerlendirilmesi başlığında yer almaktadır.

³⁶ BOA, MF_MKT__00707_00006_001_002.

İKİNCİ BÖLÜM

BABİL HARÂBELERİNDE KAZI YAPAN YABANCI ARKEOLOGLAR VE KAZILARDA ÇIKARILAN ESERLER

1. İngilizler

İngilizlerin Bâbil’de hafriyât yapma isteklerini gösteren en erken arşiv belgesi 07 Ramazan 280 H. (15 Şubat 1864 M.) tarihine aittir. Bağdat valisine yazılan belgede İngiltere’nin Bağdat’ta ikâmet eden Genel Konsolosunun Bâbil antik kentinin bazı mahallerinde kazı yaptırmak üzere İngiltere müzesi tarafından görevlendirildiğinden bahsedilir. Osmanlı makamlarından gerek mezkûr mahalde gerek Ninova ve Zota (?) gibi diğer mahallerde ilgilinin görevini yerine getirmesi için izin verilmesi talep edilmektedir. Çıkarılan âsâr-ı atıkanın çift olanlarından bir tanesinin Osmanlı Devleti’ne verileceği sefâret tarafından ifade edilmiştir.

Bir yere alamet olmak üzere veyahut başka bir sûretle konulmuş âsâr-ı atıkanın, dikilmiş olduğu yerden alınmasına izin verilmemiştir. Devlete ait olmayan yerlerde âsâr-ı atıka araştırması yapılacak olduğu zaman, o yer sahiplerinin ilk iş olarak rızası gerekecektir. Bu usûle uygun olarak ilgilinin söz konusu yerlerde âsâr-ı atıka çıkarmasına engel olunmamış ve bu konuda konsolos hakkında yardım ve kolaylık sağlanmıştır. Devlet-i Aliyye’nin lüzum gördüğü eserlerin ise alınıp korunması istenmiştir.³⁷

Bu belgedeki arkeolojik kazı yapma şartları hayli ilginçtir ve devletin tamamen aleyhinedir. Bu arşiv belgesi ilk zamanlarda tarihî eserlerin korunması hususunda büyük bir kanuni boşluk olduğunu göstermektedir. Sonradan çıkarılan âsâr-ı atıka nizâmnâmelerinde, çıkan eserlerin devlete ait olduğu kabul edilmiş iken, burada hemen hepsi kazı yapana ait olup ancak ikili olan eserlerin birisi devlete ait olur denilmektedir. Bu belge 1864 tarihlidir. Bu tarihte henüz bir âsâr-ı atıka nizâmnâmesi mevcut değildir. Ne yazık ki, ilk çıkan âsâr-ı atıka nizâmnâmesinin 1869 tarihli olduğu bilinmektedir.

Bâbil’de en erken keşif gezileri 1811’de İngiliz bir araştırma grubu tarafından başlatılmıştır. Daha sonra ise İngiliz ve Fransızlardan oluşan bir kazı ekibi çalışmalar yapmak için bölgeye 1850’li yıllarda tekrar gelmişlerdir. British Museum adına çalışan

³⁷ BOA, HR_MKT__00507_00089_001_001; HR_TO__00241_00009_001_002.

bir ekip 1878-1889 arasında Bâbil ve çevresinde değişik bölgelerde kazılar yapmışlardır. (Akar Noei, 2018:29)

İngiltere Sefiri **Layard** isimli arkeoloğun 1877 yıllarında Ninova, Asur ve Bâbil harâbelerinde kazı yaptığına değinen belgenin ilk paragrafı şöyledir:

“Dersaâdet İngiltere sefiri **Mösyö Layard** ³⁸ cenâblarının Ninova, Asur ve Bâbil civarında daha önce keşf ettiği ve araştırma yaptığı, âsâr-ı atıkanın, İngiltere müzesi için yeniden araştırma yapması hakkında 07 Zi’lhicce 94 H. (13 Aralık 1877 M.) tarihli tezkire-i sâmiyeye kenâr. İmzâ’: Hâlid”³⁹

Yukarıdaki belgenin devamında uzun uzadıya, hafriyât için bir me’mûr tayin edilmesi lüzumu, mahallince daha aşağı bir maaşla memur tayin edilmesinin münasip olacağına ilişkin konular yer almaktadır.

İngilizlerden ve onlar adına kazı yapan **Mister (Hürmüz) Rassam** ⁴⁰ adlı bir arkeoloğun kazı yapmasını konu alan 1881 tarihli başka bir belge ise şöyledir:

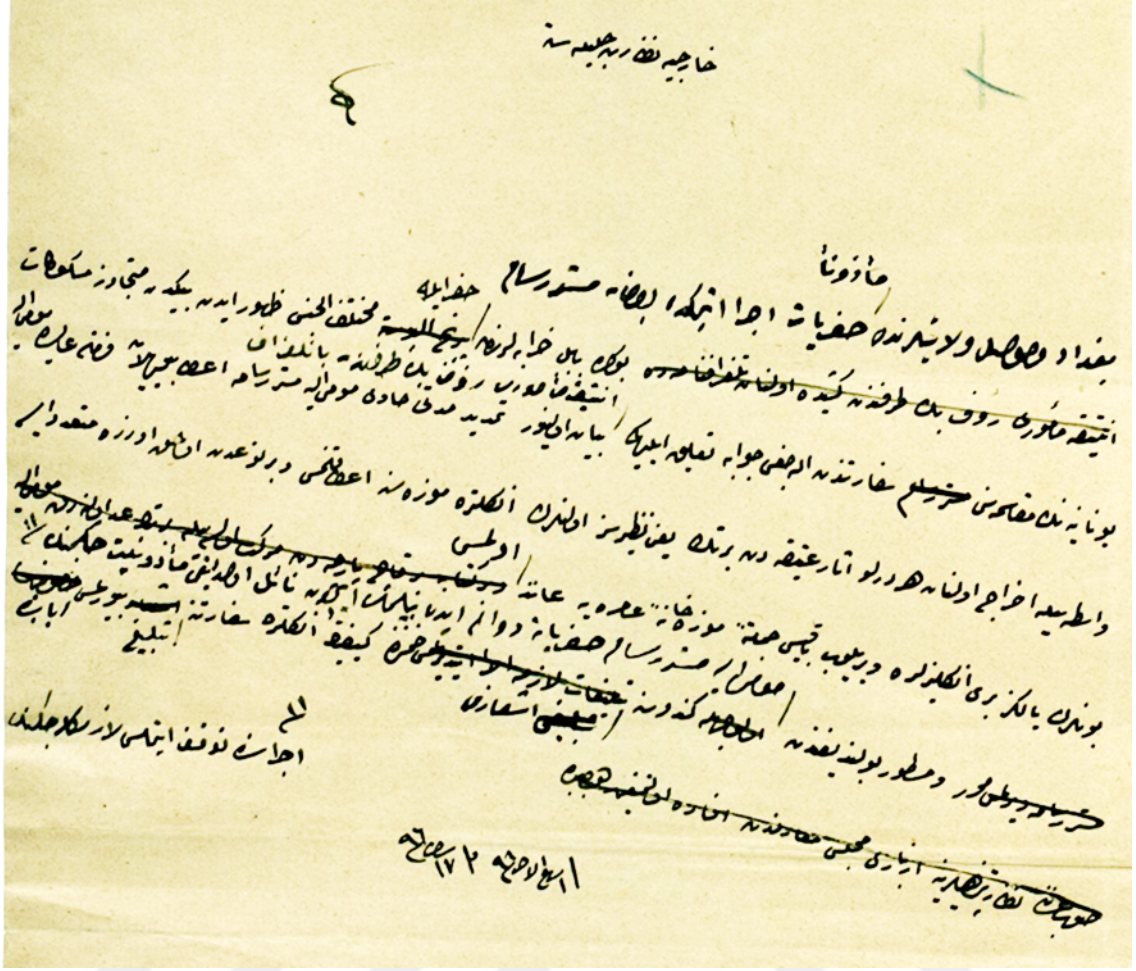
“Hâriciye Nezâret-i Celîlesi’ne hitaben yazılan, 01 Rebî’u’l-âhir 98 H. (03 Mart 1881 M.) ve 17 Şubat 96 R. (01 Mart 1881 M.) tarihli telgrafnâmede, Bağdat ve Musul Vilâyetlerinde hafriyât icrâ etmeye izinli olan Mister Rassam bu kere **Bâbil harâbelerinde hafr ile farklı cinslerde zuhûr eden bini aşkın Meskûkât-ı Yunâniyyenin taksîmini sefâretinden alacağı cevâba göre yapacağı**, antika me’mûru Raûf Bey tarafından telgrafla beyân olunur. Ruhsat uzatma müddetini içeren zikredilen Mister Rassam’e verilen fermâna göre, ilgilinin vâsıtasıyla **çıkarılan her türlü âsâr-ı atıkadan bir tek ya’nî nazîrsiz olanların İngiltere müzesine verilmiş ve bir çeşitten olmak üzere çok sayıda ise bunların yalnız biri İngilizlere verilip, geri kalanı topluca Müzehâne-i Âmire’ye ait olması muharrer ve mestûr bulunduğundan** bahsi geçen Mister Rassam’e, (...) ve durumun İngiltere Sefâreti’ne tebliğ buyurulması bâbında...”⁴¹

³⁸ Austen Henry Layard. 1846 yılında Musul Koyuncuk’ta kazı çalışmaları yapmıştır. Yanına yardımcı olarak oranın yerlisi Hürmüz Rassam’ı almıştı. (Doğançay, 2021: 261)

³⁹ BOA, MF_MKT_00052_00075_001_001.

⁴⁰ Hürmüz Rassam. (1826-1910) Musul’un yerlisi. İngilizce ve Arapça biliyor. Osmanlı teb’ası iken İngiliz tâbi’iyetine geçmiştir. Layard onu İngiltere’ye götürüyor. İngilizce eğitimi alıyor. Londra’da Mezhebini değiştirerek Protestanlığa geçiyor, iyi bir çevre ediniyor. 1852 yılında Layard’la tekrar kazı yapmak üzere Musul’a geliyorlar. Layard 1953’te İngiltere’ye dönünce, yerine Rassam kalıyor. (Doğançay, 2021: 262)

⁴¹ BOA, TS_MA_E_1410_0014_001_001; TS_MA_E_1410_0014_002_001.

Fotoğraf 11: Bâbil harabelerinde bulunan binden fazla sikkenin Devlet-i aliyye ile İngiltere arasında paylaşılması konulu belge. (TS_MA_E_1410_0014_001_001)

Bu belgeye göre çıkarılan tarihî eser tek ise İngiltere müzesine, eğer birden fazla ise biri yine İngiltere müzesine verilecektir. Geriye kalan eserler ise toptan Müzehâne-i Âmire'ye kalacaktır. 1881 tarihlerinde yapılan bu yazışmalarda görüldüğü gibi kazılarda çıkarılan eserlerin kazı yapana ait olması hükmü Devlet-i Aliyye aleyhine olarak işlemiştir. Bu durum ise tarihî eserlerin yurt dışına serbestçe çıkarılması sonucunu doğurmuştur. Bu arşiv belgesinde üzeri tek çizgi ile iptal edilmiş bir cümlede “*bir kitâbe birkaç parçadan mürekkebe olsa bile bir tek addolunarak mûmâ-ileyh Mister Rassam'a verilmesi*” şeklinde bir ibâre dahi geçmektedir.

Başka bir yerde, “İngiltere cem‘iyyeti nâmına Kudüs-ü Şerif Sancağı dâhilinde Ebû Şusa Karyesi civarında Tel El-Haydar nâm mahalde iki sene müddetle hafriyat

icrasına me’zun İngiltere devleti teb’asından Mister Ruber Mâk-alister,”⁴² 17 Mayıs 320 R. (30 Mayıs 1904 M.) tarihinde kazı yapmaktaydı.

2. Amerikalılar

“Yıldız Sarây-ı Hümayûnu Baş Kitâbet Dâiresi” antetli ve Başkâtib Hazret-i Şehriyârî imzalı ve 17 Teşrînevvel 304 R. (29 Ekim 1888 M.) tarihli belge, Amerikalıların; Bâbil’de kazı taleplerinin varlığını gösteriyor.⁴³ Bu yazışmalardan birisi şöyledir:

“Bab-ı Âlî, Meclisi Mahsûs, 18 C. (?) 305 H. ve 18 Cemâziyelâhir 1305 R. (02 Mart 1888 M.) tarihli zabıtnâme sûretidir. Bâbil ve Asur havâlîsinde âsâr-ı atîka araştırma ve çıkarma arzâsunda bulunan Amerikalı bazı kişilere ruhsat verilmesi hakkında ba’zı ifâdeleri içeren Amerika konsolosu tarafından gelen husûsî bir yazı üzerine Maârif Nezâretiyle meydâna gelen haberleşmeyi içeren yazı ekleriyle beraber okundu. İlgili Nezâretin cevâbında **ruhsat talep edenler on sene müddetle sınırları belirlenmemiş arâzide icrâ-yı hafriyât ile çıkacak âsâr-ı atîkanın yarısının kendilerine terk olunmasını teklif ediyorlar. Bu şartlar ise Âsâr-ı Atîka Nizâmnâmesine külliyyen aykırı olduğu** beyân edilmesi, zikredilen nizâmnâmenin hükümlerinin korunması gereklidir. Bunun üzerine söz konusu kişilerin hafriyât icrâ edecekleri ve araştırma yapacakları arâzî mikdârının sınırlarının belirlenmesiyle berâber, çıkaracakları âsâr-ı atîkadan Müze-i Hümayûn gerekenlerin müsadeseine uygun bir fiyât takdîriyle kendilerine satılması münâsib olacaktır. Eğer bu şekilde onay verilir ise gereğinin yerine getirilmesi hakkında ilgili nezârete cevâb yazılması kararlaştırıldı.”⁴⁴

Meclis-i Mahsûsa adlı bir komisyonun tutanağı olan bu arşiv belgesinde Amerikalıların ruhsat talebi ve ileri sürdükleri şartları yer almaktadır. Buna göre Amerikalılar çıkarılan eserlerin yarısının kendilerine verilmesini talep ediyorlar. Kazı alanını belli eden bir sınır belirlememişlerdir. Bunları görüşüp nizâmnâmeye aykırı bulan meclis, sorunu bir karara bağlayarak orta yol öneriyor. Bir çözüm yolu olarak da eğer Müze-i Hümayûn izin verirse çıkarılan eserlerin bir fiyât takdîriyle kendilerine satılabileceği şeklinde bir karara varılıyor.

Bundan 14 yıl sonra yine Amerikalı bir heyet, Amerika uyruklu ve orada ikâmet eden Andrew Lyford başkanlığında Dîvâniye Sancağına bağlı Hille Kazâsında Tel

⁴² BOA, HR_TH__00303_00041_001_001.

⁴³ BOA, I__HR__00338_021897_001_001.

⁴⁴ BOA, A_}MKT_MHM__00498_00039_001_001.

İbrahim harâbelerinde kazı yapmak için izin talep etmektedir.⁴⁵ Ancak 16 Zilkâde 319 H. (24 Şubat 1902 M.) tarihli izin yazısı önce Sadâret tarafından yazılıyor, daha sonra ise söz konusu mahallin ziyaretgâh bir kubbeden ibaret olduğu ve kutsal kabul edildiği ileri sürülerek, sakıncalı bir durum olduğundan bahisle talebin geçiştirilmesi isteniyor.⁴⁶ Yıldız Sarayı çıkışlı 23 Ağustos 1902 M. tarihli belge Sadrazam Tahsin imzasını taşımaktadır. Tel İbrahim mevkiinde Amerikalıların kazı yapmak istemeleri ile ilgili başka bir klasörde birçok belge mevcuttur. Belgelerin içeriğinde kazı alanının uygunluğu ile ilgili sorular soruluyor, olumlu cevaplar veriliyor ancak sonuçta ruhsatnâme verilir vermediği anlaşılmıyor.⁴⁷

Nitekim başka bir klasörde bulunan belgelerde Amerikalıların Tel İbrahim’de kazı yapmaktan vazgeçtikleri, Sîme adlı yerde kazı yapmayı istedikleri, ancak bu kazı alanının bir tarafında Fransızların bir tarafında da Almanların kazı yapmalarından dolayı burada da kazı izni verilmediği ve bu durumun uygun bir dille bildirilmesi zikrediliyor.⁴⁸

Yine Amerikalıların Bağdat Vilâyeti dâhilinde Nîfer adlı yerde resmî ruhsatla kazı yaptıkları arşiv belgesinde geçmektedir. 30 Nisan 317 R. (13 Mayıs 1901 M.) tarihli bu belgede Amerikalıların çıkardığı nizâmnâme gereği Müze-i Hümayûn’a ait olan, 62 sandık âsâr-ı atıkanın nehir yoluyla Hille’den Basra’ya götürülmesi işi ve masrafları söz konusu ediliyor. Bu iş için Bedri Bey’e üçbinyüzseksendört kuruş ödenmesi isteniyor.⁴⁹

Bu belgeden anlaşıldığına göre Amerikalılar 62 sandık tarihî eser çıkarmışlardır. Bu eserleri Müze-i Hümayûn’a teslim etmek için Bedri Bey görevlendirilmiştir.

3. Fransızlar

Yine Fransızların Hille kazasında Sîme adlı mevkide hafriyât yaptıkları belgelerde geçmektedir. Sadrazam Said imzalı ve 28 Kanunuevvel 318 R. (10 Ocak 1903 M.) tarihli belgede geçen ifade şöyledir; (...) Hille kazasında devlet arazisi dâhilinde bulunan ve bir tarafta Fransızlar ve diğer cihetinde Almanlar tarafından kazı yapılmakta bulunan Sîme adlı mahalde (...) diye belge devam etmektedir.⁵⁰

⁴⁵ BOA, BEO_001864_139749_002_001.

⁴⁶ BOA, I_HUS_00099_00069_002_001.

⁴⁷ BOA, MF_MKT_00586_00014_011_002.

⁴⁸ BOA, Y_A_RES_00119_00017_002_001.

⁴⁹ BOA, MF_MKT_00562_00016_001_001.

⁵⁰ BOA, Y_A_RES_00119_00017_002_001.

Fransızların da 1903 tarihinde Sîme denilen yerde hafriyât yaptıkları bu belgeden anlaşılmaktadır. Bu belgede; Amerikalıların Sîme adlı yerde kazı yapmak istemeleri ve bunun reddedilmesi konusu işlenmektedir.

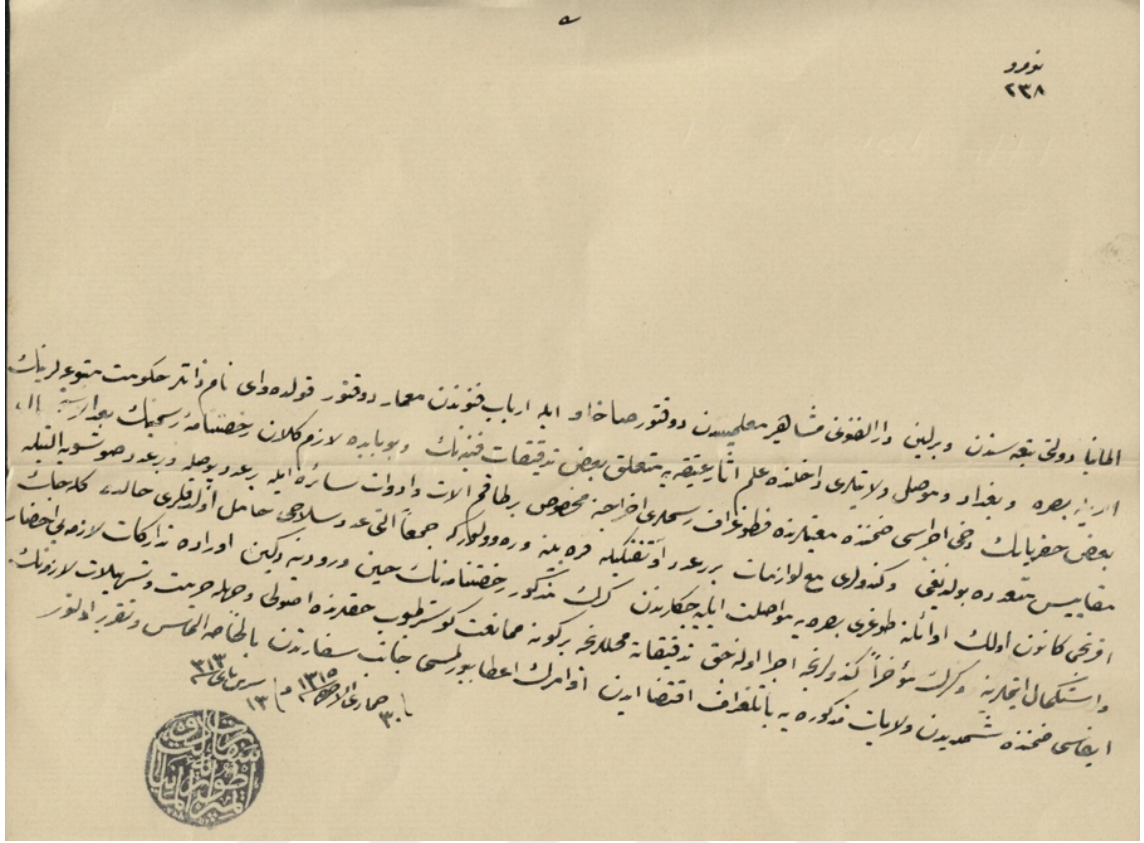
Ayrıca Maârif Nezâreti'nden Hâriciye Nezâreti'ne yazılan, 17 Mayıs 1320 R. (30 Mayıs 1904 M.) tarihli yazıya göre Fransızlar Basra Vilâyeti'nin Tello adlı mevkiinde hafriyât yapmaktadır. İfade şöyledir; (...) Basra Vilâyeti'nde Tello nam mahalde hafriyâta me'zun Fransa teb'asından Mösyö Otre⁵¹(...). 1904 yıllarında da Tello adlı yerde Fransızların arkeolojik kazı yaptıkları anlaşılmaktadır.

26 Mart 1912 tarihinde Bağdat Valisi Cemâl imzalı bir belgede; Hille kazası'nda bulunan Ahimer mevkiinde âsâr-ı atîka araştırmak için Fransız öğretmen Mösyö Genouillac kazı yapmaktadır diye başlıyor. Belgenin asıl konusu ise; Mösyö, kazı alanına ve çadırına Fransız bayrağı asmıştır. Bedri Bey, ilgiliye derhal bayrağı indirmesi gerektiğinin tebliği ile görevlendirilmiştir. Bu belgeden hareketle Hille kazasında Ahimer mevkiinde 1912 tarihlerinde Fransızların kazı yapmakta olduğunu, bu kazıyı da Müze-i Hümâyûn hesabına Fransız muallim Genouillac'ın yaptığını anlıyoruz. (Koşay vd. 2013: 5/95)

4. Almanlar

Almanların Bâbil'de kazı yapma niyetlerini ortaya koyan, Yıldız Sarayı Başkitâbet Dâiresi çıkışlı, 29 Teşrîn-sânî 313 R. (11 Aralık 1897 M.) erken tarihli ve Serkâtib Hazret-i Şehriyârî Tahsin imzalı ilk belge şöyledir;

⁵¹ BOA, HR_TH_00303_00041_001_001.

Fotoğraf 12: Sachau ve Koldewey'in Bağdâd'a yolculukları, yanlarında taşıdıkları eşyalar konulu belge. (I_HR__00357_00005_001_001). Sefâret-i Devlet-i İmparâtorîye-i Almanya mühürlü.

“Almanya devleti uyruklu ve san‘at tarihçileri olup Basra, Bağdat ve Musul Vilâyetlerinde âsâr-ı atika ile ilgili bazı ön incelemeler ve arkeolojik kazı yapmak için berâberlerinde ba‘zı fotoğraf âletleriyle revolver ve av tüfeği gibi altı silah olduğu hâlde Kânûn-i evvel evâiline doğru Basra’ya ulaşacak olan Doktor Sachau ve Koldewey adlı kişilerin Almanya Sefâretinin dilekçeleri doğrultusunda araştırma için ruhsatnâme çıkarılmasına değin inceleme yapmalarına, ruhsat verilmesi konusunda ve haklarında kolaylık gösterilmesi görüşü husûsunun söz konusu vilâyetlere telgrafla tebliği (...).⁵²

Yine bu belgeyi doğrulayan ve destekleyen “Sefâret-i Devlet-i İmparatûriye-i Almanya” mühürlü bir başka arşiv belgesi ise şöyledir:

“Almanya Devleti uyruğundan ve Berlin Dârü’l-fünûnunun meşhûr mu‘allimlerinden Doktor Sachau ile erbâb-ı fûnûndan Mi‘mâr Doktor Koldewey adlı zâtlar meşrû hükûmetlerinin emriyle Basra ve Bağdat ve Musul Vilâyetleri dâhilinde ilm-

⁵² BOA, I_HUS__00059_00046_001_001.

i âsâr-ı atıkaya ilişkin araştırmalar yapacaklardır. Bu konuda lâzım gelen resmî ruhsatnâme daha sonra düzenlenecektir. Ba‘zı hafriyâtın icrâsı için yanlarında fotoğraf ve resimleri çıkarmaya yarayan bir takım âlet ve edevât-ı sâire ile bir adet pusula ve bir adet su tesviye âletiyle, çeşitli ölçü aletleri bulunmaktadır. Kendileri bu malzemelerle birlikte bir adet av tüfeğiyle, karabine ve revolver ki toplam altı adet silâhı taşıdıkları hâlde gelecek mîlâdî kânûn-i evvelin evâiline doğru Basra’ya ulaşacaklardır. Gerek mezkûr ruhsatnâmenin çıkarılmasına değin orada lâzım olan tedârikleri hazırlamalarına ve eksikliklerini tamâmlamalarına gerek daha sonra kendilerince icrâ olacak araştırma ve incelemeye yerel yönetimlerce herhangi bir engel çıkarılmamalıdır. Haklarında usûlüne göre hürmet ve gerekli kolaylığın îfâsı için şimdiden sözü edilen vilâyetlere telgrafla gereken emirlerin verilmesi sefâret tarafından bilhâssa tarafınızdan beklenir ve bildirilir. 30 Cemâziyelâhir 1315 H. ve 13 Teşrîn-i sâni 1313 R. (25 Kasım 1897 M.)”⁵³

Alman arkeolog Walter Andrea, Kale-i Şarkat’ta 1903’ten 1914’e kadar birçok kazı yaptı. Yüzlerce tablet, Sin ve Şamaş tanrılarının ikiz tapınakları bulundu. (Bottero, Steve 2008: 101) 1907 yılında Osman Hamdi Bey tarafından Berlin Müzesi Direktörlerinden Mösyö Wiegand’ın da iltiması kabul edilerek 32 sandık kırık tuğla ve tabletlerin birleştirilmesi ve temizlenmesi amacıyla Berlin’e götürülmesi konusunda Maârif Nezâreti’nin tasvibini talep etmiştir. (Koşay vd. 2013: 5/136-139)

⁵³ BOA, I __HR__ 00357_00005_001_001.

Harita 7: Babil Harâbeleri. Koldewey'in The Excavations At Babylon adlı çeviri eserinde yer alır. (Koldewey, 1914)

Bu belgeler Almanyalı arkeologların bizzat devletleri tarafından desteklendiğini, her türlü yardım ve diplomasi gücünden faydalandırıldıklarını ortaya koymaktadır.

Berlin Sefiri Ahmed Tevfik b. Sâlih imzalı 24 Şubat 1902 tarihli Berlin sefâretinden Teşrîfât-ı Umûmiyye Nezâreti'ne gelen bir yazıda Bâbil harâbelerini ziyarete gelecek olan Profesör Frederik Deliç'e izin verilmesi ve kendisine kolaylık gösterilmesi istenir. Alman arkeologların Babil harâbelerine özel bir ilgileri olduğu anlaşılmaktadır. Bâbil kazılarına Almanların özel ilgi göstermesinin sebepleri bu belgede geçen ifadelerin satır aralarında kendini göstermektedir. Söz konusu arşiv belgesi kısaltılarak şöyledir:

“(…) “Bâbil ve Tevrat” ünvanlı verdiği işbu konferanslarda Profesör Deliç vahdâniyyet-i ilâhiyyeye Bâbillilerin de inandıklarını, Alman hey'et-i fenniyyesi tarafından mevki'-i mezkûrde icrâ kılınan hafriyâttan çıkarılan netâyic-i mevcûde ve târîhî deliller ile geniş ve derin tetkîk ve muhâkeme ve Kur'ân-ı Azîmü's-Şân'dan bir takım âyât-i kerîme ile bi'l-istişhâd isbât etmiştir. Profesörün Bâbillilerle, Bâbil şehri kadîmine müte'allik tetkîkât ve târîhî keşiflere bir özel bir önem vermekte olan müşârûn ileyh imparator hazretleri (...)”⁵⁴

Bu belgeden de anlaşıldığı üzere Bâbil'de yapılan kazıların bir amacı da Tevrat'ta geçen Bâbil medeniyetine ilişkin bilgilerin güvenilirliğini yapılan kazılarda elde edilen bilgilerle teyit etme arzusudur. Bu arada Kur'ân'da da geçen Bâbil kelimesinden hareketle Bâbillilerin bir dönem de olsa Keldâniler veya Amurrular zamanlarında tevhide inandıklarını kanıtlamak amacını da Profesör Frederik Deliç üzerinden ifade ederek yapılan arkeolojik kazıların meşruiyetini geçerli nedenlere dayandırma lüzumunu hissetmişlerdir.

Ahd-i Atîk kaynaklarında II. Nabukadnezar, M.Ö. 597-587 tarihleri arasında Kudüs'ün yıkılmasıyla Yahudilerin çoğunu Bâbil'e sürmüştür. Bu olay dinî kayıtlarda Kral Hezekiel ile Yerehya'nın kitabında yer alır. (Bottero 2005:87)

Yahudilerin meşhur Bâbil sürgününü de düşünürsek, Bâbil'de yapılan arkeolojik kazıların üzerinde Yahudi bilim adamlarının gayret ve tesirleri de olabilir. Ne var ki bu konu -bu tezin sınırları dışında- ayrı bir araştırma konusudur.

Bir arşiv belgesinde beş kişilik bir Alman bilim heyetinin geçtikleri yerlerin resim ve haritalarını kaydettikleri bilgisi yanlarında refakat eden me'mûr tarafından telgrafla bildirilmiştir.⁵⁵ Bu belgede yolculuk eden kişilerin isimleri özensiz ve rastgele

⁵⁴ BOA, Y__PRK_ESA__00039_00070_001_001.

⁵⁵ BOA, BEO_001257_094245_002_001.

yazılmış diğer belgelerde geçen kazı heyeti isimlerini çağrıştıran ifadeler yer alır. Jurnalı veren memur Almanca olan isimleri duyduğu gibi yazmış olmalıdır.

Yine bir Alman kazı heyetinin Meskene yoluyla Bağdat'a giderken yanlarında birer tüfek ve rovelver (toplu tabanca) taşımalarına izin verildiği, bunun için geçtikleri yerlerde kolaylık gösterilmesi ve engel olunmaması istenmiştir.⁵⁶

Almanya Sefâretinden çıkan diğer bir belge muhtıra başlığını taşıyor ve aynı konuyu işliyor. 14 Ocak 1899 M. tarihli belgeye göre; beş kişilik Alman kazı heyeti Halep'ten Meskene yolu ile Fırat nehri boyunca Bağdat'a giderken yanlarında birer tüfek ve rovelver taşıma izinlerinin olduğu, bu durumun gerekenlere -özellikle İskenderun gümrüğüne- bildirilmesi Sefâret tarafından ifade edilmektedir.

Fotoğraf 13: İhtar Kapısının ortaya çıkarılışı, 01 Nisan 1902. Görselde görülen raylar, Koldewey tarafından eserlerin kolayca taşınması için döşenmiştir. (Oates 2015: 156)⁵⁷

Son iki belgede adı geçen heyeti teşkil eden isimler aynıdır. Buna göre; ilim ve ve fen heyeti şu kişilerden müteşekkildir: Doktor Koldewey, Profesör Morites, Mühendis Andre,⁵⁸ Sâyer ve Doktor Mayester. Alman kazı heyetinin Osmanlı Devleti toprakları

⁵⁶ BOA, BEO_001257_094246_001_001.

⁵⁷ https://www.smb.museum/typo3temp/assets/processed/1/7/csm_XL_Bab-Ph-01570158b_xl_aa1187a70d.jpg (Erişim Tarihi:29.06.2022)

⁵⁸ Musul'da Kal'a-i Şarkat'ta 1902-1913 yıllarında kazı yapan Alman arkeolog "Walter Andrea" olmalıdır. Andrea'nın "Babylon Die Versunkene Weltstadt und ihr Ausgräber Robert Koldewey" adlı bir kitabı vardır.

dâhilinde seyahat ederken silah taşıma izinlerinin hemen her yazışmada dile getirilmesi, güvenlikleri konusunda kaygılı olduklarını göstermektedir.

A. Arşiv Belgelerine Göre Bâbil Harâbelerinde Kazı Yapan Bilim Adamları

Belgelerde heyet dâhilinde⁵⁹ adı bir iki kez geçen bilim adamları olduğu gibi, Doktor Eduard Sachau ve Doktor Koldewey'in isimleri sıklıkla geçmektedir. Özellikle Koldewey ismi, Bâbil hafriyâtı konulu arşiv belgelerine neredeyse tamamen hâkimdir. Yine Bâbil kazıları konusunda Pensilvanya Dârü'l-fünûnu namına çalışan Mösyö Hepler⁶⁰ adı -yalnızca bir kez- arşiv belgelerinde görülmektedir. Biz çalışmamızda ismi en çok yer alan iki kişiyi önemine binâen ayrı başlıklar halinde ele alacağız. Bunlar; Doktor Sachau ve Mösyö Koldewey'dir.

I. Doktor Eduard Sachau⁶¹

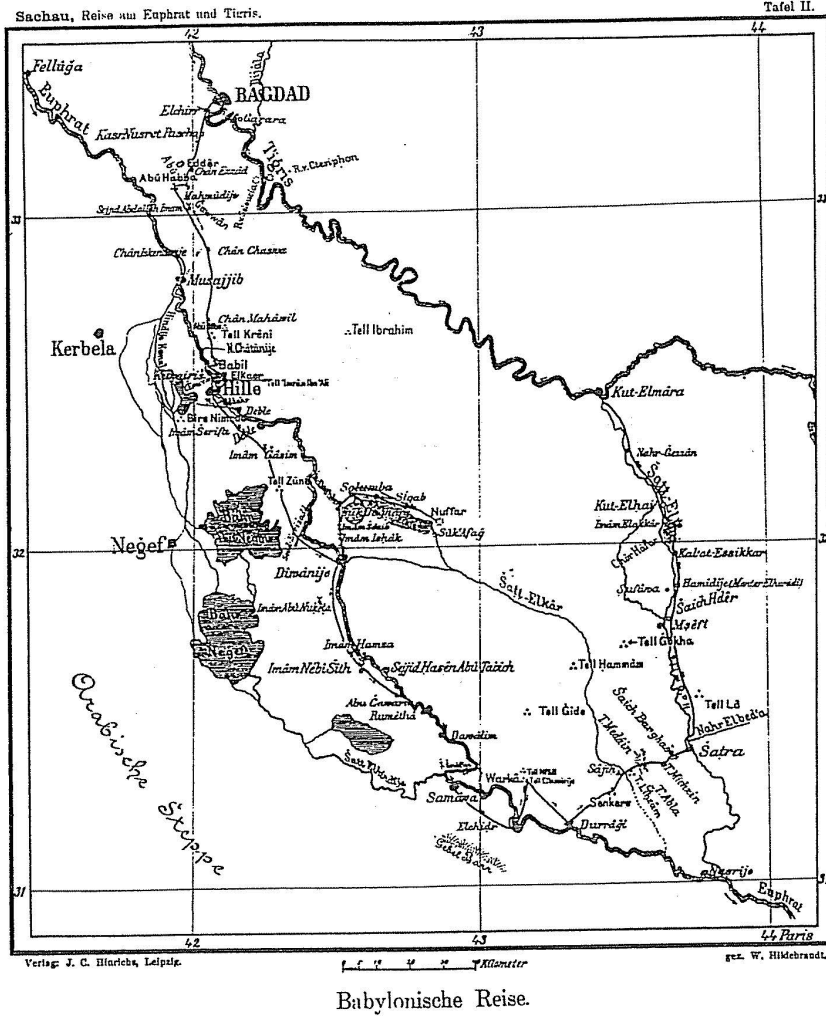
Sachau, doğu dilleri üzerine doktora yapmış, Viyana'da 1869'da Sami dilleri filolojisinde profesör olarak dersler vermiştir. Akademie der Wissenschaften (Bilimler Akademisi) üyesi de olan Sachau, Berlin'de Friedrich-Wilhelm Üniversitesi'nde Sami dilleri bölümünde 1876 yılından itibaren çalışmış, aynı zamanda 1920'ye kadar Seminar für Orientalische Sprachen (Doğu Dilleri Enstitüsü)'nün müdürlüğünü yapmıştır. Sachau'nun çok farklı alanlarda çalışmaları olup Sami filolojisi, İslam fihkî ve bilimi, Hristiyan teolojisi bunlardan bazılarıdır. Onun kariyerini, birçok oryantalist gibi doğuda seyahat etmesi ve bu bölgelerde bir müddet kalması olumlu yönde etkilemiştir. Bu seyahatleri, Arap Dili ve lehçeleri konusunda uzmanlaşmasını ve 1887 yılında kurulmuş olan Doğu Dilleri Enstitüsü'ne kabulünü sağlamıştır.

Sachau'nun Doğu'ya seyahatleri farklı dönemlerde cereyan etmiştir ve bunları iki kitap şeklinde yayımlamıştır. *Reise in Syrien und Mesopotamien* (Suriye ve Mezopotamya Seyahati, 1883) adıyla kitaplaştırdığı seyahatine 1879 yılında başlamış ve 1880 yılında tamamlamış, bu gezi yaklaşık altı ay sürmüştür. Diğer bir gezisini de *Am Euphrat und Tigris* (Fırat ve Dicle'de, 1900) başlığı ile kitap haline getirmiştir. (Avcı, 2020: 8/29-47)

⁵⁹ BOA, BEO_001257_094245_002_001.

⁶⁰ BOA, DH_MKT_02289_00026_001_001.

⁶¹ Sachau adı Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Çağlarında Türk Kazı Tarihi, Ortadoğu" adlı eserde tespit edilememiş, Dr. Sahav (Shaw?) yazılarak geçirilmiştir. (Koşay vd. 2013: 5/8).

Harita 8: Dr. Eduard Sachau'nun Bağdat Bölgesi'nde gezdiği yerleri gösterir harita. (Sachau 1900: Tefel II)⁶²

Tezin konusu ile ilgisi ölçüsünde Dr. Sachau'nun icraatlarına yer veren Osmanlı arşiv belgelerine bakıldığında; Musul'da bir tür ön araştırma yaptıkları resmî yazışmalara yansımıştır. 22 Şubat 313-23 Şubat 313 R. (07 Mart 1898 M.) tarihinde Musul'dan Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne yazılan telgraf şöyledir:

“Sabah Musul'a geldikleri evvelce arz olunan Almanyalı Doktor Sachau ve Koldewey adlı zâtları Musul civârında geçende Nemrûd harâbesini ve sâir ba'zı köyleri ziyâret ve daha sonra Erbil Kazâ merkezine hareket ederek, seyâhatleri esnâsında⁶³ (...) tepelerin Musul'a tâbi Ninova Karyesi'nin resim ve haritasını, oralarda buldukları

⁶² Sachau E., *Am Euphrat und Tigris*, Leipzig 1900, tefel II.

⁶³ BOA, DH_SFR_00221_00108_001_001.

mermerden bir iki parça taş elde ettikten sonra dün akşam Musul'a dönüş yaptıkları verilen jurnal üzerine arz olunur efendim. 22 Şubat 313 R. (06 Mart 1898 M.)”⁶⁴

Le 1898
N° d'arrivé
Transmis par
Commencé à
Fin à
Signature de l'employé

TELEGRAMME

L'Etat n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie.

N° du dépôt	Santé de mots	Cours	Date du dépôt	Pares	Minutes	Mats ou soir	Vales	Indications non taxés
10001	10	01						

Handwritten text below the table includes: 'Doktor Sachau ve Koldewey'in Ninova'da taş örneği almaları', 'konulu şifreli belge', and various numbers and names in Ottoman Turkish and Arabic script.

Fotoğraf 14: Doktor Sachau ve Koldewey'in Ninova'da taş örneği almaları konulu şifreli belge. (DH_SFR__00221_00023_001_001).

Yine Musul valisi Abdülvahhab tarafından Dâhiliye Nezâreti'ne yazılan 06 Şubat 313 R. (18 Şubat 1898 M.) tarihli, şifreli bir telgrafta Almanyalı Doktor Sachau ve Koldewey'in Musul'a iki saat mesafede Şerihat köyüne gittikleri, orada bir tepeyi

⁶⁴ BOA, DH_SFR__00221_00108_001_002.

haritaya işaretledikleri, köylü bir çocuktan üzeri nakışlı iki taş aldıkları ve sonra Musul'a döndükleri polis jurnali ile bildirilmektedir.⁶⁵

Bu telgraf metinlerinden anlaşıldığı gibi ilgili zâtlar önce Musul'da bir ön inceleme yapmışlar, bazı eserleri yanlarına almışlar, bazılarının da resim ve haritalarını çıkarmışlardır. Diğer arşiv evrâklarından da anlaşıyor ki Musul'da kazı yapmaktan vazgeçip, nihâî olarak Bâbil şehrinde kazı yapmaya karar vermişlerdir. Musul'da kazı yapmaktan neden vazgeçtikleri belgelerden anlaşılamamaktadır. Bunun değişik birçok sebepleri olabilir. Kuvvetle muhtemel ve basit bir nedeni Bâbil'i arkeolojik kazı ve tarihî eser açısından daha zengin olduğu tahmini olmalıdır.

Başkanlık Osmanlı Arşivi kayıtlarına göre Berlin Dâru'l-Fünûn'u muallimlerinden Doktor Sachau'a 1899 tarihinde Bağdat Vilâyeti dâhilinde kazı ruhsatı verildiği ifade edilmektedir. Ancak aynı belgenin ilerleyen satırlarında söz konusu şahsın isminin Koldewey olduğu ifade edilmektedir. Bu belgede yapılmış olan isim değişikliğinin sebebi anlaşılamamaktadır;⁶⁶ ancak sonraki arşiv belgelerinde, Doktor Sachau adına alınan ruhsatı Doktor Koldewey'in devam ettireceği ifade edilmektedir. Bâbil'de Almanlara verilen ilk kazı ruhsatı önce Doktor Sachau adına alınmış, sonra kazıyı Doktor Koldewey'in devam ettireceği ifade edilmiştir.

Diğer bir belgede bu durum iyice açıklığa kavuşmaktadır. Hâriciye Nezâreti tarafından yazılan 10 Kasım 1898 M. tarihli belgede Bağdat Vilâyeti dâhilinde Hille şehri civarında bulunan Bâbil harâbeleriyle, o civarda bulunan bazı höyüklerde kazı yapacağı beyân edilen Berlin Darü'l-Fünûnu muallimlerinden Doktor Sachau'nun bir mazeretinin ortaya çıkması nedeniyle, yerine Doktor Koldewey'in tayin edildiği bildirilir.⁶⁷ Aynı şekilde Sadâret Mektûbî Kaleminden Maârif Nezâreti'ne yazılan 13 Mayıs 1902 M. tarihli bir belgede Doktor Sachau adı tekrar geçmekte ve onun adına alınan hafriyât ruhsat süresinin bir yıl daha uzatıldığı⁶⁸ anlatılmaktadır.

Bâb-ı Âlî Dâire-i Sadâret Mektûbî Kalemine yazılan 17 Şâban 1316 R. (31 Aralık 1898 M.) tarihli Maârif-i Umûmiyye Nezâreti çıkışlı bir belgede, Bâb-ı Âlî Dâire-i Hâriciyye Mektûbî Kaleminden Sadrazamlığa yazılan 22 Şâban 1316 R. (05 Ocak 1899 M.) tarihli belgede, yine Sadrazam Tahsin imzalı Bâb-ı Âlî Dâire-i Sadâret Âmedî-i

⁶⁵ BOA, DH_SFR_00221_00023_001_001.

⁶⁶ BOA, BEÖ_001257_094245_001_001.

⁶⁷ BOA, MF_MKT_00422_00054_001_001.

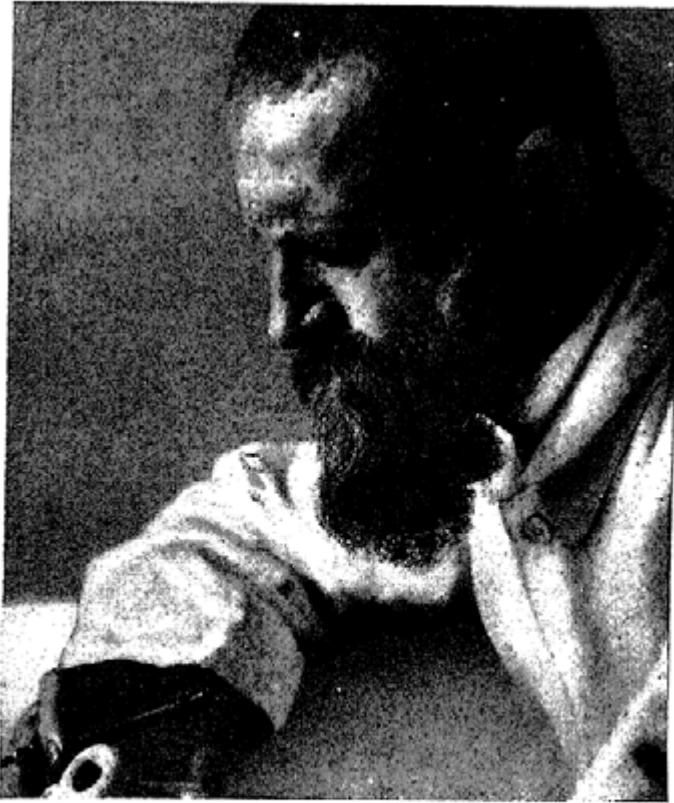
⁶⁸ BOA, BEO_001847_138502_001_001

Dîvânı Hümâyûn antetli ve 2 Ramazan 316 H., 2 Kanunu Sani 314 R. (14 Ocak 1899 M.) tarihli belgede Doktor Sachau'nun ismi geçmektedir.

Bu üç belgenin konusu da aynıdır. Buna göre Almanya Sefâreti Doktor Sachau için Bağdat Vilâyeti'ne bağlı Hille sancağında bulunan Bâbil harâbeleriyle orada bulunan bazı höyüklerde kazı yapmak için ruhsat talebinde bulunmaktadır. Bu kazı alanlarının bir kısmı devlete ait arâzî, bir kısmı da şahıslara ait olduğundan, padişahın irâdesinin olması ve arâzî sahiplerinin rızasının alınması gerektiği ifade ediliyor.⁶⁹

Doktor Sachau'nun adı; 1899 tarihli ilk ruhsat alımı ile ilgili yazışmalarla 1902 tarihli ruhsat süresinin uzatılması konulu belgelerde geçmekte, bu tarihlerden sonra 1916'ya kadar devam eden yazışmalarda geçmemektedir. Zaten Bâbil kazılarıyla ilgili arşiv belgeleri 1916 tarihinde son bulmaktadır.

II. Doktor Robert* Koldewey

Robert Koldewey

Fotoğraf 15: Robert Koldewey. (Andrae, 1952: 1)

C.W. Cream, *Tanrılar, Mezarlar ve Bilginler* adlı eserinde Koldewey'i şöyle anlatır. "Robert Koldewey 1855'te Almanya'da Blankenburg'da doğdu, Münih ve Viyana'da mimarlık, arkeoloji ve sanat tarihi öğrenimi gördü. Otuzuna doğru Asos'ta ve Midilli adasında kazı yaptı. 1887'de Babylonia'da Surgul ve el-Hibba'da, Soma'da Suriye'de, Güney İtalya ve Sicilya'da, 1894'te yeniden Suriye'de kazılar yaptı. Kırk

⁶⁹ BOA, I_MF_00005_00034_001_001; I_MF_00005_00034_002_001; I_MF_00005_00034_003_001.

*Doktor Koldewey'in *Robert* olan ön adına okuduğumuz arşiv belgelerinde rastlamadık.

yaşından kırk üçüne dek Görlitz'deki bir mimarlık okulunda öğretmendi. Sonra 1898'de, kırk üç yaşındayken Bâbil'deki kazısına başladı.” (Ceram 1986: 232)

Oscar Reuther ondan bahsederken şöyle der; “Koldewey’e bir arkeoloğun nasibine düşebilecek, dünyanın en muazzam işi verildi: Bâbil’in araştırılması.” (Bottero, Steve 2008: 92)

Robert Koldewey Berlin Kraliyet Müzesi ve Alman Şark Enstitüsü (DOG-Deutsche Orient Gesellschaft) himayesinde, Bâbil’de 1899 yılında sistemli kazılara başlamıştır. (Akar Noei 2018: 29)

Arşiv belgelerinde de Almanya uyruklu ve Berlin Darü’l-Fünûn’u adına Bâbil’de kazı yapan kişi olarak 1899 yılından 1916’ya kadar bu arkeoloğun adı geçmektedir.

Bedri Bey’in tayiniyle alakalı bir telgrafa Müze-i Hümâyûn tarafından verilen 23 Şubat 314 R. (05 Mart 1899 M.) tarihli cevap yazısında Doktor Koldewey’in ve ekibinin Bağdat’a gelişinden ve hafriyâta başlamalarından bahsedilmektedir. Konu ile ilgili arşiv belgesi şöyledir:

“Serîan Müze-i Hümâyûn İdâre-i Aliyyesine, 23 Şubat 314 R. (07 Mart 1899 M.) Bağdat Vilâyet-i Celîlesi’nin bu telgrafnâmesi okundu. Bâbil’de icrâ olunacak hafriyâta nezâret için komiser ta’yîn olunan Bedri Bey, yirmi gün evvel mezkûr mahalle doğru darsâdetten hareket etmişti. Doktor Koldewey ile kazı ekibinin Bağdat’a ulaştıklarında eğer Bedri Bey’in gelmesini beklemeksizin hafriyât işlerine başlamak mecbûriyetinde bulunurlar ise Hille Müze-i Hümâyûn me’mûru Necib Bey’in geçici olarak hafriyât mevkiine gönderilmesiyle, komiserin oraya ulaşmasına değin hafriyâta nezâret ettirilsin.

Kefâlet akçesine gelince zaten buraya ait bulunan işbu vazifenin daha önceden yerine getirilmiş ve tamamlanmış olmasına binâen mahallî hükûmet tarafından arkeolojî ekibine o konuda, herhangi bir uyarılarda bulunulmasına gerek olmadığı husûslarının cevâben telgraf yoluyla bildirilmesi bâbında emir fermân (...) 24 Şubat 314 R. (08 Mart 1899 M.) Müze-i Hümâyûn Müdüriyyeti.”⁷⁰ Bu belgeden Doktor Koldewey’in 1899 yılı mart ayından itibaren Bağdat’ın Hille Kentinde bulunan Bâbil harâbelerine ulaştığı anlaşılmaktadır.

⁷⁰ BOA, MF_MKT__00438_00010_001_002

Doktor Koldewey hafriyâtın ilk zamanlarında, hafriyât me'mûru Bedri Bey'le bazı srtmeler yaşıyor. Bu anlaşılmazlıklardan birisinin, çıkarılan eserlerin fotoğraflarının alınmasıyla ilgili olduğu görülüyor. Söz konusu olayın anlatıldığı 12 Eyll 315 R. (24.09.1899 M.) tarihli Ahmed Bedreddin tarafından Müze-i Hmâın müdürlüğüne yazılmış mektupta Bâbil'de el-Kasr denilen yerde resimli, yazılı, sağlam bir stel ile aynı yerde yine Bâbil eserlerinden olan ve bazı yerleri kırık, parçaları eksik, bir rölyef çıkarıldığı söyleniyor. Ahmed Bedreddin bu eserlerin fotoğraflarını kendisi çekip Müze-i Hmâın'a göndermek istese de Koldewey, kazıdan çıkarılan eserlerin fotoğraflarını sadece kendisinin çekebileceğini, hafriyât komiserinin buna hakkı ve yetkisinin olmadığını söyleyerek, şayet bunu yaparsa kendisini şikâyet edeceğini ifade ediyor. Ahmed Bedreddin; Mösyö Koldewey'e fotoğrafların bir nüshasını kendisine verirse, fotoğraf çekmek zorunda kalmayacağını, bu fotoğrafları sadece devlet makamlarına vereceğini söyleyerek itiraz ediyor. Ahmed Bedreddin; Mösyö Koldewey'in, bu husustaki itirazını dikkate alıp almayacağı konusunda üst makamlara danımıtır. (Koşay vd. 2013: 5/36)

Ahmed Bedreddin'in Mösyö Koldewey'den şikayetleri bu kadarla bitmiyor. Hatta Mösyö Koldewey'in yaptığı hazırlıklardan, çıkarılan eserlerin Berlin'e kaçırlılacağına dair kendisinde pheler oluşıyor. Kendince gözetim ve denetimle ilgili tedbirler alan Komiser, Doktor Koldewey'in öfkelenmesine sebebiyet veriyor ve Koldewey, kendisini Berlin'e şikâyet etmekle tehdit ediyor.

Doktor Koldewey, hafriyâta başladıktan hemen sonra, hafriyât alanına Alman bayrağı dikmek, çalışanlarına Alman üniforması giydirmek, suçlu çalıştırmak, üstelik onları kolluk kuvvetlerine teslim etmemek için direnmek şeklinde davranışlar sergileyerek bir konsolosluk yetkilisi imiş gibi hareket etmeye yeltenmi, yetki sınırlarını açmış, otorite ve gücünü sınıamı, âsâr-ı atıka nizâmnâmesi hükümlerinden bağımsız, adeta başına buyruk bir devlet gibi davranmıştır. Bu olayları yine Ahmed Bedreddin Bey'in mektubundan öğreniyoruz.

Durumdan ziyadesiyle rahatsızlık duyan Bedri Bey, Müze-i Hmâın'a yazdığı mektupta şikâyetlerini -kendi ifadeleriyle- şöyle sıralamıştır:

“imdiye kadar çıkarılan eserler her gün 2000 parçayı aşkın ve hepsi kırık ve sarâı binâsı enkazından olduğu şüphe götürmeyen çeşitli kap-kacak ile renkli yan tarafları sırlı ve çoğunun sırları bozuk kırık tuğla parçalarını kağıtlara ambalajlayıp bunların da içine konulması için gereken sandıklar yaptırmıştır.

Fotoğraf 16: Bâbil kazılarında çıkarılan tuğla parçalarının sandıklara konulması⁷²

Bu girişimlerin sözü geçen tuğla parçalarını ileride Berlin'e taşımak için şimdiden bir hazırlık olduğu apaçık görülmektedir. Burada benim görevim kazıda meydâna gelen her bir durumu olduğu gibi devlet makamlarına bildirmek ile yükümlü olduğumdan, söz konusu tuğla parçalarından iki tanesini kendi adıma koruma altına aldım ve sizlerin de görüşlerinize sunmak için İstanbul'a göndermek fikrinde olduğumu Doktor Koldewey'e bildirdim. Nedendir bilinmez benim bu girişimim kendisinin hiddetine sebep olmuş. Onun düşüncesine göre benim bu konuda yaptıklarım onun usûlüne aykırı olduğundan Berlin'e telgraf yoluyla şikâyet edeceğini tehdit edercesine söylemiş ve açıklamıştır. Mösyö Koldewey, çıkarılan eserlerin mutlak sâhibi, yanında çalıştırdığı adamları da Almanya uyruklu gibi kendi hâkimiyeti altında bulundurmaya kendince yetkili olduğunu herkese göstermek istiyor. Şimdiye kadar hiçbir kazı alanında vâkî olmayan hâller ve kânûnen aslâ yetkisi olmadığı hâlde, sadece sözünü geçirme düşüncesiyle özel olarak posta işinde çalışanlara, iki haftadan beri konsolos emrindeki çalışanlar gibi üniforma giydirmiş, ayrıca yanında bir de tercüman bulunduruyor. Gösteriş olsun diye normalde konsoloslara özgü kabûl törenleri ve benzeri muâmelelerde bulunuyor. Buna bir örnek olarak da Arablardan evinde ve kazı alanında istihdâm ettiği birtakım kâtileri tutuklamak üzere hükûmet tarafından gelen görevlilere; *'Bunlar benim adamlarımdır sebebini bilmedikçe aslâ hükûmete teslim etmem.'* diyerek güvenlik

⁷²https://www.smb.museum/typo3temp/assets/processed/_b/1/csm_XL_1926_Grabungshaus_Kisten_im_Hof_b_xl_81722bbe13.jpg (Erişim T: 04.07.2022)

kuvvetlerine karşı engel oluşturmuş, (...) bu şekilde kâtillerin hükûmetin elinden kaçmalarına sebebiyet vermiştir. (...) Ve'l-hâsıl Mösyö Koldewey'in bütün hâlleri ve tavırları bu minvâlde olduğu bilgilerinize arz olunur. İlgilinin böyle bir yol tutmasına meydân vermemek için gerekli olan tedbirlerin en önemlisi; âsâr-ı atîka nizâmnâmesine ve ilgilinin elindeki ruhsatta şart koşulan; ***hafriyât sırasında çıkan eserleri mahallî hükûmetin belirleyeceği güvenli bir yerde korunması*** durumudur. Araştırmacının eserlere el koyma ve müdâhale etmeye hakkı olmadığı apaçık olduğundan böyle güvenli bir yerin az bir masrafla oluşturulması mümkün olabilir. Mösyö Koldewey'in arz ettiğim, edindiği bu tutumuna karşı gerek kazı alanında görevlendirdiği işçilere karşı, hem de mensûb olmasıyla iftihâr ettiği Müze-i Hümâyûn'a karşı hukûku koruma şerefi açısından nizâmnâmenin ilgili madde hükümlerinin uygulanması en önemli ve en lüzûmlu olan husûstur. Bu sûretle bu kazıda Müze-i Hümâyûn'un hukûkunun korunması mümkün olabileceği vazife gereği ve tam bir ehemmiyyetle yerine getirilmesi gerekli kılınmıştır. Benim bu arzım sebebiyle; eserlerin konulması ve muhâfazasına mahsûs yerel hükûmetin bilgisi ve gayreti ile güvenli bir yer temin edilmesi, benim de görüş ve emirlerine tâbî olduğum Bağdat Vilâyet makâmından bu kuluna dahi irâde ve uyarılarıyla beraber, araştırmacının nizâmnâme hükümlerine itâat etmeye mecbûr olduğunu gereken yollar ile ilgili araştırmacıya lüzûmlu uyarıların yapılması (...) tarafımdan bilgilerinize arz olunur, denilmektedir.” (Koşay vd. 2013: 5/29-30)

Bu arşiv belgesinde hafriyât komiserini en çok telaşlandıran hususun eserlerin yurtdışına kaçırılma endişesi olduğunu görüyoruz. Onun bu endişesi, doğal olarak arkeoloğun ambalaj ve paketlenme hazırlıkları yapmasına dayanmaktadır. Bunu önlemek için önerdiği çare ise, Bâbil kazılarından çıkarılan eserlerin, muhafaza edilebileceği bir yer temin edilmesi hususudur. Hafriyât komiserinin bu konuda ziyadesiyle talepkâr ve ısrarcı olduğu görülmektedir. Ayrıca ilgilinin kendisine ve hükûmet yetkililerine karşı olabildiğince bağımsız ve başına buyruk tavırları, hafriyât komiserinin endişesinde haklı olduğuna dair düşüncelerini kuvvetlendirmektedir. Mösyö Koldewey'in böyle cesur ve cüretkâr davranışlarının sebebi dönemin içinde bulunduğu siyasî durum olmalıdır.

Bundan sonra Mösyö Koldewey'e yapılan uyarıların etkisini gösterdiği ve geri adım attığı görülmüştür. Bedri Bey, 24.08.1899 M. tarihli sonraki mektubunda kaymakamlığa ve valiliğe durumu bildirdiğini ve etkili sonuçlar aldığını anlatır. Almanya Bağdat Konsolosu aracılığıyla da kanunlara aykırı davranışlardan uzak durmasının gereği Koldewey'e tebliğ edilir. Başlangıçta hafriyât sahasında ve oturan hânelerde koruma

olarak istihdam ettiği Arapların yerine artık hükümet tarafından bir çavuş ve üç piyade koruma olarak verilir. Çavuş her zaman hafriyât alanında bulunur. Bedri Bey çalışanlara ve orada bulunan hemen herkese hafriyâtta çıkarılan eserlerin devlete ait olduğunu ve kendilerinin sadece resimlerini almaya yetkili olduklarını anlatır. Bu konuda da Mösyö Koldewey eski tavrını terk eder. Sırlı tuğla parçalarını İstanbul’a göndermek isteyen Bedri Bey’i şikâyet etmekle tehdit ederken, artık tevâzu içinde “*ele geçen eserler kazı esnasında değil de kazının nihayetinde hep birlikte gönderilir*” diye özür yollu açıklamalarda bulunur.

Koldewey’in bütün kanunlara uymasından dolayı Bedri Bey’in, daha önce üst makamlara teklif ettiği, çıkarılan eserlerin konulması için korunaklı bir mahal belirlenmesine de gerek kalmamıştır. Böylece ortaya çıkacak önemli bir problem olan eski eserlerin yurt dışına kaçırılma tehlikesinin üstesinden gelinmiş olur.

Buna ilave olarak Bedri Bey, arkeoloğun işin başında sergilediği olumsuz tavır ve hareketlerine karşı tavizsiz tutumu sayesinde ilgiliyi, tavırlarını değiştirmeye mecbur ederek hafriyâtta çıkarılan en âdî şeyi bile öncelikle kendisi kontrol edip gündelik olarak deftere kaydettikten sonra Koldewey’e verir. Ayrıca önceki mektubunda zikrettiği ehemmiyetli ve lüzumlu tedbirlerin alınmasına gerek kalmaz. (Koşay vd. 2013: 5/35-36)

Bedri Bey, yazışmalardan aldığı sonuçtan ziyadesiyle memnun olur. Resmî devlet korumaları ile hafriyât alanında hakimiyeti ele geçirmesi, çıkarılan eserleri öncelikle kendisinin kontrol etmesi ve kazı günlüğü defterine kaydetmesi gibi kazanımları, onu, önceki endişelerinden kurtarmış ve rahatlatmıştır.

1917 Mart ayında İngiliz işgal kuvvetleri (General Maude) Bâbil kazı alanına gelmeden hemen önce Koldewey kazı alanını kapatmış ve buradaki kazılarına son vermiştir. (Oates, 2015:152)

Nitekim İngilizler Bağdat’ı işgal edince, eski eserlerin çıkarılmasını, satılmasını ve tahrip edilmesini yasakladılar. Bunu da Osmanlı âsâr-ı atîka nizâm-nâmesine göre düzenlediler. Kazı alanları denetlenerek Koldewey’in evinde bulunan eski eserler mühürlendi. Kazı alanlarına bekçiler konuldu. (Bell, 2004: 204)

B. Kazı Ruhsatını Uzatma Talepleri

Arşiv kayıtlarında Almanlar tarafından iletilen kazı ruhsatı başvuruları ve ruhsatın süresini uzatma talepleri önemli bir yekûn tutmaktadır. Kazı yapan arkeolog olarak ise bilhassa Almanya Devleti teb'asından Berlin Darü'l-Fünûn'u muallimlerinden Koldewey ismi öne çıkar. Bu belgelere göre Bâbil'de Almanların Koldewey eliyle yaptıkları kazılar 1899'da başlamakta ve 1916'ya kadar devam eder. En son kazı ruhsatını uzatma konulu belge 1916 tarihlidir. Bundan sonra Irak Bölgesi Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmış ve İngilizler tarafından işgal edilmiştir.

Bazı durumlarda kazı ruhsatının uzatılması talepleri reddedilmekteydi. Özellikle 1905 tarihli Alman, Avusturya ve Fransız araştırmacıların kazı uzatma talepleri, *yeni nizâmnâme çıkarılana kadar kimseye ruhsatnâme verilmemesi* denilerek reddedilmiştir.

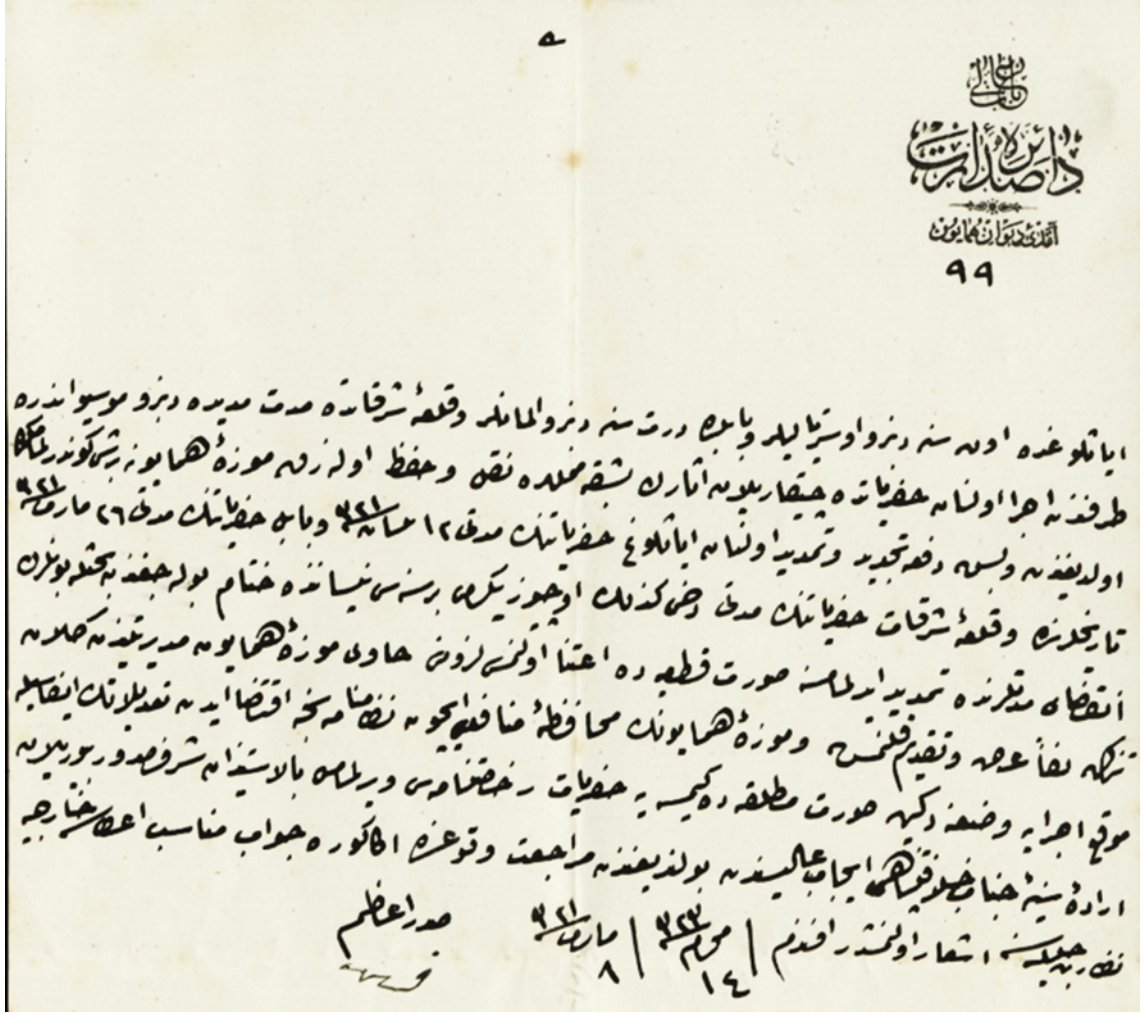
Muhtelif yıllarda kazı müddetinin uzatılması talepleri tekrarlanmıştır. Bu taleplere olumlu cevap verilirken; nizâmnâme hükümlerine tamamıyla riayet edilmesi, sebt-i defter yükümlülüğünün yerine getirilmesi gibi şartlar ileri sürülmüştür. Aşağıdaki belgelerde bu durum gözlemlenmektedir:

“Hille kazâsı kâimmakâmlığı'na. Bâbil harâbeleriyle civârında hafriyâta izin verilmiş Berlin dâru'l-fünûnu mu'allimlerinden Doktor Koldewey'in şimdiye kadar zuhûr eden âsâr-ı atıkanın deftere kaydedilerek Nizâmnâmenin hafriyâtla ilgili bütün hükümlerine tamâmıyla riâyet edilmek şartı ve diğer şartlar ile **izin süresinin bir sene daha uzatılması** (...) buyurulduğuna dâir vâililik tarafından tebliğ edilmiş Maârif Nezâreti'nin 24 Nisan 317 R. (07 Mayıs 1901 M.) tarihli telgrafı, ilgili Doktor Koldewey'e ve hafriyât komiseri Bedri Bey'e tebliğ edilmesi. 14 Mayıs 317 R. (27 Mayıs 1901 M.)”⁷³

Aynı şekilde, 13 Haziran 1902 tarihli Sadâret makamından, Maârif Nezâreti'ne yazılan bir yazıda Bağdat Vilâyeti'nde Bâbil harâbelerinde birkaç senedir kazı yapan Almanyalı Koldewey'in bu sene haziran sonunda ruhsatının biteceği, onun yaptığı kazının sanat tarihi açısından önemli olması dolayısıyla ruhsatının bir yıl daha uzatıldığı bildirilir.⁷⁴

⁷³ BOA, MF_MKT_00556_00045_005_001.

⁷⁴ BOA, BEO_002851_213757_001_001.

Fotoğraf 17: Kimseye ruhsat verilmemesi ve çıkarılan eserlerin müzeye teslim edilmediğini konu alan belge. (Y__A__HUS__00485_00073_001_001).

Yine Sadâret-i Uzmâ'dan Maârif Nezâreti'ne yazılan 16 Nisan 1904 tarihli yazıda Bâbil'de hafriyât icra eden Almanyalı Koldewey'in hafriyât müddetinin bir yıl daha uzatılması hususunda gereğinin yapılması istenir.⁷⁵ 01 Nisan 1905 tarihinde Sadâretten Maârif Nezâreti'ne cevap olarak yazılan tezkirede ise Almanyalı Koldewey'in Bâbil hafriyâtındaki kazı ruhsatı müddetinin uzatılma talepleri hükûmetin yeni **Müze-i Hümayûn Nizâmnâmesini yürürlüğe girene kadar, kimseye ruhsat verilmemesi** kararına istinaden reddedilmiştir.⁷⁶

Bâb-ı Âlî Âmedî Dîvanı antetli ve Sadrazam imzalı ve 21 Mart 1905 tarihli bir belgede yine "Ayasluğda on seneden beri Avusturyalılar ve Bâbil'de dört seneden beri Almanlar ve Kal'a-i Şarkat'ta uzun süreden beri Walter Andrea tarafından icra olunan

⁷⁵ BOA, BEO_002315_173584_001_001.

⁷⁶ BOA, BEO_002539_190412_001_001.

hafriyâtta çıkarılan eserlerin başka **mahallere nakil ve hıfz olunarak Müze-i Hümâyûn'a bir şey gönderilmemekte**" olduğu söylenerek 1905 tarihinde dolacak olan kazı müddetlerinin uzatılmaması istenir. Hâriciye Nezâreti'ne de uzatma talepleri reddedilen arkeologların ülkelerine uygun bir cevap verilmesi görüşü iletilir. Ayrıca Müze-i Hümâyûn'un haklarının korunması için nizâmnâmede gerekli düzenlemeler yapıp, yürürlüğe girene kadar mutlak sûrette kimseye hafriyât ruhsatnâmesi **verilmemesi** emredilir.⁷⁷

Yukarıdaki son iki belge yeni bir nizâmnâme yapma hazırlıklarının ve çalışmalarının bilindiğini ve beklendiğini açıkça gösteriyor.

Kazı ruhsatının kesinlikle verilmemesi gerektiği yazışmalarda tekit ediliyor. Bu yazışmalardan hareketle eski nizâmnâmenin devletin eski eserler üzerindeki haklarını yeterince koruyamadığı, çıkacak yeni nizâmnâmenin bu hakları sağlayacağına dair bir inancın var olduğu sonucuna da ulaşabiliriz.

Yeni nizâmnâme sonrası Koldewey'in ruhsatının uzatıldığı görülür. Sadâret-i Uzmâ Mektûbî Kalemî çıkışlı 13 Haziran 1906 tarihli arşiv belgesinde Almanyalı Koldewey'in ruhsatının uzatılma işlemlerinin ilgili mercilere tebliği Bağdat Valiliğinden istenmiştir.⁷⁸

Sadâret'ten Maârif Nezâreti'ne gönderilen 16 Haziran 1906 M. (03 Haziran 1322 R.) tarihli başka bir tezkirede; Bağdat Vilâyeti'nde Bâbil yerleşim merkezinde Almanyalı Koldewey tarafından birkaç senedir icra edilmekte olan hafriyâtın 10 Haziran'da ruhsat müddetinin sona erdiği ancak orada kazı yapılmasının sanat açısından gerekli olduğundan kazı ruhsatnâme müddetinin bir sene daha uzatıldığı anlatılır.⁷⁹

Sadâret makamı çıkışlı 27 Mayıs 1907 tarihli, Eski Bâbil Şehri harâbelerinde ve civarındaki tepelerde kazı çalışmaları yapmakta olan Berlin Darü'l-Fünûn Hocalarından olan Doktor Koldewey'a bir sene süre uzatma yoluyla ruhsatnâme verilmesi hakkında bir tezkire, Dâhiliye, Hâriciye ve Maârif Nezâretlerine gönderilir ve Maârif Nezâreti'nden gereğinin yapılması istenir.⁸⁰

Bâb-ı Âlî Sadâret Dâiresi Mektûbî kaleminden 07 Nisan 1908 tarihinde çıkan bir arz tezkiresinde Almanya uyruklu Koldewey tarafından Bâbil'de icra olunan arkeolojik

⁷⁷ BOA, Y_A_HUS_00485_00073_001_001.

⁷⁸ BOA, BEO_002849_213611_001_001; BEO_002849_213611_003_001.

⁷⁹ BOA, BEO_002851_213757_001_001.

⁸⁰ BOA, BEO_003065_229849_001_001.

kazının müddeti iki sene müddetle yenilenmiştir. Aynı belgede yer alan 27 Nisan 1908 tarihli buyruldu da ise tezkirenin Hâriciye ve Maârif Nezâretlerine tebliğ edilmesi ve Dâhiliye Nezâreti'nin de gereğini yerine getirmesi isteniyor.⁸¹

Yukarıdaki 27 Nisan 1908 tarihli belgedeki kararların uygulamaya konduğunu yine arşiv belgelerinden rahatlıkla takip etmek mümkün olmaktadır. Aynı konunun işlendiği 02 Mayıs 1908 tebyiz tarihli belge Dâhiliye Nezâreti'nden Bağdat ve Musul Vilâyetlerine yazılarak Alman uyruklu Koldewey tarafından Bâbil'de yapılagelen âsâr-ı atîka hafriyâtının 03 Haziran'da dolan süresinin iki sene daha uzatıldığı bildiriliyor. Gerekli bütün prosedür takip edilerek Maârif Nezâreti de 14 Nisan 324 R. (27 Nisan 1908) tarihli buyrulduunun alındığını bildiriyor.⁸²

Nizâmnâmenin ruhsat süresinin uzatılması hakkındaki âmir hükmü bir yıl uzatmaya müsaade etmektedir. İlk ruhsat alımında ise verilen süre âzami iki yıl için geçerli oluyor. Koldewey'in ruhsatı iki yıl süreyle uzatıldığına göre ilk ruhsat alımı prosedürü uygulandığı anlaşıyor. Almanya Sefâreti ise yürürlükte olan Âsâr-ı Atîka Nizâmnâmesi ortada olduğu halde, iki seneliğine ruhsatın uzatılması için istekte bulunmuştur.⁸³

Sadâret Makamından Dâhiliye ve Maârif Nezâretlerine yazılan 20 Şubat 1910 tarihli bir tezkire ile Doktor Koldewey'in hafriyât ruhsatnâmesinin bir sene daha uzatıldığı bildiriliyor. Konuya Âsâr-ı Atîka Nizâmnâmesi'nin 18. maddesi gereğince denilerek ilgi tutuluyor. Bu belgede 1910 Haziranı'nın 3. günü ruhsat süresinin biteceği dile getiriliyor.

Koldewey'in yürüttüğü kazıya verilen sürenin uzatılması ile ilgili süreç arşiv belgeleri üzerinden takip edildiğinde; Sadâret Dâiresinin Tahrîrât Kaleminden Maârif Nezâreti'ne yazılan 25 Mayıs 1911 tarihli yazı ile Eski Eser uzmanı olarak tarif edilen Doktor Koldewey'in Bâbil'de yürüttüğü kazının 03 Haziran 1911 senesinde bitecek olan kazı ruhsatının aynı yılın Haziranının 4. gününden itibaren 2 yıl daha uzatılmasına izin verildiği belirtilir. Kazı ruhsatına ek süre verilirken de Âsâr-ı Atîka Nizâmnâmesinin bütün maddelerinin hükümlerine riayet etme şartı da ileri sürülür.⁸⁴ Oysaki o gün

⁸¹ BOA, DH_MKT_01252_00009_001_001.

⁸² BOA, DH_MKT_01252_00009_002_002.

⁸³ BOA, BEO_003706_277924_001_001.

⁸⁴ BOA, BEO_003898_292291_001_001.

yürürlükte olan Nizâmnâmenin ilgili maddesi ancak bir yıl uzatma olabileceği hükmünü içermektedir. (A.A.N. 1906: 13)

Devam eden süreçte; Dâire-i Sadâret Tahrîrât Kaleminden çıkan 23 Nisan 1913 tarihli yazıda da Berlin Darü'l-Fünûnu muallimlerinden Doktor Koldewey tarafından Bağdat'ta Bâbil'de icra kılınmakta olan hafriyâtın ruhsat süresinin bir yıl daha uzatıldığı Maârif Nezâreti'ne bildirilmiştir. Ruhsat süresi bitiş süresi yine 3 Haziran'dır.⁸⁵

Sadâret Dâiresi Umûr-i Mühimme Kaleminden çıkan, 30 Haziran 1914 tarihli Maârif-i Umûmiyye Nezâreti'ne yazılan cevâbî yazıda Bâbil Harâbesinde Berlin Darü'l-Fünûn'u adına kazı yapmakta olan Koldewey'in ruhsatnâmesinin 02 Haziran 1914 tarihinden itibaren bir yıl daha uzatıldığı zikredilir.⁸⁶

2 Mayıs 1915 tarihli Sadâret Özel Kalem Dâiresinden Maârif Nezâreti'ne hitaben yazılan cevap yazısında Bâbil'de kazı yapmakta olan Doktor Koldewey'e kazının devamı için bir sene süreyle yenilenerek kazı ruhsatnâmesi verildiği bildiriliyor.⁸⁷

Sadâret Makamı Umur-i Mühimme Kaleminden Maârif Nezâreti'ne yazılan 02 Mayıs 1916 tarihli cevap mahiyetinde olan resmi yazıda Berlin Darü'l-Fünûnu muallimlerinden Koldewey tarafından Bâbil harâbesinde yapılagelmekte olan kazının o sene R. 22 Mayıs, M. 4 Haziranından itibaren bir sene daha uzatılmasına izin verildiği zikredilmektedir.⁸⁸

1904 tarihli süre uzatım konulu yazışmalarda 10 Osmanlı altını temdid harcı ödendiğine dair birbirini tekrar eden birçok bilgi mevcuttur. 29 Ağustos 1904 tarihli telgraf⁸⁹, 18 Temmuz 1904 tarihli tezkire⁹⁰ ve 27 Haziran 1904 tarihli Maârif Nezâreti Muhasebe antetli yazıda⁹¹ aynı şekilde 10 Osmanlı altını ödendiği kaydedilmiştir. 11 Mayıs 1904 tebyiz tarihli Maârif Nezâreti'nin Müze-i Hümayûn'a tezkiresi ise, daha önce uzatma harcı ödendiği için 10 Osmanlı altınının alınmaması gerektiğini bildirir.

Bu yazışmalardan anlaşılıyor ki; 1884 Nizâmnâmesinde de ruhsatnâme ve ruhsat süresi uzatma harcı için 10 Osmanlı altını alınmaktadır.

⁸⁵ BOA, BEO_004166_312420_001_001.

⁸⁶ BOA, BEO_004295_322116_001_001.

⁸⁷ BOA, BEO_004352_326400_001_001.

⁸⁸ BOA, BEO_004411_330790_001_001.

⁸⁹ BOA, MF_MKT_00422_00054_034_002.

⁹⁰ BOA, MF_MKT_00422_00054_033_002.

⁹¹ BOA, MF_MKT_00422_00054_033_001.

5. Kazı Ruhsatı Talebinin Reddedilmesi

Zaman zaman Batılı arkeologların kazı ruhsatı taleplerine olumsuz cevap verilmiştir. Nizâmnâme hükümlerine aykırı olacak şekilde istekte bulunulması talebin geri çevrilmesine gerekçe oluşturmuştur. Bu örneklerden birisi Koldewey'in yeni bir kazı ruhsatı talebidir. Bâbil Hafriyât Komiserliğinden gelen telgraf üzerine Maârif Meclis-i Kebîr'i durumu değerlendirmiş ve 11 Teşrînisânî 317 tarihli resmî yazı ile Müze-i Hümâyûn'dan hemen gereğinin yapılmasını istemiştir. Buna göre; Doktor Koldewey tarafından kazı ruhsatı için verilen, bir nüshası Maârif Nezâreti evrâk kaleminde bir nüshası da Müze-i Hümâyûn'da bulunan haritada belirtilen hem Nemrud hem de İbrahim Halil tepelerinde âsâr-ı atîka hafriyâtı yapmak üzere izin istenmiştir. Ancak verdiği haritada bu iki yerin Almanların o sırada kazı yaptıkları Bâbil'e 20 kilometre uzaklıkta bulunmaktadır ve Almanların nizâmnameye göre bahsi geçen bölgelerde hafriyât icrasına hak ve selâhiyetleri yoktur.⁹² Zira Nizâmnâme'ye göre, *bir kazı alanı 10 kilometre sınırını aşmamalıdır* aşmamalıdır, dolayısıyla Alman resmi makamlarının bu talebi reddedilmiştir (Tarih 22 Teşrînsânî 317 R. 5 Aralık 1901 M.)

Aynı tarihlerde Amerikalı araştırmacı Andrew Lyford Dîvâniye Sancağına bağlı Hille kazâsı sınırları içinde Tel İbrahim harâbelerinde kazı yapmak üzere izin istemektedir. Müze-i Hümâyûn ve Maârif Nezâreti; kazı yapılacak alanda devlete ait istihkâmat, bina ve kale bulunup bulunmadığı, özel mülk varsa sahiplerinin izni olup olmadığı, Hille kazâsında iki Tel İbrahim mevcut olduğu için Almanyalı Koldewey'in kazı yapmak üzere izin aldığı alanın sınırını aşıp aşmadığı gibi konularda mahallî idâreden bilgi istemiştir.

Bu soruların cevabına Bağdat Valiliği tarafından olumlu karşılık verilmiştir. Tel İbrahim harâbelerinde zirâatle uğraşan aşiretlerin olduğu, onların rızaları alınırken istimlâk bedellerinin araştırmacılar tarafından ödenmesi gerektiği, devlete ait bina ve kale olmadığı, bir kubbenin bulunduğu ancak buna da zarar verilmemesi gerektiği, çıkarılan her türlü eşya, tuğla ve eserlerin devlete ait olacağı, tüm nizâmnâme kurallarına uyulmak şartlarıyla izin verilebileceği, bildirilmiştir.⁹³

Andrew Lyford, Maarif Nezâretine 13 Mayıs 318 R. (26 Mayıs 1902 M.) tarihli bir yazı yazıp kazı talebine karşı cevap olarak bir türlü karar çıkmamasından hatta

⁹² BOA, MF_MKT__00586_00014_003_002; MF_MKT__00586_00014_004_002.

⁹³ BOA, MF_MKT__00586_00014_011_002; MF_MKT__00586_00014_010_002

evrâkının bulunamamasından yakınıyor. Bu dilekçesinde, sadârete bir te'kit yazısı yazılmasını talep ediyor. Lyford'un imzasını taşıyan bu evraktan Osmanlı idâresinin Amerikalılara karşı bir tür mobbing uyguladığı hissediliyor.⁹⁴

Zaten diğer belgelerden, Amerikalıların kendiliğinden, burada kazı yapmaktan vazgeçtiği anlaşıyor.

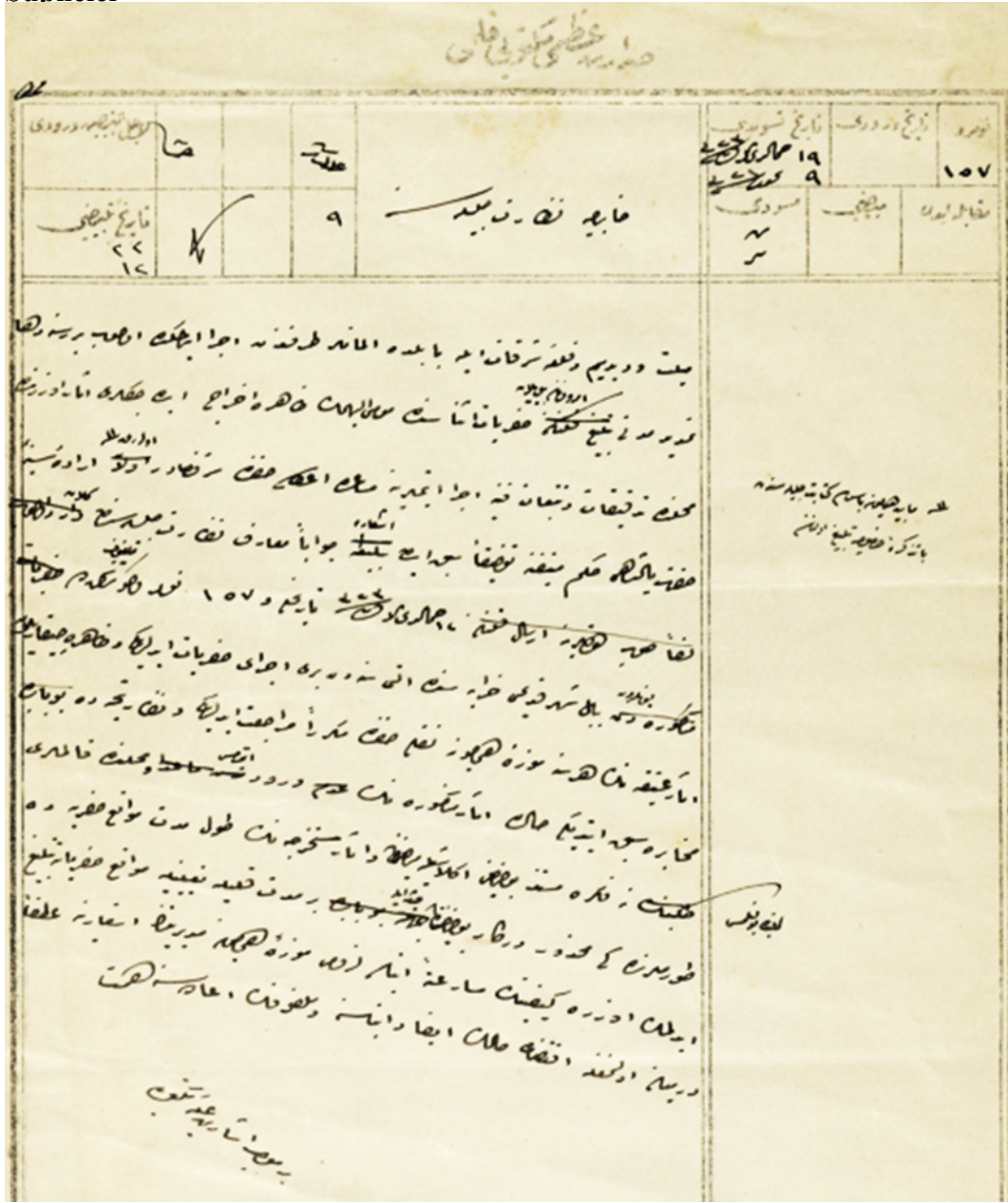

Fotoğraf 18: Andrew Lyford'un Maarif'e yazdığı imzâlı, te'kit yazısı talebi konulu dilekçesi. (MF_MKT__00586_00014_006_001)

Aynı tarihlere rastlayan belgelerde zaten Bâbil harabelerinde kazı yapan Koldewey'in, Amerikalıların hafriyât yapma taleplerinin bulunduğu Tel İbrahim harâbelerinde de kazı yapmak için başvurması, bu bölgede küçük bir yer kapma kavgasının var olduğunu gösteriyor.

⁹⁴ BOA, MF_MKT__00586_00014_006_001.

6. Babil'de Yapılan Arkeolojik Kazılar Hakkında Vâkî Şikâyet ve Süheler

Fotoğraf 19: Bâbil ve diğer yerlerde devâm eden kazılardan çıkarılan eserlerin teslim edilmediği ile ilgili belge. (BEO_002629_197142_001_001)

Bu konuda 1899 tarihinden itibaren kazı yapan Alman heyetinin altı yıldır kazı yapmalarına rağmen henüz tek bir eser dahi teslim etmediklerini ifade eden arşiv belgeleri yer almaktadır. Bu şikâyetin sebebi şunlar olabilir ya hiçbir eser ortaya çıkarılmamıştır ya çıkarılan eserler yerinde bırakılmıştır ya da çıkarılan eserler yurtdışına kaçırılmaktadır. Aşağıda sunacağımız yazışmalar ve belgeler bu soruları düşündürmektedir.

Sadâret antetli bir evrâkla Dâhiliye Nezâreti'ne yazılan 22 Temmuz 1905 M. tesvid tarihli belgede, Milet, Didim, Kal'a-i Şarkat ve Bâbil'de kazı yapan Almanların Bâbil harâbelerinde altı yıldır kazı yaptıklarından ve şimdiye kadar Müze-i Hümâyûn'a herhangi bir eser teslim etmediklerinden bahsedilir. Aslında bu konu Maârif Nezâreti'nden Sadârete bir telgraf ile bildiriliyor ve Sadâret bu bilgiyi Hâriciye Nezâretiyle paylaşarak gereğinin ifasını bekliyor. Yazının devamında; her yıl Bâbil harâbelerinde çıkan eserlerin teslim edilmesi için mükerreren yazışmalar yapıldığı, buna rağmen altı yıldan beri (1899-1905) hiçbir eserin teslim edilmediği, eski eserlerin yerinde kalması talebinin ne fikre dayandığının anlaşılamadığı, çıkan eserlerin uzun müddet kazı alanında bekletilmesinin sakıncalarının apaçık olduğundan bahisle, Müze Müdürlüğünün yazılarına atıf yapılarak, durumun çabucak değerlendirilmesi isteniyor.⁹⁵

Bu yazışmalarda dikkat çeken husus Bâbil kazısının 6 yıldır devam etmesine rağmen oradan çıkarılan hiçbir eski eserin henüz teslim edilmemesidir. Buna gerekçe olarak Almanların eserlerin kazı alanında kalması gerektiğini ileri sürerek bunu talep ettikleri satır aralarından anlaşıyor. Zira Almanlar tarafından zikredilen *“mahallinde kalmaları talebinde bulunulması ne fikre müstenit bulunduğu anlaşılamadığından”* ifadesi açıkça bu taleplerinin bulunduğunu gösteriyor. Fikrimizce çıkan bu eserlerin kazı alanında öylece durması da mümkün görünmemektedir.

Müze-i Hümâyûn Müdüriyyet-i antetli ve 15 Mart 1905 tarihli bir belge Maârif Nezâreti'ni atlayarak doğrudan Sadârete yazılmıştır ve Müze müdürü Hamdi Bey imzalı bu belgede, Osmanlı topraklarında arkeolojik kazı yapan devletlerden şu şekilde serzenişte bulunulmuştur. Buna göre; beşinci defa olarak uzatılarak on seneden beri Ayasluğ'da Avusturyalılar tarafından icra edilen hafriyât müddeti 12 Nisan 321 R. (25 Nisan 1905 M.) tarihinde sona erecektir. Hafriyâtın başlangıç tarihinden o vakte kadar devam edegelen süre zarfında çıkan âsâr-ı atıkadan *bir tanesi bile* Müze-i Hümâyûn'a gelmeyip her sene kazının tatili esnasında birçok sanat eseri sandıkla Viyana'ya sevk olunmaktadır.⁹⁶

⁹⁵ BOA, BEO_002629_197142_001_001.

⁹⁶ Avusturyalılar 1885-1909 yılları arasında Efes'te yaptıkları kazılarda çıkardıkları eserlerin tamamını Viyana'ya göturdüler. 11 Aralık 1978 tarihinde Viyana'da açılışı yapılan Ephesus Museum'da sergilenen eserler, Efes Antik Kentinden götürülmüştür. Artemis Tapınağı ve Partlar Anıtından parçalar, yontular, kabartmalar, Sekizgen Anıt Mezar, Yuvarlak Anıt Mezar burada sergilenmektedir. Gölbaşı'nda bulunan Trysa Anıtının 1880'de Avusturyalı Otto Benndorf tarafından parçalanarak 167 sandıkta götürülmesi, *Vorläufiger Über Zwei Oesterreichische Expeditionen Nach Kleinasien Druck Und Verlag Von Carl Gerold's Soin, Viyana (1883)* adlı kendi yazdığı kitapta ayrıntılı olarak anlatılıyor. (Yılmaz 2015:100-107)

Âsâr-ı Atîka Nizâmnâmesinin on beşinci ve on altıncı maddeleri gereğince araştırma ve kazı ruhsatnâmesi verilmesi, ilgili dilekçenin Maârif Nezâreti'ne takdim edilmesine, Nezâretin de bir üst makamın onayını almasına ve böylece uzatma işleminin gerçekleşmesine bağlıdır. Oysaki, Avusturyalılar Maârif Nezâreti'ne müracaat etmeksizin sefâretleri vasıtasıyla doğrudan doğruya ruhsatnâmelerini almaktadırlar. Gerek âsâr-ı atîkanın böyle kanuna muhalif olarak gasbına ve gerek ruhsatnâmenin uzatılmasının kanuna aykırı şekilde yapılmasına karşı, Müze-i Hümâyûn'un şiddetli itirazlarına rağmen yine hafriyâta devam etmektedirler.

Bu belgede asıl konu; yeni âsâr-ı atîka nizâmnâmesinin yeniden düzenlenmesine kadar kimseye ruhsat verilmemesi hususudur. Önceden birikmiş sorunlar sıralanmış asıl konuya (ruhsat müddetinin uzatılması) kısaca değinilmiş, karardan dolayı duyulan memnuniyet dile getirilmiştir.

Aynı belgede Bağdat'ta kazı yapan Almanlarla ilgili –Avusturyalılarda olduğu gibi- prosedüre uymamakla ilgili bir şikâyet olmamasına rağmen kazıdan çıkarılan eserleri teslim etmemeleri şikâyet konusu olmuştur. Müddeti 26 Mart 1321 R. (08 Nisan 1905 M.) tarihinde bitecek olan ve dört seneden beri Almanlar tarafından Bağdat'ta Bâbil'de icra edilmekte bulunan hafriyâttan şimdiye kadar Müze-i Hümâyûn'a hiçbir şey gönderilmemiş olması; Bağdat Vilâyeti'nde yine Almanlar tarafından icra edilip, bir hayli müddetten beri keşf olunan eserlerin Bâbil'e nakledilerek orada hıfzedilen “Düfâre ve Ebü'l-Hatab” hafriyâtına ait eserlerden de henüz Müze-i Hümâyûn'a nakledilen bir eser bulunmaması hususu aleyhte bir durum olarak tespit edilmiştir.

Bu paragrafta Düfâre ve Ebu'l-Hatab adlı mevkilerde de Almanların kazı yaptıkları, oradan çıkarılan eserleri Bâbil'e naklettikleri ancak Müze-i Hümâyûn'a henüz teslim etmedikleri ifade edilmiştir.⁹⁷

Hamdi Bey'in gönderdiği yazıya atıfta bulunan, onu destekleyen ve aynı konuyu işleyen Bab-ı Âlî Dâire-i Sadâret Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn antetli, Sadrazam Tahsin imzalı bu belgede, aynı serzenişler yer almış, kazı yapan bu devletlerin yaptıkları bir hile açıklanmıştır. Şöyle ki; bir yerde çıkarılan eserler başka yerlere nakledilerek sanki hiç çıkarılmamış gibi bir yola başvurulmaktadır. Belge şöyledir:

“Ayasluğ'da on seneden beri Avusturyalılar, Bâbil'de dört seneden beri Almanlar ve Kal'a-i Şarkat'ta müddet-i medîdeden beri Mösyö Andre tarafından icrâ

⁹⁷ BOA, Y__A__HUS__00485__00073__002__001.

olunan hafriyâtta çıkarılan âsârın başka mahallere nakli ve hıfz olunarak Müze-i Hümâyûn'a bir şey gönderilmemekte olduğundan ve beş def'a yenileme ve uzatma yapılan Ayasluğ hafriyâtının müddeti 12 Nisan 321 R. (25 Nisan 1905 M.) ve Bâbil hafriyâtının müddeti 26 Mart 321 (08 Nisan 1905 M.) tarihlerinde ve Kal'a-i Şarkat hafriyâtının müddeti de aynı şekilde, üç yüz yirmi bir senesi nisanında (Nisan 1905 M.) son bulacaktır. Bunların sürelerinin tamamlanmasından sonra uzatılmamasına kat'î sûrette dikkat edilmesi lüzûmunu içeren, Müze-i Hümâyûn müdürüyyetinden gelen tezkire leffen arz ve takdîm kılınmıştır. Müze-i Hümâyûn'un menfa'atlerinin muhâfazası için Nizâm-nâmede gereken ta'dîlâtın yerine getirilmesiyle, yürürlüğe konulana değin mutlak sûrette kimseye hafriyât ruhsatnâmesi verilmemesi (...) mürâca'at olduğunda ona göre münâsîp bir cevâb verilmesi Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'ne iş'âr olunmuştur efendim. 14 Muharrem 323 H. ve 08 Mart 321 R. (21 Mart 1905 M.) Sadr-ı âzam (İmzâ': Tahsin)''⁹⁸

7. Babil'den Çıkarılan Eski Eserler

Bâbil kazılarında kırık olarak tuğla, çini, minekârî türü eserler çıkarılmıştır. Bâbil kazılarında çıkarılan tuğlaların Hindiye Seddi'nde (baraj) kullanılması mevcut olan kurallara aykırı fiilî bir durum oluşturmuş, Nizâm-nâmeye uygun olmayan bu durum istisnâî yazışmalarla izin verilerek yasal bir hale getirilmiş, ancak tarihî eser konusundaki hassasiyetler gözetilerek, üzeri yazılı tuğlalar ayıklanmış ve inşaatta kullanılmasının önüne geçilmiştir. Arşiv belgelerini izlediğimizde, daha öncesinde, yani henüz kazı yapılmazken de buradan çıkan tuğlaların söz konusu seddin yapımında kullanıldığı anlaşıyor.

Bâbil harâbeleri kazılarak oradan tuğla elde edilmesi Osmanlı yerel yöneticilerinde eski eser bilincinin henüz tam olarak yerleşmemiş olduğunu göstermektedir.

Bâbil'de çıkarılan tuğlaların satılması ve gelirinin ne şekilde kullanılacağı ile ilgili yazışmalar da bu başlıkta ele alınmıştır.

Bâbil kazıları hakkındaki belgelerde kazıdan çıkan tuğlaların satılması ve gelirinin ne şekilde harcandığı hakkında bilgiler bulunmaktadır. 22 Temmuz 1320 R. (04 Ağustos 1904 M.) tarihli Müze-i Hümâyûn antetli Maârif Nezâreti'ne hitâben yazılmış

⁹⁸ BOA, Y__A__HUS__00485_00073_001_001.

belgede; kazıdan toprakla beraber çıkan tuğla parçalarının satılması konu edilmiştir. Bu satış için Bedri Bey görevlendirilmiştir. Bu satışlardan 1317 senesinden 19 (1901-1903) senesi sonuna kadar 9.336 kuruş elde edilmiş ve müze namına Hille Maârif Sandığına kaydedilmiştir. Bu paranın harcama kalemlerinden biri halka yardım, diğeri de yapılmakta olan Bağdat Mekteb-i İbtidâîsi inşaatının tamamlanması içindir. Ayrıca o seneki satış hasılatının ve kalan 4.316 kuruşun, âsâr-ı atıkanın başkente nakledilmesi için harcanması istenir.⁹⁹

Yine 1908 tarihli bir arşiv belgesi Müze-i Hümayûn antetli ve Bâbil harâbelerinden çıkarılan tuğlaların satılması sonucu elde edilen gelirin miktarından ve beşbin kuruşun da Bağdat'ta yapılmakta olan mekteb-i ibtidaî inşaatı için harcandığından bahsetmektedir. Buna göre; 322 (1906) senesi sonuna kadar on iki bin yedi yüz yetmiş üç buçuk kuruş, 323 R. (1907 M.) senesi zarfında bin yüz yirmi üç kuruş on para ve 324 R. (1908 M.) senesi mayıs gayesine kadar dört yüz yirmi iki kuruş hasılat elde edilmiş olup toplam dokuz bin üç yüz on sekiz kuruş otuz paraya ulaşan olan bu meblağın Bedri Bey tarafından İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir (09 Zilkade 326 H./19 Teşrînsânî 324 R./2 Aralık 1908 M.).¹⁰⁰

Daha önce 1901 tarihli bir belgede Bedri Bey, Almanların kazı yaptıkları yerlerde çıkan, toprakla karışık bir vaziyette bir tarafa atılan tuğlaların satılması, elde edilen gelirin Hille sancağında iâne yoluyla yapılan mekteplerin inşaatında kullanılması ve geriye kalan miktarın da Müze-i Hümayûn'a bırakılması teklifinde bulunmuş ve bu hususta izin almıştı (15 Mayıs 317 R./28 Mayıs 1901 M.).¹⁰¹

Yukarıdaki belgelerden anlaşılmaktadır ki, hafriyâttan çıkarılarak ele geçirilen tuğlaların satım işi ve gelirlerinin nerelere harcanacağı önerileri Bedri Bey tarafından 1901 yılında yapılmıştır.

Bâbil harâbelerinden çıkarılan tuğlaların Hindiye Seddi'nde kullanılması ile ilgili yine arşiv belgelerinde bilgiler karşımıza çıkmaktadır. Hille ve Dîvâniye sancaklarındaki arâzîleri sulama amaçlı yapıldığı bilinen Hindiye Seddi Fırat Nehrinin taşkınlıklarını kontrol altına almak ve kurak arâzîlerin sulanmasını sağlamak amaçlı olarak yapılan bir baraj inşasıdır. (Akpınar, 2017: 158) Bu inşaatın mühendisi olan Sir William Wilcox adlı kişi zamanın Nizâm-nâmesine aykırı olarak ruhsatsız bir şekilde

⁹⁹ BOA, MF_MKT_00822_00065_001_001.

¹⁰⁰ BOA, MF_MKT_01091_00070_001_001.

¹⁰¹ BOA, MF_MKT_00561_00040_003_002.

Bâbil harâbelerinden tuğla çıkarmakta ve çıkardığı tuğlaları bu inşaatta kullanmaktadır. Bunun farkına varan makamlar, durumun kanun ve nizâma uygun olmadığını yazışmalarında dile getiriyorlar. Bu sorun; nihayetinde bir orta yol bulunarak çözülüyor. Şöyle ki; hafriyât komiseri Bedri Bey ile Bâbil hafriyâtını yürüten Koldewey, inşaat için çıkarılan tuğlaları inceleyecekler, üzeri yazılı levhalara rastladıklarında bunları tarihî eser olarak alıkoyacaklardı. Geri kalanların ise baraj tamirâtı için kullanılmasına izin vereceklerdi.

Müze Müdüriyyet-i Aliyye-i Umûmiyyesine diye başlayan ve 18 Nisan 325 R. (01 Mayıs 1909 M.) tarihli arşiv belgesinde sorun aşağıdaki şekilde ele alınmaktadır. Bu belgede bir komisyon kararı ve Müze Müdürü Hamdi Bey'in görüşleri de mevcuttur:

“El-Cezîre’de, sulama projesi icrâsı için mahalline atanan mühendis Sir William Wilcox tarafından Hindiye Seddi’nin ta’miri için Bâbil harâbelerinden tuğla çıkarılmakta olması hasebiyle bu konuda yerine getirilmesi gereken mu’âmelenin izin durumuna dâir olan Nâfi’a Nezâret-i Aliyye’sinin bu yazısını inceleme imkânım oldu. Âsâr-ı atika nizâmnâmesinin özel maddeleri gereğince âsâr-ı atıkayı içeren harâbelerden taş ve tuğla ihrâcı, inşâ’atta kullanımı ve her kim olur ise olsun ruhsatsız hafriyâtta bulunulmak yasak davranışlardandır. Bağdat’ta vukû’a geldiği, işbu tezkirede bildirilen mu’âmelenin yönetmeliklere uygun olmadığı şüphesiz ise de meydâna gelen bu girişim doğrudan doğruya memleketin faydasına olan işlerdendir. İdâre-i âcizânem me’mûrlarından hafriyât komiseri Bedri Bey ile Bâbil’de resmî ruhsat ile icrâ-yı hafriyât eden târîhî eser uzmanlarından Mösyö Koldewey’in gözetimleri altında, tuğla çıkarılan alan gözetim altında bulundurulacak çıkarılan tuğlalarda yazılı eski levhaların ortaya çıkması hâlinde alıkonulmak üzere bir komisyon teşkîl edilsin. Bahsi geçen bu faydalı girişimin sekteye uğratılmaktan korunması yönetmeliğin açık hükümlerine karşı normalin üstünde bir istisnâ icrâsı mümkündür. Bu sûretle ifâ-yı mu’âmele edilmesi icâb edeceğini öngörmekle berâber bu konuda Nezâret-i Aliyyelerince buyurulacak karârın nezâret-penâhîlerinden bendegâneme emr ü iş’ârı (...)”¹⁰²

Yine aynı konunun işlendiği ve bir komisyon kararı olan diğer belgede sorun özetlenerek orta yollu bir çözüm önerisi sunuluyor:

“Ticâret ve Nâfi’a Nezâret-i Aliyye’sinin işbu tezkiresi zahrına, Müze-i Hümâyûn Müdüriyyet-i aliyyesinden yazılan derkenâr vechile nizâmnâme mücebince

¹⁰² BOA, MF_MKT__01123_00038_002_002.

âsâr-ı atıkayı muhtevî harâbelerde taş ve tuğla ihrâcî ve bilâ ruhsat hafriyâtta bulunmak memnû' ise de teşebbüs-i vâkî'ın umûr-i nâfi'a, ya'nî memlekete doğrudan doğruya faydası yönüyle Bâbil Hafriyât Komiseri Bedri Bey ile orada resmî ruhsat ile icrâ-yı hafriyât eden ilm-i âsâr-ı atîka müntesibîninden Mösyö Koldewey'in sürekli gözetim altında olmak ve tuğlaların içerisinde, yazılı eski levhalar çıkarılması hâlinde alıkonulmak üzere istisnâî bir durum olarak tuğla ihrâc ve mezkûr sedde kullanımı uygun hâl ve maslahat görülmekle (...) 02 Rebîu'l-âhir 327 H. ve 04 Mayıs 325 R. (17 Mayıs 1909 M.)¹⁰³ Bu kararın altında bir başkan, diğerleri âzâ olmak üzere altı görevlinin mührü yer almaktadır.

Bu arşiv belgesinde tuğlaların Hindiye Seddi'nde kullanımı Nizâmnameye aykırı bulunmuştur. Ancak bu uygulamanın ülkeye faydalı olduğu da aşîkâr olduğundan bir orta yol çözüm olarak takdim edilmiştir. O da şöyledir; eğer üzeri yazılı tuğla ve levhalar bulunur ise bunları Bedri Bey ve Koldewey inceleyecekler ve Müze-i Hümayûn adına muhafaza altına alacaklardır.

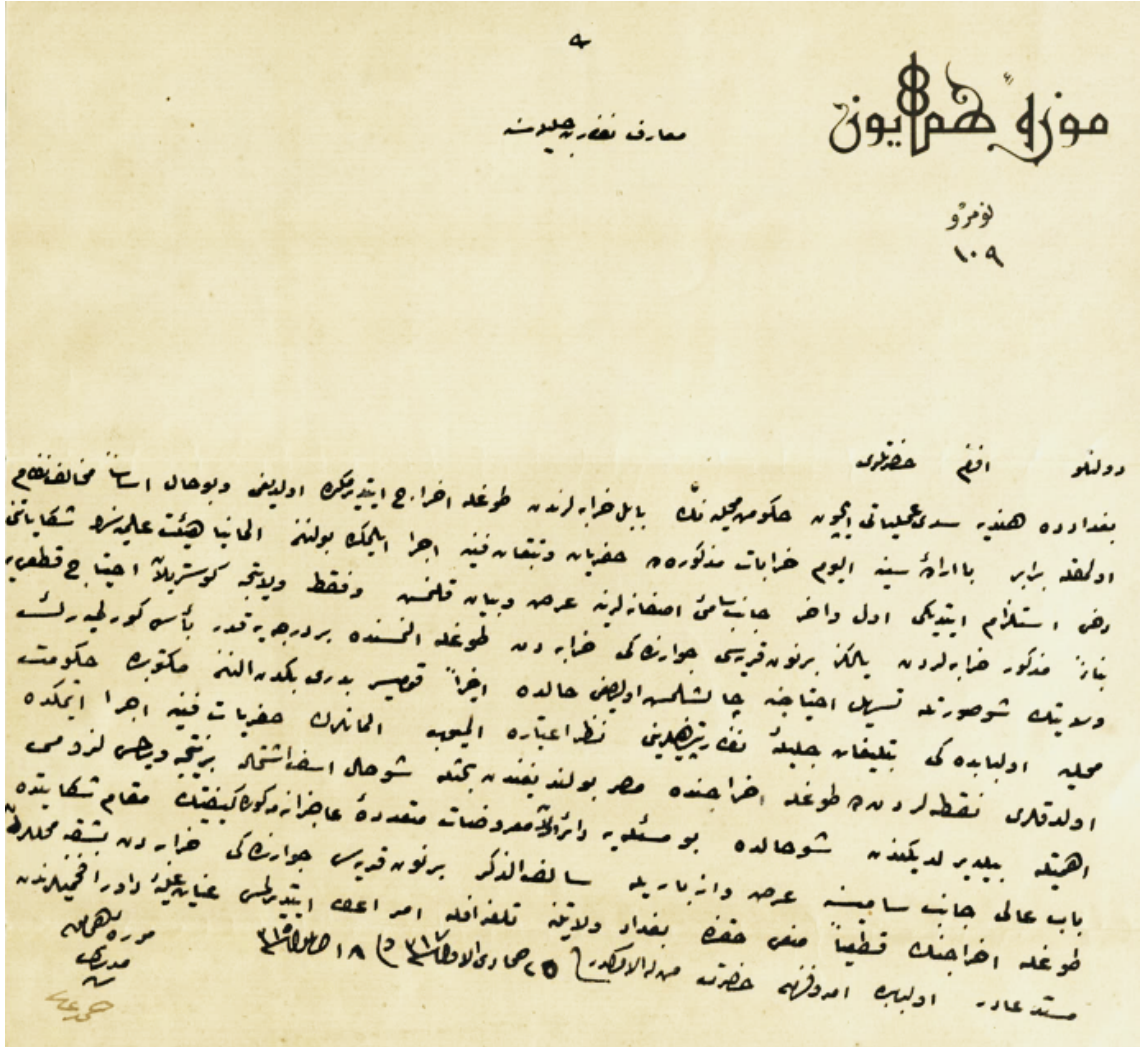
Bu durum 1894 tarihli bir belgede de geçmekte; Bâbil harâbelerinden tuğla çıkarılması işinin, yaklaşık on beş sene kadar önce de yapıldığı ve buradan çıkarılan tuğlaların birtakım inşaatlarda kullanıldığı bu belgeden anlaşılmaktadır. Ayrıca bu kazıda çıkarılan tuğladan farklı nitelikte bir eski eser ise incelenmiş ve İstanbul'a nakli kararlaştırılmıştır. Söz konusu belge bir telgraf olup Bağdat'tan Dersaâdet'e gönderilmiş ve 11 Eylül 310 R. (23 Eylül 1894 M.) tarihlidir. Maârif Nezâreti'ne yazılan bu telgraf cevap niteliği taşımaktadır: "Arz olunan taşın şekli üstüvânî (yuvarlak) olup tûlû doksan, arzı kırk yedi buçuk, sahtı yirmi yedi buçuk santim bulunduğu ve hükûmet-i seniyye nâmına Hindiye Seddi için Bâbil harâbelerinden tuğla çıkaran amele tarafından geçen mâh-ı haziranda ihrâc edildiği Vilâyet-i celîle ile kâimmakâmlığı beyinde cereyân eden muhâbereden anlaşıldığı ve dersa'âdete kadar masârif-i nakliyesine beş yüz kuruş kifâyet edeceği ma'rûzdur. 11 Eylül 310 R. (23 Eylül 1894 M.) Bağdat Maârif Müdürü Îsâ"¹⁰⁴

Aynı konu 30 Eylül 1899 M. tarihli arşiv belgelerine de yansımıştır. Buna göre Bâbil harâbelerinden tuğla çıkarılması ve Hindiye Seddinde kullanılması mahallî idâreler tarafından yapılmakta ve kazı sırasında yaşanan bazı sorunlar Almanlar tarafından şikâyet konusu edilmektedir. Bedri Bey bunun üzerine; sadece Bernûn karyesinden tuğla çıkarılmasının uygun olduğunu; Almanların, kendi kazı yaptıkları yerlerden tuğla

¹⁰³ BOA, MF_MKT_01123_00038_002_002.

¹⁰⁴ BOA, MF_MKT_00226_00010_003_001.

çıkartılmaması yönünde talepte bulunduklarını; bununla birlikte mahallî idârelerin, yazışmaları dikkate almadıklarını ve Almanların kazı yaptıkları yerlerden de tuğla çıkartmak konusunda ısrarcı olduklarını Maârif Nezâreti'ne bildirmiştir. Konu ile ilgili Müze-i Hümayûn antetli arşiv belgesi şöyledir:

Fotoğraf 20: Hindiyye seddi için tuğla çıkarılmasını Almanların şikâyeti. Sadece Bernûn karyesinden tuğla çıkarılmasına izin verilmesi konulu belge (MF_MKT__00472_00007_001_001)

“Maârif Nezâret-i Celîlesi’ne, Devletlû efendim hazretleri Bağdat’ta Hindiye Seddi ameliyyâtı için mahallî hükûmet Bâbil harâbelerinden tuğla ihrâc ettirmektedir. Bu hâl esâsen muhâlîf-i nizâm olmakla berâber yüce makâmın irâdesi ile bugün söz konusu harâbelerde hafriyât ve tettebbu‘ât-ı fenniyye icrâ eylemekte bulunan Almanya ilim hey’etinin şikâyetlerini dahi istilzâm ettiği evvel ve âhir cânib-i sâmi-i âsîfânelerine arz ve beyân kılınmıştır. Fakat vilâyetce gösterilen ihtiyâc-ı kat’iyyeye binâen mezkûr harâbelerden yalnız Bernûn Karyesi civârındaki harâbeden tuğla alınmasında bir

dereceye kadar beis görülmemektedir.” Böylece baraj inşası için gerekli tuğla ihtiyacının karşılanması için kolaylık sağlanmaya çalışılmıştır.

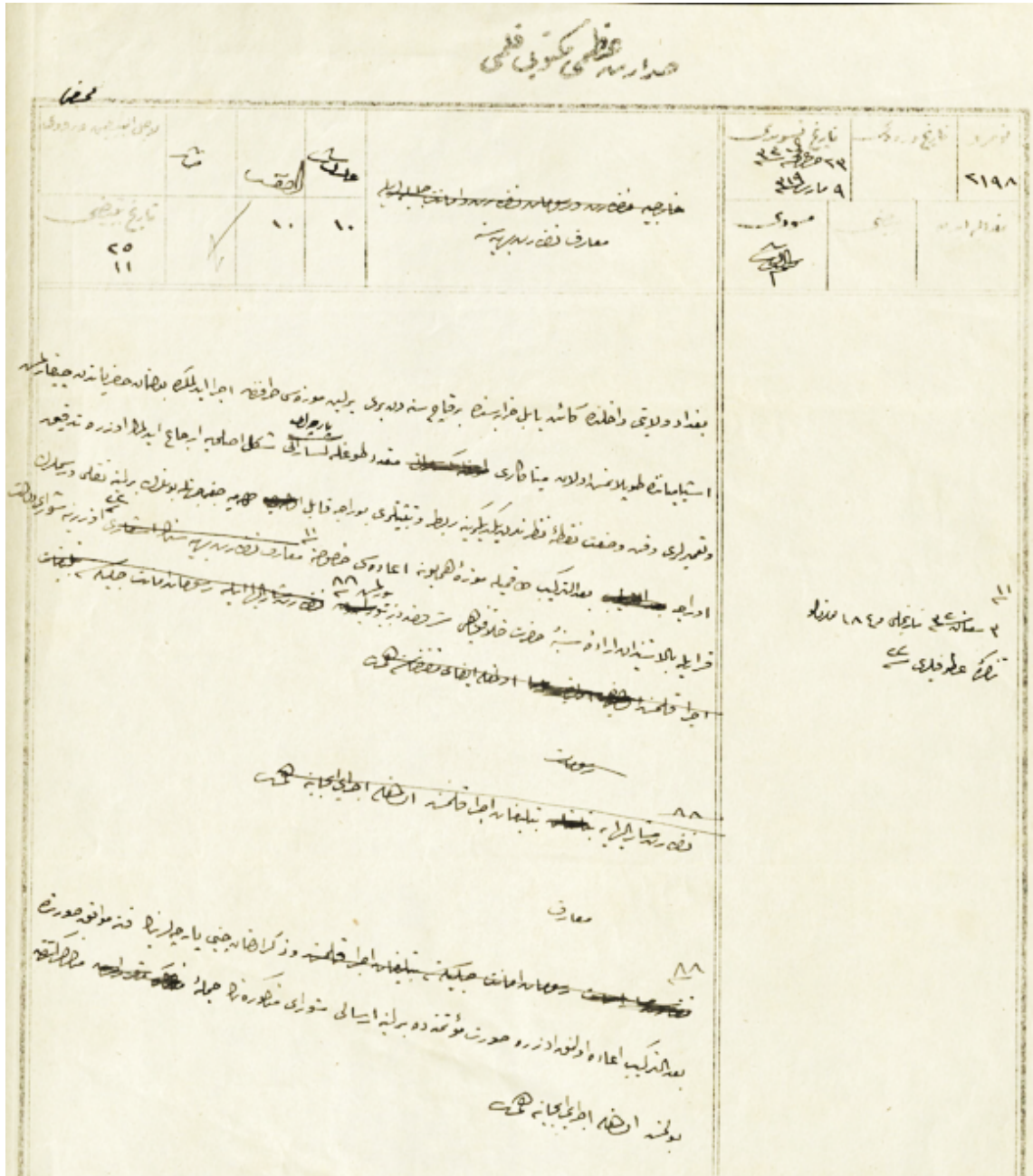
Son olarak Komiser Bedri Bey’den alınan mektupta mahallî hükûmetin bu konuda Maârif Nezâreti’nin tebligatını nazar-ı i’tibara almayıp Almanların kazı yaptıkları noktalardan da tuğla çıkarmakta ısrarcı oldukları bilgisi verilmiştir. Müze-i Hümayûn Müdürü Hamdi Bey gelişmeleri takip ederek ayrıntılı bir şekilde Maârif Nezâreti’ni bilgilendirmiş ve bu istenmeyen duruma acilen son verilmesi için gereken tedbirlerin alınmasını istemiştir (25 Cemâziyelevvel 317/18 Eylül 315/30 Eylül 1899).¹⁰⁵

Yine Bedri Bey Müze-i Hümayûn makamına yazdığı mektuplardan birinde Arâzî-i Seniyye vekili Bağdat’ta kurulmuş olan bir komisyon kararıyla tuğla müteahhitleriyle bir mukavele akdetmiş olduklarını ve bu müteahhitlerin Almanların kazı yaptıkları tepenin eteklerinde tuğla çıkarmak amacıyla kazı yaptıklarını ancak kendisinin buna engel olduğunu, bunun üzerine arâzî-i şer’iyye komisyonu başkanlığına kendisinin şikâyet edildiğini, bu yüzden Bağdat Vilâyeti yönetimi tarafından ihtar aldığını anlatır. Bu arşiv belgesinde Bedri Bey tüm yazışmaları özetlendikten sonra mektubun sonuna doğru artık sitem etmektedir. Bu havalide diğer devlet emlakı yeni tuğla ile inşa olduğu halde Hille Kazasında neden yerli tuğla ile inşa olmayıp, ısrarla Bâbil Harâbesinin tuğlalarının inşaatlarda kullanıldığını, bu ısrarın sebebinin anlaşılmamış olduğunu ifade eder. Eğer durum böyle devam ederse, Müze-i Hümayûn’un haklarını muhafazaya imkân olmayacağını, başka bir problemli halin de arkeologların haklı olarak şikayetlerine sebebiyet vereceği açıklayarak, durumun kesin bir sonuca bağlanmasını ister. (Koşay vd. 2013:5/33)

Bütün bu belgelerden anlaşıldığına göre uzun müddet Bâbil harâbelerinden belki de şehri yeniden inşa edebilecek yekûnda tuğla çıkarılmış, satılmış ve diğer inşaatlarda kullanılmıştır. Üzeri yazılı veya resimli olanlar ise önemli olduğu anlaşıldığından tarihî eser kaçakçılığı ve yağmacılığına maruz kalmıştır. Durumun vehâmeti ancak 1909 yıllarında anlaşılmış ve geç de olsa tuğla çıkarılması hususu kısmen denetim altına alınabilmiştir.

¹⁰⁵ BOA, MF_MKT__00472_00007_001_001.

**A. Bâbil Harâbelerinden Çıkarılan Kırık Eserlerin Birleştirilme
Amacıyla Berlin'e Götürülmesi**

Fotoğraf 21: Bâbil’de çıkarılan kırık tuğlaların birleştirilmesi ve temizlenmesi için Berlin’e nakli konulu arşiv belgesi (BEO_002027_151995_001_001)

Berlin müzesi, Bâbil harâbelerinden çıkarılan kırık tuğla, çini gibi eserleri Berlin’e götürüp aslına uygun olarak birleştirip tekrar İstanbul’a getirmek için istekte bulunmuştur. Buna gerekçe olarak da Devlet-i Aliyye’de bunları birleştirme imkânı ve bunu yapabilecek san’atkârın olmaması gösterilmiştir.

Bu konu 1903 tarihli Sadâret-i Uzma Mektûbî Kalemi'nden Maârif Nezâreti'ne hitaben yazılan belgelere yansımıştır. İlgili belgenin içeriği şu şekildedir:

“Sadâret-i Uzmâ Mektûbî Kalemi, Târîh-i Tesvîdi: 23 Zilhicce 320 H. (23 Mart 1903 M.) ve 9 Mart 319 R. (22 Mart 1903 M.) Maârif Nezâret-i behiyyesine, Bağdat Vilâyeti dâhilinde bulunan Bâbil harâbesinde birkaç seneden beri Berlin müzesi tarafından icrâ edilmekte bulunan hafriyâtta çıkarılmış eşyâ arasında toplanmış olan minâkârî tuğla parçaları aslî şekline döndürölmek üzere tetkîk ve ta'mîrleri san'at nokta-i nazarından yekdiğerine rabt ve tesbîtleri buraca kâbil olamayacağı cihetle bunların Berlin'e nakli ve resimlerin oraca bir araya getirildikten sonra takımıyla Müze-i Hümâyûn'a iâdesi husûsuna dâir Şûrâ-yı Devlet karârıyla izin verilmek sûretiyle (...).”¹⁰⁶

Fotoğraf 22: Bâbil'den çıkarılan kırık tuğlaların Berlin müzesinde birleştirilmesi.¹⁰⁷

Bu belgede kararın Şûrâ-yı Devlet'te alındığı, belgenin devamında ise sûret-i mu'temenede denilerek, bu projenin güvenilir olduğu dile getirilmiştir.

B. Bâbil Antik Şehrîne Ait Eserlerin Planlı Kazı Dışında Ele Geçirilmesi

Bağdat Vilâyet-i Celîlesi'ne hitâben yazılmış 10 Ramazan 93 H. ve 16 Eylül 92 R. (28 Eylül 1876 M.) tarihli bir arşiv belgesinde üzerinde çivi yazısı olan yüz on sekiz

¹⁰⁶ BOA, BEO_002027_151995_001_001.

¹⁰⁷ https://www.smb.museum/typo3temp/assets/processed/7/0/csm_XL_Bab-Ph-3700-R_b_xl_944eb6caf5.jpg (Erişim tarihi:30.06.2022).

taş taşçılar tarafından çıkarılıp, tüccarlara satılmış, 18 adeti devlete geri kazandırılabilmiştir. Konunun içeriği arşiv kayıtlarında aşağıdaki şekilde yer almıştır:

“Hille Sancağı sınırları içerisinde Bâbil harâbelerinde taş çıkarmakta olan taşçılar tarafından bulunmuş olan yüz on sekiz parça taş ile bunları bulanlar tarafından Yahûdî Selmân adlı kişiye satıldığı haber alınarak geri alınan on sekiz adet taşın posta ile gönderildiği beyânıyla merkûm Selmân’ın alınan mezkûr on sekiz taşın ederi olan üç yüz elli dört kuruşun gönderilmesi hakkında yazılmış olan on altı numaralı ve 19 Cemâziye’lâhir 93 H. tarihli resmî yazınız, Meclis-i Maârifeye havâle edilerek, mezkûr taşlar postahânedan alınıp, bi’l-mu‘ayene tanzîm olunan röportöre bunların üzerinde *hatt-ı mîhi* bulunduğu cihetle âsâr-ı atıkadan oldukları ve her birinin bir mecîdiye kıymeti bulunduğu tahkikâtla anlaşıldığından ondan sonra gerekli mu‘âmele yapılmak üzere, taşçılar hükûmet hesâbına olarak mı yoksa ticâret için mi taş çıkardıklarının ve mezkûr antikaların çıkarıldığı mahallin ne çeşit arâzîden olduğunun, sâhibi olup olmadığının bildirilmesi. Bir de âsâr-ı atîka nizâm-nâmesinin yirmibeşinci maddesinde tesâdüfen bulunan âsâr-ı atîkayı bulanların en son on gün zarfında hükûmete haber vermeğe mecbûr olacakları ve bu belirli sürede haber vermeyenlerden bulduğu âsârın devlete âid hisseden kalanının dörtte biri kıymetine denk para cezası alınacağı yazılı olduğundan ve taşçıların mezkûr eserleri vaktiyle hükûmete bildirmedikleri, önceden yukarıda yazılı miktarı satmış oldukları anlaşıldığından bunun hükmü; kânun bilmemezlikten mi, yoksa gizlemek saklamak maksadına mı mebnî olduğunun araştırılıp yazı ile bildirilmesi ve eğer hükm-i nizâma uymamazlıktan dolayı ise bunlardan devletin hissesi ayrıldıktan sonra gereğinin yapılması üzere (...)10 Ramazan 93 H./16 Eylül 92 R. (28 Eylül 1876 M.)”¹⁰⁸

Bu belgede tesâdüfen bulunan tarihî eserlerin on gün içinde yetkili mercilere bildirilmesi zorunluluğu 1874 tarihli Nizâm-nâme gereği olarak görülmektedir. Bunun cezası da ele geçirilen tarihî eserlerin -devlete ait kısım ayrıldıktan sonra kalanın- dörtte bir kıymetine eşit para cezası uygulanmasıdır. Çıkarılan taşların yüz on sekiz parça olduğu ifade edildiği halde sadece on sekizi, postahânedan alınarak ele geçirilebilmiştir. Buradan anlaşılmaktadır ki yüz adet taş daha önce satılmıştır. On sekiz taş için de Yahudi Selman ceza olarak 354 kuruş ödemiştir.

¹⁰⁸ BOA, MF_MKT__00043_00079_001_001.

[illegible]

77

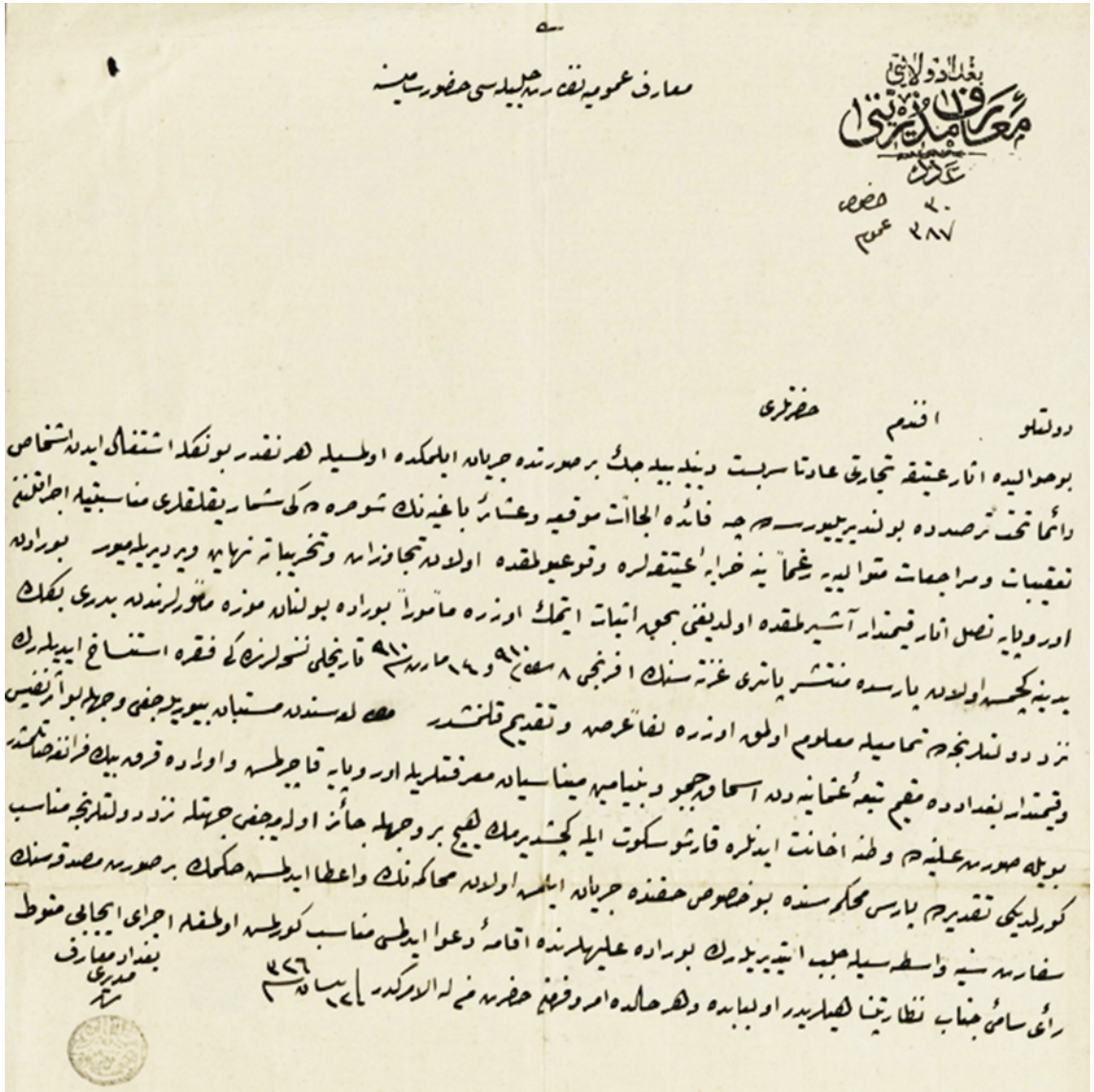
Başka bir olay da bir teşekkür mektubundan edindiğimiz bilgilere dayanır. Müze-i Hümayûn tarafından, Bağdat Vilâyeti'ne hitaben yazılan bu teşekkür mektubu *Türk Kazı Tarihi* adlı eserin 5. Cildi, 22 no'lu sayfasında yer almaktadır. 29 Mart 1311 (10.04.1895 M.) tarihli bu belgede Hindiye Seddi inşaatı için Bâbil harâbelerinden taş çıkarılırken önemli bir tarihî eser ortaya çıkarılmıştır. Üzerinde yazılar olan taş, polis me'mûru Salih Efendi'ye teslim edilmiş, Salih Efendi onu deniz yoluyla sâlimen Müze-i Hümayûn'a ulaştırmış ve taş özel yerine yerleştirilmiştir. (Koşay vd. 2013:5/22) Kazı dışında baraj inşası için tuğla çıkarılırken ele geçirilen taşın önemi hemen farkedilmiş, yetkililerin duyarlılığı sayesinde, böyle önemli bir tarihî eser Müze-i Hümayûn'a kazandırılmıştır.

C. Bâbil'de Çıkarılan Eserlerin Devlet-i Aliyye Tarafından Avrupa'da Takibi

Bu hususta arşiv belgelerinde yer alan örnek; Paris'te görülen bir davada Bâbil'den bir eserin çalındığının anlaşılması ve British Museum'a satılmasıdır.

Paris'te 1910 yılında Bağdat Bâbil harâbelerinde çıkarılan bir eserin İngilizlere satışı sonucu oluşan anlaşmazlık ile ilgili bir dava görülmektedir. Dava konusu günün gazetelerine de yansımıştır. Bunu gören Bağdat Maârif Müdürlüğü, Bedri Bey'i konunun takibi ve Paris mahkemesince verilen hükmü dayanak kılarak Bağdat'ta tarihî eser kaçakçılığı davası açmakla görevlendirmek üzere izin talep etmektedir. Bağdat Maârif Müdürlüğünün ilgili yazısı şöyledir:

“Maârif-i Umûmiyye Nezâret-i Celîlesi'ne, Devletlü Efendim Hazretleri. Bu havâlîde âsâr-ı atîka ticâreti âdetâ serbest denilebilecek bir sûrette cereyân eylemektedir. Her ne kadar bununla iştigâl eden şahıslar dâimâ gözetim altında bulundurulursa da aşîretlerin isyankârlıkları ve şu sıradaki şımarıklıkları münâsebetiyle icrâ kılınan ta'kîbât ve süregelen mürâca'atlara rağmen yine antik harâbelere karşı meydâna gelmekte olan çalma ve tahrîbâta son verdirilemiyor. Burada Avrupa'ya nasıl kıymetli eserler aşırılmakta olduğunu hakkıyla isbât etmek üzere görevli olarak burada bulunan müze me'mûrlarından Bedri Bey'in eline geçmiş olan Paris'te yayınlanan Patrie Gazetesinin efrenci 8 Şubat 1910 ve 14 Mart 910 tarihli nüshalarındaki bölüm çoğaltılarak sizlerin nezdinizde de tamâmıyla ma'lûm olmak üzere ek olarak arz ve takdîm kılınmıştır.

Fotoğraf 24: Paris La Patrie Gazetesinde Bâbil kaynaklı bir silindirin British Museum'a satılması konulu belge. (MF_MKT__01167_00046_003_001)

Yapılan değerlendirmelerden de apaçık anlaşıldığı gibi Bâbil harâbelerinden ele geçirilen bir silindir, Bağdat'ta ikâmet eden Osmanlı teb'asından İshak Sucu ve Bünyamin Manasyan ma'rifetleriyle Avrupa'ya kaçırılmış ve orada kırk bin franga satılmıştır. Böyle alenî bir sûrette vatana ihânet edenlere karşı sessizce geçiştirmek hiçbir şekilde câiz olmayacaktır. Siz de uygun görürseniz, Paris mahkemesinde bu husûs hakkında yapılmış olan yargılamanın ve verilmiş hükmün aslına uygun bir sûretinin Türk konsolosluğu vâsıtasıyla getirtilerek burada, aleyhlerinde da'vâ açılması uygun görülmüş

olmakla gerekenlerin yapılması görüşlerine sunulmuştur. 12 Nisan sene 326 (25 Nisan 1910) Bağdat Maârif Müdürü: Halîl İbrâhîm”¹⁰⁹

Bu belgeye göre; silindir şeklinde bir tarihî eser Bâbil’den çıkarılmış ve Avrupa’da British Museum’a 40.000 franga satılmıştır. Bu satışı yapanlar İshak Sucu ve Bünyamin Manasyan adlı kişilerdir. İshak Sucu’nun kardeşi İbrahim de bu kaçakçılık işine dâhildir. Bu zevât kendi aralarında anlaşamayıp birbirlerini dava etmişlerdir. Bu muhâkeme Paris’te yayınlanan La Patrie Gazetesi’nin 8 Şubat 1910 ve 14 Mart 1910 tarihli nüshalarında yer almıştır. Söz konusu gazeteden haberdâr olan Maârif Nezâreti yetkilileri, Paris’teki Sefâretten mahkeme tutanaklarını talep ediyorlar ki Bağdat’ta açıkça vatana ihânet edenlere karşı dava açmak üzere kullanabilsinler.

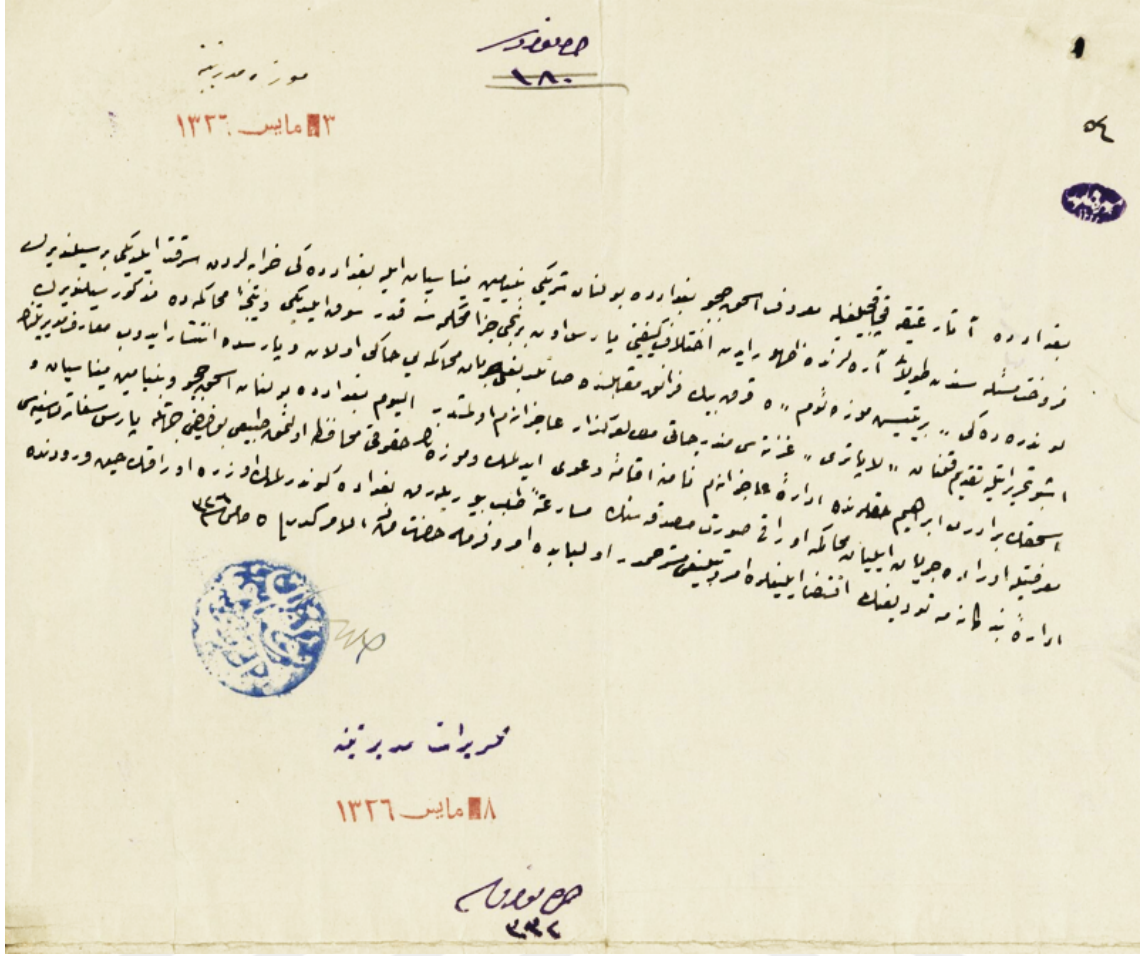
Bu konuyla ilgili başka bir arşiv belgesi de müze müdürlüğü tarafından yazılmıştır. Buna göre; Bağdat’ta eski eser kaçakçılığıyla tanınan İshak Sucu ve Bünyamin Manasyan adlı kişiler Bağdat’taki harâbelerden bir silindir çalmışlar ve satmışlardır. Ancak aralarında bir anlaşmazlık çıkması sonucu Paris 11. Ceza mahkemesinde birbirlerinden davacı olmuşlardır. Mahkeme esnasında ilgili silindirin kırk bin frank karşılığında Londra’daki British Museum’a satıldığı anlaşılmış; dava konusu Paris gazetelerine yansımış ve bundan Osmanlı yetkilileri haberdâr olmuştur. Bu sırada İshak Sucu, Bünyamin Manasyan ve İshak’ın birâderi İbrahim Bağdat’ta bulunmaktadır. Müzenin hukukunu korumak amacıyla Müze müdürlüğü tarafından ilgili şahıslara dava açılmıştır. Bu davada kanıt olması için de Paris’te görülen davanın tutanaklarını Paris sefâreti aracılığıyla Müze-i Hümayûn Müdürü tarafından talep edilmiştir (05 Mayıs 326 R./18 Mayıs 1910 M.).¹¹⁰

Bütün bu belgelere ek olarak aynı klasörde yer alan 4 sayfa Fransızca el yazısı ile yazılmış arşiv belgeleri de bu konuyu işlemektedir. 14 Mart 1910 tarihli belgede La Patrie Gazetesi’nde çıkan haber ayrıntılı olarak anlatılmıştır.¹¹¹

¹⁰⁹ BOA, MF_MKT_01167_00046_003_001.

¹¹⁰ BOA, MF_MKT_01167_00046_003_002.

¹¹¹ BOA, MF_MKT_01167_00046_001_001.

Fotoğraf 25: İshak Sucu ve Bünyamin Manasyan'ın Bâbil'de bulunan bir silindiri British Museum'a 40000 franga satmaları konulu belge MF_MKT__01167_00046_003_002 no'lu belge

Bu konunun işlendiği diğer arşiv belgeleri aynı hususları tekrar eden yazışmalardan oluşmaktadır. Bu belgelere yansıyan hazin durum ise; dönemin Bağdat şehrinde birçok tarihî eser kaçakçılığının yapıyor olması, bunun sıradan bir durum haline gelmesi, aşiret isyanları gibi karmaşa ortamından yararlanan kaçakçıların serbestçe hareket etmeleri, yetkililerin olayın ciddiyetini anlasalar bile buna engel olamamaları ve bu durum karşısında çaresiz kalmalarıdır.

Arşiv belgelerinden edinilen kanaate göre, Osmanlı Devleti yetkilileri tarihî eserler hakkında gerekli hassasiyete sahip olup olumsuzlukların farkındadırlar; ancak geniş bir coğrafyaya sahip ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar ve savaşlar, tarihî eser kaçakçılığıyla etkin mücadele edilmesinde zorluklar yaşanmasına sebep olmuştur.

D. Yabancı Devlet Müzelerinde Yer Alan Babil Menşeli Eserler

Bu başlık altında, Osmanlı arşiv bilgilerinden hareketle Bâbil harâbelerinden Avrupa'ya götürüldüğü ve müzelerde sergilendiği anlaşılan tarihî eserler üzerinde durulacaktır. Aslında dünyadaki elliden fazla müze ve üniversitede Bâbil kaynaklı eserler sergilenmektedir. (Akar Noei, 2018: 33)

Bu konuda müzelerin resmî internet sitelerinde yayınladıkları kataloglardan yararlanmak mümkündür. Bu şekilde Almanya Berlin Müzesi, İngiltere Britanya Müzesi ve Amerika Pensilvanya Müzesi'nde bulunan ve arşiv belgelerinde sözü geçen Bâbil kaynaklı eserler tespit edilebilmektedir.

Almanya'da Berlin şehrinde bulunan Bergama Müzesi'nin (Pergamon Museum¹¹²) üç bölümünden biri olan (Yakındoğu Asya Müzesi) Staatliche Museen Zu Berlin-Vorderasiatisches Museum'da Babil antik şehrine ait İştâr Kapısı'nın parçaları yeniden bir araya getirilerek oluşturulan orijinali sergilenmektedir. 1903'te kurulmaya başlanılan ve ancak 1930'da açılışı mümkün olan bu müze çoğunlukla Ortadoğu, Anadolu ve Balkanlarda Osmanlı döneminde çıkarılan eserlerden oluşmaktadır.

1884 Nizâmname hükümlerine göre çıkarılan eserlerin devlete ait olduğu bilinip, bütün yazışmalarda dile getirilirken 1899'da başlayan kazılar sonucu 1902'de ortaya çıkarılan İştâr Kapısı Almanya'ya nasıl ulaştırıldı, merak konusudur. Bu durum bize, kırık tuğlaların birleştirilme amacıyla Berlin'e götürülmesi konulu 1903 tarihli arşiv belgelerinin zamanlamasını hatırlatmaktadır.

Koldewey, İştâr Kapısı'nın birçok bölümlerini bulduğunda kapının yeniden inşa edilmesi fikri ortaya çıktı. 1903 yılında İştâr Kapısı'nın ve Tören Yolu'nun bir bölümünün her bir parçası ayrı ayrı belgelendi ve altı haftalık bir sürede paketlenildi. Sonra da 399 adet olan ahşap kasa içerisinde Almanya'ya gönderildi. (Akar Noei, 2018: 53) Berlin Bergama Müze'sinin, Staatliche Museen Zu Berlin-Vorderasiatisches Museum adlı internet sitesinde İştâr Kapısı'nın bir araya getirilişini anlatan görseller, yazı ve belgesel niteliği taşıyan videolar yer almaktadır.¹¹³ Bugün Bağdat'ta Babil açık hava

¹¹² Bergama Müzesi; adını aldığı Bergama Sunağını; İnşaat Mühendisi olan Carl Humann, Bergama'dan Berlin'e götürdü. 1878'de başladığı resmi kazılarına 1886 da son verdi. Bu arada Zeus tapınağı ve daha sayısız eser götürülürken üçte biri devlete kalıyordu. Almanlar devlete kalan kısmı da satın aldılar. Carl Humann, tonlarca eseri nasıl taşıdığını ayrıntılı olarak Der Entdecker Von Pergamon (1930) Berlin. adlı eserinde anlatıyor. (Yılmaz, 2015: 50-53)

¹¹³ <https://www.smb.museum/museen-einrichtungen/vorderasiatisches-museum/ausstellungen/detail/vom-fragment-zum-monument> (Erişim tarihi: 29.06.2022)

müzesinde yerinde bulunan İştar Kapısı ise sadece bir rekonstrüksiyondur. (Bottero, Steve 2008: 99)

Hafriyât komiseri Bedri Bey ile Koldewey'in, daha hafriyâtın başlarında karşılıklı olarak birbirlerinden şikâyetçi oldukları, anlaşamadıkları, Bedri Bey'in tarihî eserlerin kaçırlmasından endişe ettiği hususu onun Müze-i Hümâyûn'a yazdığı resmî yazılarda yer almaktadır.

Müze Müdürü Hamdi Bey'in 25.09.1907 tarihinde Maârif Nezâreti'nden Musul ve Kal'a-i şarkat'ta çıkarılan kırık levhaların birleştirilme ve temizleme amacıyla Berlin'e götürülmesi için onay isterken; daha önce Bâbil'den götürülen eserlerin bir kısmının iade edildiği argümanını, Maarif Nezareti yetkililerini ikna etmek için kullanır. Belgenin aslını Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerin'de görmemekle beraber, gönderilen levhaların bir kısmının (13 adet hayvan kabartması¹¹⁴) iade edilmiş olduğunu bu kaynakta (Koşay vd. 2013:5-139) yer alan, arşiv belgesinden anlıyoruz.

İngiltere'nin Londra şehrinde bulunan British Museum'da da Bâbil menşeli birçok tarihî eser bulunmaktadır. Üzeri yazılı ve resimli silindirler, antik çağda mühür olarak kullanılırdı. Bu silindirlerden yine Bâbil kaynaklı birçok örnek bu müzede sergilenmektedir. Arşiv kaynaklarında British Museum'a Bağdâd'dan kaçırlarak 40 bin franga satılan üzeri yazılı silindir şeklindeki eski eserden bahsedilmektedir. Bu konudan yukarıda "Bâbil'de Çıkarılan Eserlerin Devlet-i Aliyye Tarafından Avrupa'da Takibi" başlığı altında bahsedilmişti. Bu bilgiler ışığında, bu silindirlerden herhangi birinin davada bahsi geçen silindir olması ihtimal dâhilindedir.

¹¹⁴ Berlin Müzesi'nin (Staatliche Museen Zu Berlin-Vorderasiatisches Museum) resmî internet sitesinde yer alan İştar Kapısı'nın nasıl monte edildiğini anlatan videoda (<https://youtu.be/xMJYTJ2tJUQ>) 399 sandık içerisinde sırlı tuğlaların, Osman Hamdi Bey'den izin alınarak getirildiğini, 13 adet hayvan rölyefinin iade edildiğini anlatmaktadır. Bkz. <https://www.smb.museum/museen-einrichtungen/vorderasiatisches-museum/home> (Erişim tarihi: 29.06.2022)

Fotoğraf 26: British Museum’da sergilenen Babil kaynaklı silindir mühürlerden biri¹¹⁵ M.Ö. 19. yüzyılın ortalarına tarihlenir.

İngilizler daha önceden zaten çok miktarda yekûn tutan eserleri kendi müzelerine götürmüşlerdi. 1820’de Yeni Asur Krallığı’nın başkentlerinde kazı yapmaya başladılar. Aslan veya boğa gövdeli, kanatlı ve insan başlı devasa heykelleri 1825’te British Museum’a götürdüler. (Köroğlu, 2018:27)

¹¹⁵ <https://britishmuseum.withgoogle.com/object/hematite-cylinder-seal> (Erişim Tarihi: 10.07.2022)

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin tarihî eserleri koruma konusunda gösterdiği çaba azımsanmayacak ölçüdedir. Bunun için âsâr-ı atîka nizâmnâmeleri çıkarmış, kazı alanına memur tayin etmiş, emrine kolluk kuvvetleri vermiş, kazıdan çıkan eserlerin defterlerini tutturmuştur.

Ancak hâlen devam etmekte olan tarihî eser kaçakçılığı, o günün şartlarında daha kolay ve devlet otoritesine yakalanmadan yapılabilmekteydi. Özellikle Bâbil kazıları o tarihlerde payitahttan oldukça uzaktı ve devletin bu coğrafyada kontrolü daha zayıftı. Yabancı milletlerin bu eserlere iyi para verdiğini fark eden yerli halk da kaçakçılık işine karışıyordu.

İlk olarak arkeolojik araştırma yapan İngiliz, Fransız ve Amerikalılar, buldukları eserleri kanun boşluğundan da faydalanarak kendi müzelerine götürdüler. Bunun yanında yerli halk tarafından ele geçirilen eserleri de para vererek satın aldılar.

Almanlar Mezopotamya kazılarında diğer devletlerden biraz geç kalmışlardı. Bunun; Almanların sanayileşmede gecikmesi, Osmanlı Devleti-Almanya yakınlaşmasının bu zamanda gerçekleşmesi gibi sebepleri olabilir. İngiliz ve Amerikalılar tarafından Sümer ve Akad şehirleri daha önce kazılmış, Bâbil'de ise ciddi bir kazı henüz yapılmamıştı. Almanlar için en uygun kazı mahalli Bâbil olmuştur. Ancak bu tarihlerde Osmanlı aydın ve devlet adamlarında da tarihi eser bilinci gelişmiş, kazıları sıkı bir düzene bağlama işinde epey yol katedilmişti.

Bâbil harâbeleri konusunda en muntazam ve muazzam kazıları yapan Almanyalı Doktor Koldewey, kazıdan elde edilen eserlerin büyük çoğunluğunu nizâmnâmenin âmir hükümlerinin aksine Berlin müzesine götürmüştür. Günümüzde Berlin Müzesi'nde Bâbil kazılarından elde edilen mevcut eserlerin miktarı bunu kanıtlar niteliktedir. Bunu yaparken de Osmanlı Devleti'nde restorasyonu yapacak uzmanların olmadığı gerekçesini ileri sürmüştür. Kırık parçaların aslına uygun olarak birleştirilmesi için götürülüp, birleştirildikten sonra iade edilmek şartıyla nakil izni almıştır. Bu izin alma işi Müze-i Hümayün Müdürü Osman Hamdi Bey'in girişimleri neticesi hâsıl olmuştur. Berlin Müzesinin resmî sitesinde yer alan ve İhtar Kapısının yeniden oluşturulmasını anlatan belgesel türü videoda ise Osman Hamdi Bey'in izin verdiğinden bahsedilirken, iade etme şartıyla izin alındığından hiç söz edilmemektedir. 1905 tarihli belgelerde Alman

araştırmacıların altı yıldır Bâbil’de kazı yaptıkları halde Müze-i Hümayûn’a henüz hiçbir eser teslim etmediklerinden yakınılmaktaydı.

Çıkarılan yönetmeliklere rağmen, Osmanlı Devleti yetkilileri arkeoloji ve tarihî eserler konusunda; bazen harâbelerden çıkarılan tuğlaların alınıp satılması, inşaatlarda kullanılması gibi eski eserleri muhafaza etme bilincinden uzak icraatlar sergilemişlerdir. Bununla birlikte, Paris’te yayınlanan bir gazetede yer alan küçük bir habere konu olan davadan yola çıkarak kaçırılmış bir tarihî eserin peşine düşüp onu dava edecek kadar hassasiyet göstermektedir.

Günümüzde tarihî eser bilinci ülkemiz ve dünyada oldukça gelişmiş ve bu alanda uluslararası bir hukuk oluşmuştur. Ülkemizin de katıldığı sözleşme, bildiri, tüzük gibi düzenlemelerle artık anıt-eser koruma anlayışından tarihî ve doğal dokuyu koruma anlayışına geçilmiştir. İdeal olan, kültürel varlıkların kendi var oldukları çevrelerinde korunmasıdır. Bâbil’de çıkan eserlerin de ortaya çıkarıldığı doğal yerlerine konulmaları, orada varlıklarını sürdürmeleri en ideal olandır.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

- Akar Noei, T. (2018), *Bâbil- İştar Kapısı Sırlı Tuğlalarının Karakterizasyonu ve Korumaya Yönelik Öneriler*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Kadir Has Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Akpınar, D. (2017) *Osmanlıda Su Projeleri, Hindiye Barajı*, (1. Baskı) İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.
- Andrae, W. (1952) *Babylon Die Versunkene Weltstadt Und Ihr Ausgräber Robert Koldewey*. Berlin: Walter De Gruyter & Co.
- Aydın B. (2009), “Salnâme”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 36: 51-54
- Aykaç, F. (2020) *K.A.C.Creswell’e göre Erken Devir İslam Mimarisi*, İstanbul: MMG Yayınları.
- Bell, G. L. (2004) *Mezopotamya’da 1915-1920 Sivil Yönetimi*, (Çev. V. İlmen) İstanbul: Yaba Yayınları.
- Bottero, J. (2005) *Eski Yakındoğu, Sümer’den Kutsal Kitap’a*, (çev. A. Kahiloğulları, P. Güzelyürek, L. Arslan Özcan) Ankara: Dost Kitapevi.
- Bottero, J. Steve, M. J. (2008) *Evvel Zaman İçinde Mezopotamya*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ceram, C. W. (1986) *Tanrılar Mezarlar Bilginler* (Çev. H. Örs) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erdem S. (1991), “Bâbil”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 4: 392-395.
- Eski Şark Eserleri Müzesi. (2008) İstanbul: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü.
- İBB Atatürk Kitaplığı, Belediye Osmanlıca Kitaplar Koleksiyonu, (1906) Âsâr-ı Atîka Nizâmnâmesi, No: K2907.
- Kılıç, R. (2011) *Osmanlı Yönetiminde Irak ve Suriye Tarihi Coğrafyası XIX. Yüzyılda İdari Yapısı*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Koldewey, R. (1913) *Das Wieder Erstehende Babylon Die Bisherigen Ergebnisse Der Deutschen Ausgrabungen* Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung
- Koldewey, R. (1914) *The Excavation At Babylon* (Çev. A. S. Johns) London: Macmillan And Co., Limited St. Martin’s Street
- Koşay, H. Z. Orgun, Z. Bayram, S. Tan, E. (2013) *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Çağlarında Türk Kazı Tarihi, Cilt V: Ortadoğu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köroğlu, K. (2018) *Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıcından Perslere Kadar*, (12. Baskı) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oates, J. (2015) *Bâbil* (çev. F. Çizmeli) Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Sakaoğlu, N. (2007) *Yirminci Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası 1907-1908*, İstanbul: Deniz Kültür Yayınları.

Sakaoğlu, N. (2010) *20. yüzyılın Başında Osmanlı Kentleri*, İstanbul: Denizbank Yayınları.

Sezen, T. (2017) *Osmanlı Yer Adları*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (2017), *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul.

Yılmaz, Y. (2015) *Anadolu'nun Gözyaşları Yurtdışına Götürülmüş Tarihi Eserlerimiz*, İstanbul: Yem Yayın (Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları)

2. Makaleler

Avcı, R. (2020). Seyahat Notları ve Oryantalist Bilgi Üretimi: Eduard Sachau (1845-1930) Örneği. *Diyalog Interkulturelle Zeitschrift Für Germanistik*, 8 (1), 29-47. DOI: 10.37583/diyalog.759411.

Çal, H. (1997) “Osmanlı Devleti’nde Asar-ı Atıka Nizâmnâmeleri” *Vakıflar Dergisi*, XXVI, 391-400.

Doğançay, S. (2021) “Hürmüz Rassam’ın Ninova ve Babil’deki Arkeolojik Keşifleri” *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Yıl: Ekim 2021, Sayı: 28, Sayfalar: 256-275

Karaduman, H. (2004). “Belgelerle İlk Türk Asar-ı Atıka Nizâmnâmesi” *Belgeler*, XXV, 68-83.

Unar Ş, (2019). “Osmanlı Devleti’nde Eski Eser Anlayışının Doğuşu ve Gelişimi” *Asya Studies-Academic SocialStudies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:8, Summer, p: 67-75.

3. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

1- A_}MKT_MHM__00498_00039_001_001

2- BEO_001257_094245_001_001

3- BEO_001257_094245_002_001

4- BEO_001257_094245_002_001

5- BEO_001257_094246_001_001

6- BEO_001257_094246_002_001

7- BEO_001847_138502_001_001

8- BEO_001864_139749_002_001

9- BEO_002027_151995_001_001

10- BEO_002315_173584_001_001

11- BEO_002539_190412_001_001
12- BEO_002598_194808_001_001
13- BEO_002607_195487_001_001
14- BEO_002629_197142_001_001
15- BEO_002849_213611_001_001
16- BEO_002849_213611_003_001
17- BEO_002851_213757_001_001
18- BEO_003065_229849_001_001
19- BEO_003706_277924_001_001
20- BEO_003898_292291_001_001
21- BEO_004166_312420_001_001
22- BEO_004295_322116_001_001
23- BEO_004352_326400_001_001
24- BEO_004411_330790_001_001
25- DH_EUM_VRK__00025_00059_001_001
26- DH_EUM_VRK__00025_00059_002_001
27- DH_MKT__01252_00009_001_001
28- DH_MKT__01252_00009_002_002
29- DH_MKT__02289_00026_001_001
30- DH_SFR__00221_00023_001_001
31- DH_SFR__00221_00108_001_001
32- DH_SFR__00221_00108_001_002
33- HR_MKT__00507_00089_001_001
34- HR_TH__00303_00041_001_001
35- HR_TO__00241_00009_001_002
36- I__HR__00338_021897_001_001

37- I__HR___00357_00005_001_001
38- I__HUS___00099_00069_002_001
39- I__MF___00008_00005_002_001
40- I__MF___00008_00005_003_001
41- I_MF_00005_00034_001_001
42- I_MF_00005_00034_002_001
43- I_MF_00005_00034_003_001
44- MF_MKT___00043_00079_001_001
45- MF_MKT___00187_00050_001_001
46- MF_MKT___00226_00010_003_001
47- MF_MKT___00422_00054_001_001
48- MF_MKT___00422_00054_010_001
49- MF_MKT___00422_00054_033_001
50- MF_MKT___00422_00054_033_002
51- MF_MKT___00422_00054_034_002
52- MF_MKT___00438_00010_001_002
53- MF_MKT___00472_00007_001_001
54- MF_MKT___00556_00045_003_001
55- MF_MKT___00556_00045_004_001
56- MF_MKT___00556_00045_005_001
57- MF_MKT___00556_00045_006_001
58- MF_MKT___00556_00045_006_002
59- MF_MKT___00556_00045_007_002
60- MF_MKT___00561_00040_003_002
61- MF_MKT___00562_00016_001_001
62- MF_MKT___00586_00014_003_002

63- MF_MKT__00586_00014_004_002
64- MF_MKT__00586_00014_006_001
65- MF_MKT__00586_00014_010_002
66- MF_MKT__00586_00014_011_002
67- MF_MKT__00707_00006_001_002
68- MF_MKT__00822_00065_001_001
69- MF_MKT__00926_00099_001_001
70- MF_MKT__00962_00050_001_001
71- MF_MKT__00962_00050_001_002
72- MF_MKT__00962_00050_005_001
73- MF_MKT__01091_00070_001_001
74- MF_MKT__01123_00038_002_002
75- MF_MKT__01167_00046_001_001
76- MF_MKT__01167_00046_003_001
77- MF_MKT__01167_00046_003_002
78- TS_MA_E_1410_0014_001_001
79- TS_MA_E_1410_0014_002_001
80- TS_MA_E_1410_0081_001_001
81- Y__A__HUS__00485_00073_001_001
82- Y__A__HUS__00485_00073_002_001
83- Y__A__RES__00045_00018_002_001
84- Y__A__RES__00119_00017_001_001
85- Y__PRK_ESA__00039_00070_001_001

4. Web Sayfaları

- 1- https://www.smb.museum/typo3temp/assets/_processed_/7/0/csm_XL_Bab-Ph-3700-R_b_xl_944eb6caf5.jpg (Erişim tarihi: 30.06.2022)
- 2- <https://youtu.be/xMJYTJ2tJU>
- 3- https://www.smb.museum/typo3temp/assets/_processed_/1/7/csm_XL_Bab-Ph-01570158b_xl_aa1187a70d.jpg (Erişim Tarihi: 29.06.2022)
- 4- <https://britishmuseum.withgoogle.com/object/hematite-cylinder-seal>

EKLER

1- 1864 tarihli İngilizlerin hafriyât ruhsatı almaları konulu belge. (HR_TO__00241_00009_001_002)

Makâm-ı Nezâret-i Celîle-i Hâriciye, fî 15 Kânûn-ı Sâni 1864 tarihiyle İngiltere Sefâretinden takdîm kılınan tezkirenin tercemesidir.

Bağdâd'da mûkim İngiltere ceneral konsolosu İngiltere müzesi tarafından Irak-ı Arap'da vâkî Bâbil şehri kadîmi harâbesinin ba'zı mahallerini hafr ettirmeğe me'mûr olduğundan gerek mahalli mezkûrda, gerek Ninova ve Zûta? sâir mahallerde hafra me'zuniyeti hâvî bir kıt'a emirnâme-i sâmi tasdîr buyurulmasını beyân eder eğerçi bu bâbda dahî bundan birkaç sene evvel Mösyö Layard'a i'tâ kılınan me'zuniyetten istifâde olunabilir idiyse de İngiltere Hâriciye Nezâreti müsteşârlarından ve saltanasına hayırhâhâtından olup teşebbüs-ü mezkûr mürevvic bulunan mûmâ ileyh vuku'u melhûz olan müşkilâtın def'i zımnında evâmîr-i cedîde istihsâlini tensîb eylemiş olmakla keşf ve ihrâç olunacak âsâr-ı atîkadan mükerrer olanları devlet-i aliyye hissesine ifrâz kılınacağına derkâr bulunduğu beyânı

2- 1864 Tarihinde İngilizlere kazı ruhsatı verilmesiyle ilgili belge. (HR_MKT__00507_00089_001_001)

Fî 7 Ramazan 280 (15 Şubat 1864) tarihinde Bağdâd vâlîsine yazılan emirnâme-i sâmiyenin sûretidir.

İngiltere devlet-i fahmiyesinin Bağdâd'da mûkim ceneral konsolos Irak-ı Arap'da vâk'î olup müşerref harâp olan Bâbil şehri kadîminin ba'zı mahallerini hafr ettirmek üzere İngiltere müzesi tarafından me'mûr olduğundan gerek mahalli mezkûrda ve gerek Ninova ve Zûta ve sâir mahallerde mûmâ ileyh in icrâ-yı me'mûriyet eylemesi zımnında me'zuniyet verilmesi ve ihrâç olunacak âsâr-ı atîkanın mükerrer olanları cânibi saltanat seniyyeye i'tâ olunacağını cânibi sefâretten ba takrîr ifâde kılınmış olup antika taharrî edenlerin çıkaracakları antikalardan ikili olanlarının bir adedi devlet-i aliyye müzesi için alınıp bir olanlarının kendilerine terki, kâide-i mer'iyye ve emsâli iktizâsından olduğu gibi bir mahalle alâmet olmak üzere veyahut sâir sûretle va'z olunmuş âsâr-ı atîkanın merkûz olduğu mahalden ihrâcî dahî rehin cevaz

olamayacağından devlete ait olmayan mahallerde âsâr-ı atîka taharrî edilecek olduğu halde o mahaller ashâbının evvel-emirde rızâsı iktizâ ideceğinden bu usûle tevfikân mûmâ ileyhin mahal-li mezkûrede âsâr-ı atîka ihrâc eylemesine mûmâna‘at olunmamış ve bu bâbda konsolos mûmâ ileyhi hakkında muâvenet ve teshîlât-ı lâzîme ibrâzıyla ber vechi muharrer devlet-i aliyye için alınacak antika bulunur ise ahz-u hıfz olunması lâzım geleceği beyânıyla şifre-i senâveri terkîm olundu.

3- Amerikalıların çıkardıkları eserlerin yarısını alma teklifine karşı satılmasının teklif edilmesi konulu belge.
(A_MKT_MHM_00498_00039_001_001)

Bâb-ı Âlî, Meclîs-i Mahsûs

Fî 18 z. 305 (18 Zi‘l-hicce 1305 (26 Ağustos 1888) tarihli Zabıtnâme Sûretidir.

Bâbil ve Âsur havâlisinde âsâr-ı atîka taharrî ve ihrâcî arzusunda bulunan Amerikalı ba‘zı zevâta ruhsat i‘tâsı hakkında ba‘zı îfâdatı hâvî Amerika sefiri tarafından gelen husûsî bir tezkire üzerine Maârif Nezâretiyle cereyan eden muhâbereyi mutazammın tezkire-i seniyye melfûfuyle beraber kırâat edildi. Nezâreti müşârûn ileyhânın cevâbında taleb-i ruhsat idenler on sene müddetle arâzi-i gayri mahdudedede icrâyı hafriyât ile çıkacak âsâr-ı atîkanın nısfının kendülerine terk olunmasını teklif idüp bu şerâit ise âsâr-ı atîka nizâmnâmesine külliyyen mugâyir olduğu beyân edilmesine nizâmnâme-i mezkûrun muhâfaza-i ahkâm-ı lâzîmeden bulunmasına mebnî zevât-ı mûmâ ileyhin icrâyı hafriyât ve taharriyât idecekleri arâzi mikdarının tahdîdiyle beraber çıkaracakları âsâr-ı atîkadan Müze-i Hümayûn muktezâ olunan müsâadesine münâsip bir fiyat takdîriyle kendülerine bey‘ ile edilmesi münâsip olacağına nazaran bu sûrete muvâfık ediliyor ise iktizâsının îfâsı hakkında nezâreti müşârûn ileyhâya cevap yazılması kararlaştırıldı. Aslına mutâbıktır.

4- Amerikalılara kazı ruhsatı verilmesinin komisyona havale edilmesi konulu belge. (I_HR_00338_021897_001_001)

Yıldız sarây-ı hümayûnu baş kitâbet dâiresi

Bâbil ve Âsur havâlisinde âsâr-ı atîka taharrî ve ihrâcî arzusunda bulunan Amerikalı ba‘zı zevâta ruhsat i‘tâsı istizânına dâir manzûr-ı âlî buyurulan fî 22 Safer 306 (28 ekim 1888) târîhli tezkire-i sâmiyye sadâret-penâhî ile melfûfları taht-ı riyâset-i devletlerine teşkil komisyona havâle buyurulmasına mebnî bâ irâde-i seniyye-i hazreti

pâdişâhî leffen savb-ı devletlerine irsâl kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 23 Safer 306 ve fî 17 Teşrîn-i evvel 304, (29 Ekim 1888) Serkâtib-i hazret-i şehri-yârî Bende

5- Amerikalılara iki yerde kazı ruhsatı verilmesi ve çıkarılan eserlerinin kendilerine satılması konulu belge. (Y__A__RES__00045_00018_002_001)

Bâb-ı Âlî Meclîs-i Mahsûs

Bâbil ve Âsur havâlisinde âsâr-ı atîka taharrî ve ihrâcî ârzûsunda bulunan Amerikalı ba'zı zevâta ruhsat i'tâsı hakkında Amerika sefirî tarafından gönderilen husûsî tezkire üzerine bunların icrâ-yı hafriyât ve taharriyât edecekleri arâzi miktarının tahdîdiyle beraber çıkaracakları âsâr-ı atîkadan Müze-i Hümâyûn muktezâ olanlardan mâ'adâsının münâsip fiât takdîriyle kendilerine bey' edilmesi hakkında Maârif nezâretiyle sebk eden muhâbireyi hâvî olup meyâne-i bendegânemizde kırâat olunan tezkire cevâbında taharriyât icrâsı arzu olunan yerlerden yalnız Bi'r-i Nemrûd ile Dîvâniye dâhilinde icrâ-yı taharriyyât olunmasında be's olmadığı mahalliyle bi'l-muhâbere anlaşıldığı ve âsâr-ı atîka nizâm-nâmesince şahs-ı vâhîde bir zamânda birkaç mevki'de hafriyât icrâsına ruhsat verilmek câiz olmadığından keyfiyet müsted'ilere lede't-tefhîm bir mahaldeki hafriyyât ikmâl edilmedikçe diğerine teşebbüs olunamayacağı beyân ve ta'ahhüt edilerek şu halde hükm-i nizâm muhâfaza edilmiş olduğu cihetle mezkûr iki mahallin hudûdunu mübeyyen tanzîmi muktezâ olan harîtaların hükûmet-i mahalliyyeye irâesinde teslîmi zımnında ber-mûceb-i nizâm îcâb eden ruhsatnâmenin Bağdâd Vilâyeti'ne irsâlî ve çünkü zuhûr edecek âsârın cümlesi Müze-i hümâyûna ait olmasıyla ba'zıları müzece fazla görüldüğü ve kıymeti hakkında terâzî-i tarafeyn vâkî olduğu hâlde ba'del-istîzan mûmâ ileyhime fûruht olunması der-meyân olup bu sûrete müsted'iler tarafından muvâfakat edildiği dahi izahât-ı vâkî'adan anlaşılmasına binâen bulunacak âsârdan fazla görünüp de ol vechile bi't-terâzî mûmâ-ileyhime fûruht olunacakların hârice nakline me'zuniyet verilmek üzere îfâyı muktezâsı bi't-tensib tezkire-i mebhûse leffen arz ve takdîm kılınmış ise de kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir. Fî 22 Safer sene 306 ve fî 16 Teşrîn-i evvel sene 304 (28 Ekim 1888) Adliye Nâzırı, Hâriciyye Nâzırı, Dâhiliyye Nâzırı, Bahriyye Nâzırı, Ser'asker, Şûrâ-yı Devlet Reîsi Şeyhü'l-İslâm, Sadr-ı a'zam, Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn, Sadâret Müsteşârı, Maârif Nâzırı, Ticaret ve Nâfia Nâzırı, Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı, Mâliye Nâzırı Vekili.

6- Bâbil’de çıkarılan kırık tuğlaların birleştirilmesi ve temizlenmesi için Berlin’e nakli konulu arşiv belgesi (BEO_002027_151995_001_001)

Sadâret-i Uzmâ Mektûbî Kalemî, Numero: 2198

Tarih-i Tesvîdi: 23 Zi’l-hicce 320 (23 Mart 1903) / 9 Mart 319 (22 Mart 1903)

Ma’ârif Nezâret-i Behiyyesine,

Bağdâd Vilâyeti dâhilinde kâin Bâbil harâbesinde birkaç seneden beri Berlin Müzesi tarafından icrâ edilmekte bulunan hafriyyâtından çıkarılmış eşya meyânında toplanmış olan mînâkârî müteaddit tuğla parçaları şekl-i aslîye ircâ’ edilmek üzere tedkik ve ta’mirleri ve fen ve san’at nokta-i nazarından yekdiğerine rabt ve tesbitleri buraca kâbil olamayacağı cihetle bunların Berlin’e nakli ve resimlerin oraca ba’det-terkîb takımıyla Müze-i Hümâyûn’a iâdesi husûsuna (3 Şa’ban 320 târîhli ve 184 numarolu tezkire-i atûfîleri) üzerine şûray-ı devlet kararıyla bi’l-istîzân irâde-i seniyye-i hazreti hilâfetpenâhî şerefsudûr buyurulmuş. -Ma’ârif,- ve zikr’olunan çini parçalarının fenne muvâfık sûretde ba’det-terkîb iâde olunmak üzere sûret-i mü’temenede Berlin’e irsâli şûrâ-yı mezkûrenin cümle-i müzekkerâtında bulunmuş olunan icrâ-yı îcâbına himmet.

7- Yeni nizâmnâmenin çıkarılmasına değin kimseye ruhsat verilmemesi konulu belge. (BEO_002539_190412_001_001)

Sadâret-i Uzmâ Mektûbî Kalemî, Târîh-i Tesvîdi: 25 Muharrem 323 19 Mart 321 (1 Nisan 1905), Ma’ârif nezâret-i celîlesine tezkire,

6 Zi’l-ka’de sene 322 (12 Ocak 1905) târîhli ve 333 numarolu tezkire-i devletlerine cevâbdır. Müze-i Hümâyûn nizâmnâmesinin ta’dilen mevki’-i icrâyâ vaz’ına değin sûret-i mutlakada kimseye hafriyyât icrâsı için ruhsat verilmemesi tarafî devletlerine de tebliğ edilmiş olan irâde-i hazreti hilâfetpenâhî iktizâ-yı âlîsinden olmasına binâen Bâbil şehir-i kadîminde icrâ-yı hafriyyât eyleyen Mösyö Koldewey’in hâiz olduğu ruhsatnâmenin temdîdi câiz olamayacağından, ana göre îfâ-yı muktezâsına himmet. bâ-işâret-i aliyye.

8- Kimseye ruhsat verilmemesi ve çıkarılan eserlerin müzeye teslim edilmediğini konu alan belge. (Y__A__HUS_00485_00073_001_001)

Bâb-ı Âli Dâire-i Sadâret, Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn

Ayasluğ'da on seneden beri Avusturyalılar ve Bâbil'de dört seneden beri Almanlar ve Kal'a-i Şarkat'da müddet-i medîdeden beri Mösyö Andrae tarafından icrâ olunan hafriyyâtta çıkarılan âsârın başka mahallere nakli ve hıfz olunarak Müze-i hümayûn'a bir şey gönderilmemekde olduğundan ve beş def'a tecdîd ve temdîd olunan Ayasluğ hafriyyâtının müddeti 12 Nisan 321 (25 Nisan 1905) ve Bâbil hafriyyâtının müddeti 26 Mart 321 (8 Nisan 1905) târîhlerinde ve Kal'a-i Şarkat hafriyyâtının müddeti dahi kezâlik üç yüz yirmi bir senesi nisanında (1905 Nisan) hitâm bulacağından bahisle bunların inkizâ-yı müddetlerinde temdîd edilmemesine sûreti kat'îyye'de i'tina olunması lüzumunu hâvi, Müze-i Hümayûn Müdüriyyetinden gelen tezkire leffen arz ve takdîm kılınmış ve Müze-i hümayûnun muhâfaza-i menafî'i için nizâmnâmesince iktizâ eden ta'dîlâtın ifâsıyla mevki'-i icrâyâ vaz'ına değin sûret-i mutlakada kimseye hafriyyât ruhsatnâmesi verilmemesi bi'l-isti'zan şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî icâb-ı âlisinden bulunduğu mürâca'at vukû'unda ana göre cevâb-ı münâsip i'tâsı Hâriciyye Nezâret-i Celîlesine iş'âr olunmuştur efendim. Fî 14 Muharrem 323 ve fî 8 Mart 321 (21 Mart 1905). Sadr-ı a'zam (İmza) Avlonyalı Mehmet Ferit.

9- Yeni nizamnâme çıkarılana kadar kimseye ruhsat verilmemesi ve Avusturyalıların Viyana'ya eser kaçırdığını konulu belge.
(Y__A__HUS__00485_00073_002_001)

Müze-i Hümayûn, Numero 1,

Huzur-i sâmi-i cenâb-ı sadâretpenâhiye, ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir. Müze-i hümayûn nizâmnâmesinin ta'dilen mevki'-i icrâyâ vaz'ına değin âsâr-ı atîka hafriyyâtı için ruhsat verilmemesi hakkında âhîran şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî muktezâ-yı münîfi mücebince evvel bi-evvel mâye-i tatbîk olacak ba'zı hafriyyâta müte'allik ma'rûzât-ı çâkerânemi mübeyyen muhtıradır. Beşinci def'a olarak temdîd edilerek on seneden beri Ayasluğ'da Avusturyalılar tarafından icrâ edilen hafriyyât müddeti 12 Nisan 321 (25 Nisan 1905) târîhinde rehîn-i inkizâ olacaktır. Bu hafriyyâtın târîhi ibtidâsından şimdiye kadar güzerân eden müddet-i zarfında zuhûr eden nefâî âsâr-ı atîkadan habbe-i vâhide Müze-i hümayûna gelmeyip her sene ta'tîl-i hafriyyâtta birçok sandûk âsâr-ı nefise Viyana'ya sevk olunmaktadır. Âsâr-ı atîka nizâmnâmesinin on beşinci ve on altıncı maddeleri mücebince taharrî ruhsatnâmesi i'tâsının istid'ânın Ma'ârif nezâret-i celîlesine takdîm edilerek nezâret-i müşârûn ileyhâ dahi idâre-i

bendegânemin muvâfakatini istihsâl eylemesine vâbeste olacağı ve mu'âmele-i temdîdiyede ol sûretle vukû'a getirilmesi iktizâ ederse de Avusturyalılar ne nezâret-i celîleye ve ne de idâre-i çâkerâneme mürâca'at etmeksizin sefâretleri vasıtasıyla doğrudan doğruya ruhsatnâmelerini ahz etmektedirler. Gerek âsâr-ı atîkanın böyle muhâlif-i kânûn olarak gasbı ve gerek ruhsatnâmenin temdîdi keyfiyet-i kânûn [...] sine karşı Müze-i hümayûnunun i'tirâzât-ı şedîdesine rağmen yine hafriyyâta devam etmektedirler. Binâen aleyh bu kere isâbet-efzây-ı sünûh olan irâde-i seniyye-i hazreti pâdişâhî muktezâ-yı âlîsine Âsâr-ı Atîka Nizâm-nâmesinin ta'dîliyle mevki'-i tatbîka vaz'ına değin hiç kimseye ruhsat i'tâ edilmemesi iktizâ ettiğinden işbu hafriyyâtın müddeti inkizâsına zinhar temdîdi cihetine gidilmemesinin iktizâ eyleyenlere emr ü tebliği müsterhamdır. Müddeti 26 Mart 1321 (08 Nisan 1905) târîhinde rehîn-i inkıza olacak olan ve dört seneden beri ve Almanlar tarafından Bağdâd'a "Bâbil"de icrâ edilmekte bulunan hafriyyâtdan şimdiye kadar Müze-i Hümayûn'a hiçbir şey gönderilmemiş olduğu gibi Bağdâd vilâyetinde yine Almanlar tarafından icrâ edilip bir hayli müddetten beri keşf olunan âsâr-ı Bâbil'e nakl edilerek orada hıfz edilen Düfâre ve Ebü'l-Hatab hafriyyâtı âsârından da henüz Müze-i hümayûn'a asla âsâr vürûd etmemiştir. Binâberîn "Bâbil" hafriyyâtının da temdîdi cihetine gidilmemek lâzıme-i hâldendir. Keza bin üç yüz yirmi bir senesi Nisanında (1905) hitâm bulacak olan Kal'a-i Şarkat hafriyyâtı âsârının Müze-i hümayûna nakli zımnında müte'addit irâdâtı seniyye-i hazreti hilâfet-penâhî şeref-müte'allik eylediği halde hâfir Mösyö Andrae tarafından türlü müşkilât îkâ edilmekte olduğundan işbu hafriyyâtın da hafriyyât-ı ma'rûza-i sâlîfe misillü temdîd edilmemesine sûret-i kat'îyyede i'tina edilmesinin ve'l-hâsıl irâde-i seniyye-i tâcdâr-ı a'zâmının tamamen mevki'-i tatbîkiye kemâ-yelik dikkat olunmasının lâzım gelenlere emr ü tebliği husûsu hâk-i pâ-yi sâmi-i sadâret-penâhîlerinden bilhassa müsted'a ve müsterhamdır. Ol bâbda emr ü fermân hazreti veliyyü'l-emrindir. Fî 2 Mart sene 321 (15 Mart 1905), Müze-i hümayûn Müdîri, Hamdi.

10- Bâbil ve diğer yerlerde devâm eden kazılardan çıkarılan eserlerin teslim edilmediği ile ilgili belge. (BEO_002629_197142_001_001)

Sadâret-i Uzmâ Mektûbî Kalemi

Târîh-i tesvîdi: 19 Cemâziye'l-evvel 323, 09 Temmuz 321, (22 Temmuz 1905)

Hâriciyye nezâret-i celîlesine

Milet ve Didim ve Kal'a-i Şarkat ile Bâbil'de Almanlar tarafından icrâ edilmekte olup bir sene daha temdîd müddeti emr ü fermân buyurulan teblîğ kılınan hafriyyât esnâsında mûmâ-ileyhânın zâhire ihrâc edecekleri âsâr üzerinde mahallinde tedkîkât ve tettebbu'ât-ı fenniyye icrâ etmelerine müsâ'ade i'tâsı hakkında şeref-sâdır olarak mâbeyn-i hümâyûn baş kitâbet-i celîlesinden bâ-tezkire-i husûsiyye teblîğ olunan irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî hükm-i münîfine tevfikân sebki eden iş'âra cevâben Ma'ârif nezâret-i celîlesinden gelen 12 Cemâziye'l-evvel 323 (15 Temmuz 1905) târîhli ve 157 numarolu telgraf-ı tezkirede bunlardan Bâbil şehr-i kadîmi harâbesinde altı seneden beri icrâ-yı hafriyyât edildiği ve zâhire çıkarılan âsâr-ı atıkanın her sene Müze-i hümâyûna nakli hakkında mükerreren mürâca'at edildiği ve nezaretce de bu bâbda muhâbere sebki ettiği hâlde âsâr-ı mezkûrenin vürûd etmemesi ve mahallinde kalmaları talebinde bulunulması ne fikre müstenîd bulunduğu anlaşılamadığından ve âsâr-ı müstahrecenin tûl-i müddet mevâki'-i hafriyyede durmalarındaki mahzûr derkâr bulunduğundan bahsile bir müddet-i kalîle ta'yîniyle mevâki'-i hafriyyâta teblîğ edilmek üzere keyfiyyetin müsâra'atan inbâsı lüzûmu Müze-i hümâyûn müdürünün iş'ârına atfen der-meyân olunmakla iktizâ-yı hâlin ifâ ve inbâsına ve melfûfun iâdesine himmet ber-mûceb-i işârât-ı aliyye-i mektûbî.

11- Koldewey'e verilen ruhsat süresinin uzatılması konulu belge.
(BEO_002849_213611_001_001)

Sadâret-i Uzmâ Mektûbî Kalemi, Târîh-i tebyîzi fî 31 Mayıs 322, (13 Haziran 1906)

Bağdâd Vilâyeti'ne, Bâbil'de Almanyalı Mösyö Koldewey'e hafriyyât için verilen me'zûniyyet müddetinin temdîdine âid mu'âmele derdest olduğundan devâm-ı hafriyyâta mûmâna'at gösterilmemesinin îcâb edenlere teblîği.

12- Koldewey'e verilen kazı ruhsatının bir yıl daha uzatılması konulu belge.
(BEO_002851_213757_001_001)

Sadâret-i Uzmâ Mektûbî Kalemi Târîh-i tesvîdi: 23 Rebîu'l-âhir 324 03 Haziran 322 (16 Haziran 1906)

Ma'ârif nezâret-i celîlesine tezkire,

Bağdâd Vilâyeti'nde Bâbil nâmındaki mevki'-i kadîmde Almanyalı Mösyö Koldewey tarafından birkaç senedir icrâ edilmekte olan hafriyyâtın müddeti sene-i hâliye

Haziranının onunda münkazî olacağı ve bir müddet daha orada hafriyyât icrâsı muktezâyı fenniyyeden bulunduğu cihetle ruhsatnâme müddetinin bir sene temdîdi hakkında Hâriciyye nezâret-i celîlesinden vukû' bulan iş'âr üzerine lede'l-mûcebince irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî şeref-müte'allik bulunduğu mâbeyn-i hümayûn-i cenâb-ı mülûkâne baş kitâbet-i celîlesinden bâ-tezkire-i husûsiyye cevâben inbâ ve vilâyet-i müşârün ileyhâya teblîgât icrâ kılınmış olmağla iktizâsının îfâsına himmet.

Bağdâd Vilâyeti'ne Telgraf

Zeyl: 31 Mayıs 322 (13 Haziran 1906) Bâbil'de Almanyalı Mösyö Koldewey tarafından icrâ edilen hafriyyât müddetinin bir sene daha temdîdi, irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî iktizâ-yı âlîsindendir. Ma'ârif nezâretine de teblîgât icrâ kılınmıştır.

13- Koldewey'e verilen kazı ruhsatının iki seneliğine yenilenmesi konulu belge. (DH_MKT__01252_00009_001_001)

Bâb-ı Âlî Dâire-i Sadâret-i Uzmâ, Mektûbî Kalemi, Tezkire-i Ma'rûza Sûretidir.

Almanya devleti teb'asından Mösyö Koldewey tarafından Bâbil'de icrâ olunmakta olan âsâr-ı atîka hafriyyâtının müddeti gelecek alafranga Haziranın üçünde münkazî olacağından iki sene daha tecdîdi, sefâretten iltimâs olunmasına mebnî icrâ-yı îcâbı hakkında Ma'ârif nezâret-i celîlesinin tezkiresi arz ve takdîm olunmakla ol bâbda her ne vechile irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî şeref-sünûh ve sudûr buyurulur ise mantûk-ı münîfî infâz edileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim. 06 Rebî'u'l-evvel 326 25 Mart 324 (07 Nisan 1908) Sadr-ı a'zam Ferîd

Şerefsâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîyi mübelliğ hâmiş sûretidir.

Resîde-i dest-i ta'zîm olup melfûfuyla manzûr-ı âlî buyurulan işbu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhîleri üzerine mû'ceb-i irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî şeref-sudûr buyurulmuş olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir. 22 Rebî'u'l-evvel 324 10 Nisan 323 (23 Nisan 1907) Ser-kâtib-i hazret-i şehri-yârî Tahsîn. Sadr-ı a'zam Ferîd.

Sûretleri bâlâda muharrer tezkire-i ma'rûza ve şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhîyi mübelliğ hâmiş mücebince Hâriciyye ve Ma'ârif Nezâreti celîlelerine teblîgât icrâ kılınmış olmağla Dâhiliyye nezâret-i celîlesinden dahi îfâ-yı muktezâsına himmet buyurulması 26 Rebî'u'l-evvel 326 14 Nisan 324 (27 Nisan 1908)

14- Koldewey'e verilen ruhsatın bir sene daha uzatılması konulu belge. (BEO_003706_277924_001_001)

Dâire-i Sadâret Tahrîrât Kalemi, Târîh-i tesvîdi: 09 Safer 328, 07 Şubat 325 (20 Şubat 1910)

Ma'ârif ve Dâhiliyye nezâret-i celîlesine,

İlm-i âsâr-ı atîka mütehassıslarından Doktor Koldewey tarafından Bâbil'de icrâ kılınmakta olan ve iki sene daha temdîdine ruhsat i'tâsı Almanya sefâretinden iltimâs olunan hafriyyâtın müddeti bin dokuz yüz on senesi Haziranının üçüncü günü hitâm bulacağı cihetle âsâr-ı atîka nizâmnâmesinin on sekizinci maddesi mücebince bir sene daha temdîdi husûsuna -Dâhiliyye- 21 Kanûn-i sâni 325 (03 Şubat 1910) târîhli 829 numarolu tezkire-i devletleri üzerine (Ma'ârif nezâret-i celîlesinde vukû' bulan iş'âr üzerine) bi'l-istîzân irâde-i seniyye-i cenâb-ı padişâhî şeref-sudûr buyurularak Dâhiliyye nezâret-i celîlesine de teblîğ-i keyfiyyet edilmiş olmağla îfâ-yı muktezâsına himmet.

15- Dr. Sachau adına alınan kazı ruhsatının bir yıl daha uzatılması konulu belge. (I_MF___00008_00005_002_001)

Şûrâ-yı Devlet Tanzîmat Dâiresi

Ma'ârif nezâretinden bi't-takdîm Şûrâ-yı Devlet'e havâle buyurulan 05 Zi'l-hicce 319 (15 Mart 1902) târîhli ve üç numarolu tezkiresi tanzîmât dâiresinde kırâat olundu.

Meâlinde Bağdâd Vilâyeti dâhilinde Bâbil harâbesinde icrâ-yı hafriyyât için Berlin dârü'l-fünûnu mu'allimlerinden Doktor Sachau nâmına bâ-irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî i'tâ buyurulmuş olan ruhsatnâme müddetinin sene-i sâbıkâ zarfında münkazî olması üzerine hafriyyât müddeti 02 Muharrem 319 (23 Nisan 1901) târîhinde ber-mantûk-ı irâde-i seniyye bir sene daha temdîd buyurulmuş ise de müddet-i me'zûniyyetinin gelecek Mart efrencî yirmi altısında münkazî olacağından bahisle bir

sene daha temdîdi Almanya sefâreti cânibinden iltimâs olunduğu ve Bâbil harâbe-i cismiyyesi hafriyyâtı bir çok seneler daha devâm edeceği gibi hâiz-i kıymet ve ehemmiyyet pek çok âsâr-ı atıkanın zâhire ihrâcî melhûz bulunduğu cihetle şerâit-i mevzû'a-i nizâmiyyeye tamâmıyla riâyet etmek ve şimdiye kadar zuhûr eden âsâr-ı atıka sebt-i defter edilerek Müze-i hümâyûn komiserinin taht-ı nezâretinde muhâfaza olunmak ve komiser ma'âş ve harc-ı râhı mutelharrî tarafından te'diye edilmek ve kefâlet akçesi zâten Ma'ârif nezâreti veznesinde mahfûz olması hasebiyle yalnız on lira ruhsat harcı istifâ kılınmak şartlarıyla müddet-i me'zûniyyetin târîh-i mezkûrden i'tibâren mûmâ-ileyh Mösyö Sachau nâmına bir sene daha temdîdi müze-i mezkûr müdürüyyetinin iş'ârı üzerine münâsib mütâla'a edildiğinden bahisle bu bâbda muktezî temdîdnâme usûl ve emsâli vechile ba'dehû tanzîm olunmak üzere keyfiyyetin Meclis-i Ma'ârif'den ifâde kılındığı gösterilmiş ve harâbe-i mezkûrede nezâret-i müşârûn ileyhâca beyân olunan şerâit dâiresinde âsâr-ı atıka taharrîsi için mûmâ-ileyh Doktor Sachau'ya verilmiş olan sâlifü'z-zikr müddetin târîh-i inkızâsından i'tibâren bir sene daha temdîdi husûsuna bi'l-istizân irâde-i seniyye-i hazret-i padişâhî müte'allik ve şeref-sudûr buyurulduğu hâlde ifâ-yı muktezâsının Ma'ârif nezâretine iş'ârı tezekkür kılındı. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 21 Zi'l-hicce 319 ve fî 18 Mart 318 (31 Mart 1902). Şûrâ-yı Devlet.

16- Dr. Sachau adına alınan ruhsat süresinin bir sene daha uzatılması 10 osmanlı lirası temdid harcı alınması konulu belge. (I__MF__00008_00005_003_001)

Atûfetlü efendim hazretleri,

Ma'ârif nezâret-i celîlesinin Şûrâ-yı Devlet'e havâle olunan tezkiresi üzerine Tanzîmât Dâiresinden kaleme alınıp leffen arz ve takdîm kılınan mazbatada Bağdâd Vilâyeti dâhilinde Bâbil harâbesinde icrâ-yı hafriyyât için Berlin dârü'l-fünûnu mu'allimlerinden Doktor Sachau nâmına 02 Muharrem 319 (21 Nisan 1901) târîhinden i'tibâren verilen ruhsat müddetinin inkızâsına mebnî müddet-i mezkûrenin bir sene daha temdîdi Almanya sefâret-i cânibinden iltimâs olunmuş olduğundan şerâit-i mevzû'a-i nizâmiyyeye tamâmıyla riâyet ve zuhûr eden âsâr-ı atıka sebt-i defter edilerek Müze-i hümâyûn komiserinin taht-ı nezâretinde muhâfaza olunmak ve komiser ma'âş ve harc-ı râhı mutelharrî tarafından te'diye edilmek ve on lira ruhsat harcı istifâ kılınmak şartlarıyla

müddet-i me'zûniyyetinin sene-i hâliye Muharremi ibtidâsından i'tibâren mûmâ-ileyh Mösyö Sachau nâmına bir sene daha temdîdi husûsunun nezâret-i müşârûn ileyhâya iş'ârı lüzûmu gösterilmiş olmağla ol bâbda her ne vechile irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet - penâhî şeref-müte'allik buyurulur ise mantûk-ı münîfi infâz edileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim. 22 Muharrem 320 18 Nisan 318 (01 Mayıs 1902)

Sadr-ı a'zam,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki, resîde-i dest-i ta'zîm olup melfûfuyla berâber manzûr-i âlî buyurulan işbu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhîleri üzerine mücebince irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî şeref-müte'allik buyurulmuş olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir 29 Muharrem 320, 25 Nisan 318, (08 Mayıs 1902) Ser-kâtib-i hazret-i şehri-yârî, Bende Tahsîn.

17- Koldewey'e verilen kazı ruhsatının bir sene daha uzatılması konulu belge. (MF_MKT__00556_00045_005_001)

Hille Kazâsı Kâimmakâmlığı, Huzûr-ı Sâmi-i Cenâb-ı Vilâyet-penâhiye,

Devletlü efendim hazretleri,

Bâbil harâbeleriyle civârında hafriyyâta me'zûn Berlin Dârü'l-fünûnu mu'allimlerinden Doktor Koldewey'in şimdîye kadar zuhûr eden âsâr-ı atîkanın sebt-i defter edilerek nizâmın hafriyyâta müte'allik bi'l-cümle ahkâmına tamâmıyla riâyet edilmek şartı ve şerâit-i sâire ile müddet-i me'zûniyyetin bir sene daha temdîdi makrûn-ı irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî buyurulduğuna dâir cânib-i livâdan mübellîğ Ma'ârif nezâret-i celîlesinin 24 Nisan 317 (07 Mayıs 1901) târîhli telgrafnâme-i âlîsi mûmâ-ileyh Doktor Koldewey'e ve hafriyyât komiseri izzetlü Bedri Bey'e lede't-teblîğ Doktor Koldewey'den alınan tezkire-i cevâbiye sûreti, manzûr-ı âlî-i cenâb-ı vilâyet-penâhîleri buyurulmak üzere leffen arz ve takdîm kılınmış olmağla ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 07 Safer 319 ve fî 14 Mayıs 317 (27 Mayıs 1901) Mehmed Şevket bin Rıf'at.

18- Koldewey'e verilen ruhsat müddetinin bir yıl daha uzatılması konulu belge. (BEO_002315_173584_001_001)

Sadâret-i Uzmâ Mektûbî kalemi

Târîh-i tesvîdi: 30 Muharrem 322 04 Nisan 320 (17 Nisan 1904)

Buyuruldu.

Ma'ârif nezâret-i celîlesine, sûretleri bâlâda muharrer tezkire-i ma'rûza ve şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîyi mübelliğ hâmiş mücebince Ma'ârif nezâret-i celîlesine icrâ-yı îcâbına himmet buyurulmak. Bâbil şehr-i kadîminde icrâ-yı hafriyyât etmekde olan Almanyalı Mösyö Koldewey'in ruhsatnâmesi müddetinin bir sene daha temdîdi.

19- Koldewey'e verilen kazı ruhsatının iki yıl daha uzatılması konulu belge. (DH_MKT__01252_00009_002_002)

Dâhiliyye Mektûbî kalemi

Müsevvidi Târîhi: 16 Nisan 324 (29 Nisan 1908),

Târîh-i tebyîzi: 19 Nisan 324 (02 Mayıs 1908)

Bağdâd, Musul Vilâyet-i aliyyesine,

Almanya devleti teb'asından Mösyö Koldewey tarafından Bâbil'de icrâ olunan âsâr-ı atîka hafriyyâtının müddeti gelecek alafranga haziranının üçünde münkazî olacağından iki sene daha temdîdi sefâretten iltimâs olunmasına mebnî icrâ-yı îcâbı hakkında Ma'ârif nezâret-i celîlesinden takdîm kılınan tezkire lede'l-arz mücebince irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî şeref-sudûr buyurularak nezâret-i müşârün ileyhâ ile Hâriciyye nezâret-i celîlesine teblîgât îfâ edildiği 14 Nisan 324 (27 Nisan 1908) târîhli buyuruldu-i sâmi'de izbâr kılınmıştır. ol bâbda.

20- Hafriyyât ruhsatının iki sene daha uzatılması konulu belge. (BEO_003898_292291_001_001)

Dâire-i Sadâret Tahrîrât Kalemi,

Târîh-i tesvîdi: 26 Cemâziye'l-evvel 329, 12 Mayıs 327, (25 Mayıs 1911)

Ma'ârif nezâret-i celîlesine

İlm-i âsâr-ı atîka mütehassıslarından Doktor Koldewey'in Bâbil'de icrâsına me'mûr olup bin dokuz yüz on bir senesi Haziranının üçüncü günü hitâm bulacak olan hafriyyât müddetinin âsâr-ı atîka nizâm-nâmesinin kâffe-i mevâdd-i ahkâmına riâyet

etmek şartıyla sene-i mezkûre Haziranının dördüncü gününden i'tibâren iki sene daha temdîdi husûsuna 04 Mayıs 327 (17 Mayıs 1911) târîhli ve 59 numarolu tezkire-i devletleri üzerine bi'l-istîzân irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî şeref-sudûr buyurularak o bâbdaki kararnâmenin sûret-i musaddakaları leffen irsâl kılınmakla îfâ-yı muktezâsına himmet.

**21- Almanlara verilen kazı ruhsatının uzatılması konulu belge.
(BEO_004166_312420_001_001)**

Dâire-i Sadâret Tahrîrât kalemi,

Târîh-i tesvîdi: 16 Cemâziye'l-evvel 331; 10 Nisan 329, (23 Nisan 1913)

Ma'ârif nezâret-i celîlesine,

Berlin Dârü'l-fünûnu mu'allimlerinden Doktor Mösyö Koldewey tarafından Bağdâd'da Bâbil'de icrâ kılınmakta olan hafriyyâtın önümüzdeki efrensi Haziranın üçünden i'tibâren bir sene temdîdine ruhsat i'tâsı hakkında tanzîm 04 Nisan 329 (17 Nisan 1913) târîhli ve 25 numarolu tezkire-i aliyyeleriyle tesyîr kılınan irâde-i seniyye lâyihası imzâ-yı hümayûn-i cenâb-ı pâdişâhî ile tasdik buyurularak sûret-i musaddakası leffen savb-ı âlîlerine irsâl kılınmakla infâzına himmet.

**22- Almanlara verilen kazı ruhsatının uzatılması konulu belge.
(BEO_004295_322116_001_001)**

Dâire-i Sadâret Umûr-ı Mühimme Kalemi

Târîh-i tesvîdi: 06 Şa'ban 332; 17 Haziran 330, (30 Haziran 1914)

Ma'ârif-i Umûmiyye nezâret-i celîlesine,

12 Haziran 330 târîhli ve 357 husûsî numarolu tezkire-i aliyyelerine cevâbdır. Bâbil harâbesinde Berlin Dârü'l-fünûnu nâmına Mösyö Koldewey tarafından icrâ edilmekte olan hafriyyât ruhsatnâmesi müddetinin târîh-i inkizâsı olan 02 Haziran 1914 târîhinden i'tibâren bir sene daha temdîdi husûsuna bi'l-istîzân irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî şeref-müte'allik buyurularak sûret-i musaddakası leffen taraf-ı devletlerine tesyîr kılındı efendim. 16 Haziran 330 târîhli irâde-i seniyye üzerine.

23- Almanlara verilen kazı ruhsatının bir sene daha uzatılması konulu Belge. (BEO_004352_326400_001_001)

Dâire-i Sadâret Kalemi Mahsûsu

Târîh-i tesvîdi: 17 Cemâziye'l-âhir 333, 19 Nisan 331, (02 Mayıs 1915)

Ma'ârif nezâret-i celîlesine

15 Nisan 331 târîhli ve 290 numarolu tezkire-i aliyyelerine cevâbdır. Doktor Mösyö Koldewey tarafından Bağdâd Vilâyeti'nde Bâbil harâbesinde icrâ edilmekte olan hafriyyâtın bir sene daha devâmı için müceddeden ruhsat i'tâsı husûsuna bi'l-istîzân irâde-i seniyye-i cenâb-ı padişâhî şeref-sâdır olarak sûret-i musaddakası leffen taraf-ı âlîlerine tesyîr olundu efendim.

18 Nisan 331 târîhli irâde-i seniyye üzerine

24- Almanların kazı ruhsatının uzatılması konulu belge.
(BEO_004411_330790_001_001)

Dâire-i Sadâret Umûru Mühimme Kalemi

Târîh-i tesvîdi: 28 Cemâziye'l-âhir, 334 18 Nisan 332, (02 Mayıs 1916)

Ma'ârif nezâret-i celîlesine

13 Nisan 332 târîhli ve 316 husûsî numarolu tezkire-i aliyyelerine cevâbdır. Berlin Dârü'l-fünûnu mu'allimlerinden Mösyö Koldewey tarafından Bâbil harâbesinde icrâ edilmekte olan hafriyyâtın sene-i hâliye Mayıs yirmi ikisinden i'tibâren bir sene daha temdîdi husûsuna bi'l-istîzân irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî şeref-müte'allik buyurularak sûret-i musaddakası matbûen taraf-ı devletlerine tesyîr kılındı efendim.

25- Milet, Didim, ve Kal'a-i Şarkat ile Babil'de yapılan hafriyyâtların birer sene uzatılması konulu belge. (BEO_002607_195487_001_001)

Ma'ârif nezâret-i celîlesine

Târîh-i tebyîzi: 19 Rebîu'l-âhir 323 10 Haziran 321 (23 Haziran 1905)

Milet ve Didim ve Kal'a-i Şarkat ile Bâbil'de Almanlar tarafından icrâ edilmekte olup birer sene daha temdîd müddeti tebliğ kılınan hafriyyât esnâsında mûmâ-ileyhin zâhire ihrâc edecekleri âsâr üzerinde mahallinde tedkîkât ve tettebbu'ât-ı fenniyye icrâ etmelerine müsâ'ade i'tâsı şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî îcâb-ı âlisinden bulunduğu mâ-beyn-i hümayûn-i mülûkâne baş kitâbet-i celîlesinden bâ-

tezkire-i husûsiyye tebliğ edilmiş olmağla ber-mantûk-ı emr ü fermân-ı hümayûn-i şâhâne iktizâsının îfâsına himmet.

26- Milet, Didim, ve Kal'a-i Şarkat ile Babil'de yapılan hafriyyâtların birer sene uzatılması konulu belge. (BEO_002598_194808_001_001)

Sadâret-i Uzmâ Mektûbî kalemi

Târîh-i tebyîzi: 8 Rebîul âhir 323; 30 Mayıs 321 (12 Haziran 1905)

Ma'ârif Nezâret-i celîlesine

Milet ve Didim ve Kal'a-i Şarkat ile Bâbil'de Almanlar tarafından icrâ edilmekte olan hafriyyât müddetinin birer sene daha temdîdi şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî îcâb-ı âlîsinden bâb-ı hümayûn baş kitâbet-i celîlesinden bâ-tezkire-i husûsiyye tebliğ edilmiş olmağla ber-mantûk-ı emr ü fermân-ı hümayûn-i mülûkâne iktizâsının îfâsına himmet.

27- Kazı müddetinin uzatılması, karşılığında 10 Osmanlı altınının alınması konulu belge. (MF_MKT__00422_00054_034_002)

-Süleyman Bey'e-

Ma'ârif-i umûmiyye nezâreti mektûbî kalemi telgraf müsevvidâtına mahsûs varakadır.

Evrâkın kaleme vürûdu ve tesvîdi târîhleri: 05 Ağustos 320

Târîh-i tebyîzi: 15 Cemâziye'l-evvel sene 322, 14 Ağustos sene 320 (27 Ağustos 1904)

Müze-i hümayûn müdürîyyet-i aliyyesine Bâbil harâbesinde icrâ-yı hafriyyât etmekte olan Almanyalı Mösyö Koldewey'in 26 Mart 1904 târîhinde münkazî olan ruhsat müddetinin me'zûniyyetinin temdîdi husûsuna bi'l-istîzân irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî şeref-müte'allik olduğu 05 Nisan 320 târîh ve otuz sekiz numarolu buyuruldu-i sâmi-i cenâb-ı sadâret-penâhîde emr ü tebliğ buyurulmuş ve temdîd harcı olan on Osmanlı altunu dahi teslîm-i vezne edildiği anlaşılarak şerâit-i sâbika-ı nizâmîyye dâiresinde tanzîm kılınan temdîdine bu işi ta'kîb etmekde olan Almanya sefâreti tercümanlarından Lazaryan Efendi'ye i'tâ edilmiş olduğu keyfiyyetin savb-ı vâlâ-yı

atûfilerine inbâsı Meclis-i Ma'ârif ile muhâsebeden ifâde kılınmakla ifâ-yı muktezâsına himem-i aliyyeleri derkâr buyurulmak bâbında.

28- Almanlara verilen kazı müddetinin uzatılması, temdidnâmenin Lazaryan Efendi'ye verilmesi konulu belge. (MF_MKT__00422_00054_033_002)

Bâbil şehr-i kadîminde icrâ-yı hafriyyât etmekte olan Almanyalı Mösyö Koldewey'in 26 Mart 1904 târîhinde münkazî olan ruhsat müddetinin bir sene daha temdîdi husûsuna irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî şeref-müte'allik buyurulduğu 05 Nisan sene 320 târîh ve 38 numarolu buyuruldu-ı sâmi-i cenâb-ı sadâret-penâhîye atfen muhâsebenin işbu müzekkeresinde beyân olunmuş temdîd harcı olan on Osmanlı altunu dahi teslîm-i vezne edildiği anlaşılmış olmağla şerâit-i sâbika-i nizâmiyye dâiresinde tanzîm ve merbûtan takdîm kılınmış olan temdîdnâmenin taraf-ı sâmi-i cenâb-ı nezâret-penâhîlerinden tahtîm olunduktan sonra bu işi ta'kîb etmekte olan Almanya sefâreti tercümanlarından Lazaryan Efendi'ye i'tâsına ve keyfiyyetin Müze-i hümayûn müdürîyyet-i aliyyesine emr ü iş'ârına müsâ'ade buyurulmak bâbında emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 04 Cemâziye'l-evvel 322 ve fî 05 Temmuz 320, (18 Temmuz 1904), kaleme fî 6 " Ma'ârif-i Meclis-i Kebîr.

Mektûbî kalemine vürûdu 4 " sene " evrâka vürûdu 31 Ağustos 320 -Süleyman Bey'e- "

29- Kazı ruhsatının uzatılması ve 10 Osmanlı lirası harç alınması konulu belge. (MF_MKT__00422_00054_033_001)

Nezâreti Ma'ârif-i Umûmiyye Muhâsebe

Senîn-i adîdeden beri Bâbil şehr-i kadîminde icrâ-yı hafriyyât eden Almanyalı Mösyö Koldewey'in ruhsatnâmesi [...] 1904 [...] târîhinde münkazî olacağı hâlde ikmâl-i hafriyyât edememesine ve devâm-ı hafriyyâtta bir gûnâ mahzûr olmadığına mebnî evvelce verilmiş olan ruhsat [...] bi'l-cümle ahkâmına riâyet etmek üzere müddet-i hafriyyâtın bir sene daha temdîdi husûsuna irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî [...] târîhli ve otuz sekiz numarolu buyuruldu-i sâmi ile teblîğ olunmuş ve mûmâ-ileyhden temdîd harcı olan on lirâ-yı Osmânî [...] dahi 14 [...] teslîm-i vezne etdirilerek muktezâ-yı makbûz ve ilm ü haberi i'tâ kılınmış ve sâlifü'z-zikr buyuruldu-i sâmi evrâk-ı müsbite olmak üzere muhâsebece alıkonulmuş olmağla mu'âmele-i mukteziyenin ifâsı zımında

işbu tezkirenin Meclis-i Kebîr-i Ma'ârif havâle buyurulması bâbında emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 14 Haziran 320, (27 Haziran 1904), meclise fî 15 "

30- Koldewey'in defter tutmaması eleştirisine cevâbı konulu belge (MF_MKT__00556_00045_004_001)

Babil hafriyat müdürü Doktor Koldewey'den alınan 11 Mayıs 317 (24 Mayıs 1901) târîhli tezkire-i sûretiye

Babil hafriyatına olan me'zuniyetinin şimdiye kadar zuhur eden asar-ı atika defter edilerek nizâmın hafriyata müte'allik bi'l-cümle ahkâmına tamamıyla riâyet şartıyla bir sene daha temdîdi makrun irâde-i seniyye-i hazreti padişâhî buyurulduğu Ma'ârif Nezâreti Celilesinin 24 Nisan 317, (7 Mayıs 1901) târîhli telgrafnamesine atfen livadan tebliğ olduğuna dair seksen yedi numara ve 30 Nisan 317, (13 Mayıs 1901) târîhli tahrîrât-ı aliyyeleri meal-ihiram alındı. Ma'lûm-u âlileri olduğu üzere mezkûr âsâr-ı atika devletlerinin malı olduğu münasebetiyle anın için defteri tanzim etmek devletlü hafriyat komiseri müze-i hümayûn me'murlarından İzzetlü Bedri Bey'e aid bir vazife olup mûmâ ileyhiye her türlü muâvenetin tamamıyla îfâsına hazır bulunduğum hafriyat nizâmı ahkâmına da riayeti bulunduğu beyânıyla takdimi cevabname-i huluskâriye ibtidâr olundu efendim. Aslına mutabıktır.

31- Nemrud ve İbrâhim El-halil'de kazı yapmak isteyen Koldewey'e, Bâbil'e 20 km mesafede olması sebebiyle ruhsat verilmemesi konulu belge. (MF_MKT__00586_00014_003_002)

İktizâsı serî'an beyân buyurulmak üzere Müze-i hümayûn müdüriyyet-i aliyyesine tevdi' kılındı. Fî 11 Teşrîn-i Sâni 317 (24 Kasım 1901) Ma'ârif Meclis-i Kebîr, Dersa'âdet masasına,

Bağdâd Vilâyet-i celîlesinin işbu telgrafnâmesi mütâla'a olundu. Bu bâbda Bâbil hafriyyât komiserliğinden alınan telgrafnâme üzerine tedkîkât-ı lâzıme lede'l-icrâ müteharrî Koldewey tarafından vaktiyle i'tâ olunup aslı nezâret-i celîleleri evrâk kaleminde ve bir sûreti idâre-i âcizîde mahfûz bulunan harîtaya nazaran zikr olunan birisi Nemrûd ve İbrâhîm el-Halîl tepelerinin hadd-i me'zûniyyet hâricinde olacağı görülmüştür. Âsâr-ı atika Nizâmnâmesi hükmünce hafriyyât ruhsatı sathı on kilometre mahalli tecâvüz edemeyip zikr olunan birisi Nemrud ve İbrâhîm el-Halil tepeleri ise Almanların şimdi hafr ettikleri Bâbil nâm noktadan tahmînen yirmi kilometre bu'd

Amerika devleti teb'asından Mösyö Andrew Lyford'un Dîvâniye Sancağına tâbî Hille Kazâ'sı dâhilinde Tel İbrâhîm nâm mevki'de icrâ etmek istediği hafriyyâta dâir Amerika sefâretinin iki kıt'a takrîri sûretleri Hâriciyye nezâret-i celîlesinin tezkiresiyle berâber irsâl buyurulduğundan bu bâbdaki mütâla'anın arz ve beyânı işbu tezkire-i sâmiye-i cenâb-ı sadâret-penâhîde emr ü izbâr buyurulmuştur. Tedkîkât-ı kaydiyye lede'l-icrâ mûmâ-ileyh Mösyö Andrew Lyford tarafından i'tâ kılınan istid'ânın üzerine fî 25 Eylül sene 317 târîhli ve yüz elli numarolu tezkire-i âcizî ile gösterilen lüzûm-i nizâmiyyeye binâen hafriyyât-ı mezkûrenin icrâsı hâlinde kal'a ve istihkâmât ve ebniye-i âliye ve ihtiyâcât-ı ahâlîce bir gûnâ mahzûr olup olmadığı ve mezkûr harâbe civârındaki arâzînin eşhâs uhdesinde bulunup bulunmadığı Bağdâd Vilâyet-i celîlesinden isti'lâm buyurulmuş idi. Vilâyet-ı müşârûn ileyhâdan cevâben vürûd eden fî 24 Teşrîn-i evvel sene 317 (06 Kasım 1901) târîhli telgrafnâmede harâbe-i mezkûre ziyâretgâh bir kubbeden ibâret olup mahzûr yoksa da mezkûr kubbenin hedmi gayr-i câiz olduğundan kubbe ile zemînine ta'arruz olunmamak ve hafriyyâtta zuhûr edecek tuğla, cânib-i mîriye âid olarak müteharrînin hakk-ı müdâhalesi olmamak ve mahall-i taharrî civârındaki arâzî sâhiblerinin muvâfakatları istihsâl olunduktan sonra hafriyyâta mübâşeret olunmak şartıyla ruhsat i'tâsında be's olmadığı gösterilmiş ve bu bâbda müsted'îye tebligât icrâ olunarak şu ihtârât ve şerâit hâricinde mu'âmele etmeyeceğini ve âsâr-ı atîka nizâm-nâmesinin bi'l-cümle ahkâmına da bi-tamâmihâ riâyet edeceğini ve harâbe-i mezkûre civârındaki arâzînin istihlâki lâzım gelir ise bedeli tarafından bi't-tesviye Müze-i hümâyûn nâmına ferâğını icrâ ettirmeğe dahi müte'ahhit bulunduğu beyân ederek şu ta'ahhüdâtını hâvî Amerika ceneral konsolosluğundan musaddak bir de sened i'tâ edilmekle Müze-i hümâyûnda hıfz edilerek binâen aleyh usûl ve emsâli vechile ruhsat-ı resmîyenin i'tâsı iktizâ edeceği vilâyet-i müşârûn ileyhânın zikr olunan telgrafnâmesi zahrına der-kenâr edilmiş idüğü arz olunur. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 17 Temmuz sene 318, Müze-i hümâyûn müdûriyyeti Hamdi.

Mektûbî kalemine 17 Temmuz 318 (30 Temmuz 1902)

34- Amerikalı Andrew Lyford'un Tel İbrâhîm harabelerinde kazı ruhsat talebi konulu belge. (MF_MKT__00586_00014_011_002)

Ma'ârif-i Umûmiyye Nezâreti Mektûbî Kalemi Müsevvidâtına Mahsûs Varakadır.

Evrâkın Kaleme Vürûdu: 18 Temmuz 318,

Târîh-i tebyîzi: 22 Temmuz 318 (04 Ağustos 1902)

Bâb-ı Âliye,

Amerika devleti teb‘asından Mösyö Andrew Lyford’un Dîvâniye sancağına tâbî Hille Kazâsı dâhilinde Tel İbrâhîm nâm mevki‘de icrâ etmek istediği hafriyyâta dâir Amerika sefâretinde iki kıt‘a takrîri sûretleri Hâriciyye nezâret-i celîlesinde mukaddem tezkiresiyle berâber irsâl kılındığı beyân-ı âlîsiyle bu bâbdaki mütâla‘a-i çâkerînin arz ve inbâsını âmir şeref-vârid olan 13 Temmuz sene 318 târîh ve yüz kırk üç numarolu tezkire-i sâmi-i cenâb-ı sadâret-penâhîleri mütâla‘a-gûzâr-ı çâkerânem oldu. Mûmâ-ileyh Mösyö Andrew Lyford tarafından i‘tâ olunan istid‘ânâme üzerine hafriyyât-ı mezkûrenin icrâsı hâlinde kal‘a ve istihkâmât ve ebniye-i âliye ve ihtiyâcât-ı ahâlîce bir gûnâ mahzûr olup olmadığı ve mezkûr harâbe civârındaki arâzînin eşhâs uhdesinde bulunup bulunmadığı Bağdâd Vilâyet-i celîlesinden isti‘lâm olunarak cevâben vürûd eden 24 Teşrîn-i evvel sene 317 (06 Kasım 1901) târîhli telgrafnâmede harâbe-i ma‘rûza ziyâretgâh bir kubbeden ibâret olup etrafında aşâir sâkin ve bunların zirâ‘atle meşgûl bulundukları ve orada kal‘a ve mebânî-i âliye bulunur olmadığı cihetle vukû‘ bulacak hafriyyâtta mahzûr yoksa da sâlifü’z-zikr kubbenin hedmi veya altında hafriyyât icrâsı gayr-i câiz olduğu kubbe ile zemînine ta‘arruz olunmamak ve hafriyyâtta zuhûr edecek tuğla ve sâir cânib-i mîrîye âid olarak müteharrînin hakk-ı müdâhalesi olmamak ve mahallî-i taharrî civârındaki arâzî sâhiblerinin usûlen muvâfakatları istihsâl olunduktan sonra hafriyyâta mübâşeret olunmak şartıyla ruhsat i‘tâsında be’s olmadığı ve yine vilâyet-i müşârûn ileyhânın 05 Teşrîn-i sâni sene 317 (18 Kasım 1901) târîhli telgrafnâmesinde Hille Kazâsında Tel İbrâhîm nâmında iki harâbe mevcûd olup bu def‘a taharrî ruhsatı talep olunan Tel İbrâhîm’in Almanya devleti teb‘asından Doktor Koldewey’in dâire-i me’zûniyyeti dâhilindeki Tel İbrâhîm’den hâric ve üç saat uzak olduğu iş‘âr edilmiş ve şerâit-i sâlifeye riâyet olunmakla berâber hafriyyâttan dolayı arâzî istihlâki iktizâ eder ise bedeli müsted‘î tarafına bi‘l-i‘tâ Müze-i hümayûn nâmına ferâğ-ı icrâ edileceğine dâir mûmâ-ileyhden Amerika konsolosunun tasdîkini hâvî iki kıt‘a sened alınarak hıfz edildiği ve arîz ü amîk tedkîkât icrâ olundukda Amerikalıların hafriyyât icrâ etmek istedikleri Tel İbrâhîm harâbesinin Almanların dâire-i me’zûniyyeti hâricinde bir mahal olduğu müze-i mezkûr der-kenârlarında gösterilmiş ve şerâit-i mebhûseye ve âsâr-ı atîka nizâm-nâmesine

tamâmen riâyete olunmak ve Almanların dâire-i taharriyyâtına tecâvüz olunmamak üzere iki sene müddetle ve şerâit-i muharrere ile müsted'îye ruhsatnâme i'tâsı husûsu huzûr-ı sâmi-i cenâb-ı vekâlet-penâhîlerinden istîzân edilmiş olmasına nazaran ifâ-yı muktezâsı menûr-ı re'yi ve idâre-i sâmiye-i cenâb-ı vekâlet-penâhîleri bulunmağla ve evrâk-ı mürsele [...] matlûben takdîm ve ifâde kılınmakla ol bâbda. Bu husûsa dâir makâm-ı çâkeriye takdîm edilmiş olan 15 Kânûn-ı evvel 317 (28 Aralık 1901) târîhli ve yüz seksen yedi numaralı tezkirede.

35- Andrew Lyford'un Sadâret'e te'kîd yazısı yazılmasını istediği dilekçesi (MF_MKT__00586_00014_006_001)

Maarif nezareti celilesine,

Ma'ruzi çakerileridir ki, vilâyeti dâhilinde Dîvâniye sancağında mevâki'i ma'lûmede hudûd-ı mu'ayyene dâhilinde taraf-ı âcizânemden âsâr-ı atîka taharrisi husûsuna dâir fi 15 Kânûn-ı evvel sene 317 (29 Aralık 1901) târîh ve 187 numarasıyla taraf-ı âlî hazreti nezâret-penâhîlerinden makam-ı sâmi-i cenâb-ı sadâret-i u'zmâya tezkire yazılmış ve keyfiyet şûrâ-yı devlet tanzîmat dâiresine havâle olunmuş ise de henüz keyfiyet bir netice iktirân etmemiş olduğu şöyle dursun evrâkımız dahî bulunamamakta olduğundan lütfen bir kıt'a te'kidnâme-i âlî hazreti nezâret-penâhîleri tasdîr buyurulması husûsunun îcâb edenlere emr ü havâle buyurulması istirhâm olunur efendim. Ol bâbda emr ü fermân hazreti men lehü'l-emrindir. Fi 13 Mayıs sene 318 (26 Mayıs 1902).

36- Koldewey, Profesör Morites, Mühendis Andre ve Mayer, Doktor Mayester'den oluşan kazı ekibinin Halep, Meskene, Bağdâd yolculuğu konulu belge. (BEO_001257_094245_001_001)

Sadâret Mektûbî Kalemî, Numero: 2221

Târîh-i tesvîdi: 05 Ramazân 316; 05 Kânûn-ı sâni 314, (17 Ocak 1899)

Dâhiliyye, Ma'ârif, Hâriciyye Nezâret-i celîlelerine ve Rusûmât-ı emânet-i celîlesine

Berlin Dârü'l-fünûnu mu'allimlerinden Doktor Sachau nâmında zâtın Bağdâd Vilâyeti dâhilinde Hille şehri civârında Bâbil harâbeleriyle o civârda bulunan el-Kavîni ve Tarafe gibi ba'zı telâlde emsâl ve nizâmına tevfikân hafriyyât icrâsına ruhsat i'tâsı

Şa‘ban sene 316 târîhli (05 Ocak 1899) Hâriciyye nezâret-i celîlesinin iş‘ârı ve 3198 sûretli tezkire-i devletleri üzerine lede‘l-arz makrûn-ı müsâ‘ade-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî buyurulmuş ve mûmâ-ileyhin ismi Koldewey olduğu ve Profesör Morites (?) ve Mühendis Andre ve Mâyer (?) ve Doktor Mâyester (?) nâmlarındaki zâtlar refâkatinde bulundukları hâlde Haleb‘den bi‘l-hareke Meskene tarîkiyle ve Fırat nehri boyunca Bağdâd‘a azîmet edeceklerinden bahs ile Haleb ve Bağdâd vilâyetleriyle Zor Mutasarrıflığına telgrafla tavsiyeleri ve birer tüfenk ile rovelver taşımalarına ruhsat i‘tâsı Almanya sefâretine ahîran bâ-muhtıra iltimâs olunup mezkûr vilâyetler ve mutasarrıflığa telgrafla vesâyâ ifâsı, Hâriciyye, Dâhiliyye ve Ma‘ârif Nezâret-i celîlelerine teblîgât edilmiş olacağı beyânıyla tezkire nezâret-i müşârûn ileyhâya ma‘lûmât i‘tâ ve Dâhiliyye ve Ma‘ârif nezâret-i mübînlerine teblîgât icrâ kılınmış olmağla emânet-i celîlelerince de icâb edenlere evâmîr-i lâzime i‘tâsına himmet Rusûmât-ı emânet-i celîlesine de yazılması irâde-i aliyye-i hazret-i sadâret-penâhî iktizâsından olduğu ifâde olunmuştur. Ma‘ârif nezâret-i celîlesine de teblîgât icrâ kılınmış olmağla, Ma‘ârif; icâbının icrâsına himmet. İktizâ edenlere usûl ve emsâli vechiyle teblîgât ifâsına himmet.

37- Koldewey, Sachau ve ekibinin Bağdâd‘a gelişi konulu belge.
(MF_MKT__00422_00054_011_001)

Bab-ı Âli, Dâire-i Sadâret-i Uzmâ, Mektûbî Kalemi, Aded; 325

Devletlü efendim hazretleri, Berlin Dârü‘l-fünûnu mu‘allimlerinden Doktor Sachau nâmındaki zâtın Bağdâd Vilâyeti Hille şehri civârında Bâbil harâbeleriyle o civârda bulunan el-Kavîni ve Tarafe gibi ba‘zı telâlde emsâli ve nizâmına tevfiķan hafriyyât icrâsına ruhsat i‘tâsı Hâriciyye nezâret-i celîlesinin iş‘ârı üzerine lede‘l-arz makrûn-ı müsâ‘ade-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî buyurulmuş ve mûmâ-ileyhin ismi Koldewey olduğu Profesör Morites (?) ve Mühendis Andre ve Mayer (?) ve Doktor Mayester (?) nâmlarındaki zâtlar refâkatinde bulundukları halde Haleb‘ten bi‘l-hareke Meskene tarîkiyle ve Fırat nehri boyunca ve Bağdâd‘a azîmet edeceklerinden bahs ile Haleb ve Bağdâd Vilâyetleriyle Zor Mutasarrıflığına telgrafla tavsiyeleri ve birer tüfenk ile rovelver taşımalarına ruhsat i‘tâsı Almanya sefâretinden ahîran bâ-muhtıra iltimâs olunup mezkûr vilâyetlerle mutasarrıflığa telgrafla vesâyâ ifâ ve nezâret-i müşârûn ileyhâya ma‘lûmât i‘tâ edilmiş ve Dâhiliyye nezâret-i celîlesine de teblîgât icrâ kılınmış

olmağla îcâbının icrâsına himmet buyurulması siyâkında tezkire-i senâveri terkîm olundu efendim. 05 Ramazân 316, 05 Kânûn-ı sâni 314 (17 Ocak 1899), Sadr-ı a'zam

Meclis-i Ma'ârifin der-kenâr-ı ahîri mütâlâ'a olundu. Hafriyyât-ı mezkûreye nezâret için komiser ta'yîn olunan idâre-i âcizî me'mûrlarından İzzetlü Bedri Bey'in azîmet harc-ı râhı sefârethâne tarafından tesviye ve i'tâ olunmuş ve binâen aleyh mûmâ-ileyh dahi bundan yirmi gün mukaddem Bağdâd'a müteveccihen dersi'âdetten hareket etmiştir. Meclisi mezkûrun cümle-i mukadderâtından olduğu üzere hafriyyâtı icrâ eden Mösyö Koldewey'in yedindeki ruhsatnâmeyle hafriyyâta mübâşeret târihinin zeyl ve terkîmi ve mevki'-i hafriyyât harîtasında kendilerinden ahz ve irsâli husûslarının Bağdâd Vilâyeti'ne iş'ârî menûti re'y-i âlî-i nezâret-penâhîleridir. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. 25 Şubat 314 (09 Mart 1899) serî'an mektûbî kalemine vürûdu. 28 Şubat 314 (12 Mart 1899) Mehmed Ziyâeddîn Efendi. 04 Mart 315 (16 Mart 1899).

38- Alman kazı heyetinin geçtikleri yerlerin resim ve haritalarını aldıklarının ihbarı konulu belge. (BEO_001257_094245_002_001)

Bâb-ı Âli, Dâire-i Nezâret-i Dâhiliyye, Aded; 4970. Huzûr-ı Âlî-i Hazret-i Sadâret-penâhiye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Bâbil'de icrâ-yı hafriyyât için Bağdâd'a azîmet edecekleri 05 Kanûn-ı sâni sene 314 (17 Ocak 1899) telgrafnâme-i sâmi-i sadâret-penâhîleriyle izbâr buyurulan Almanyalı Mösyö Bakredayo (?) Profesör Motsi (?) ve Mühendis Andre ve Sâli (?) Doktor Mâtşo (?) nâm zâtlar livânın müntehâ-yı hudûdu olan el-Kâim'e kadar uğradıkları mahallerin sûret-i umûmiyyede resim ve harîtalarını aldıkları refik kılınan me'mûr tarafından bildirildiği Zor Mutasarrıfîyet-i aliyyesinden alınan 17 Şubat 314 târihli telgrafnâmede izbâr kılınmıştır. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir. Fî 26 Şevvâl 316 ve fî 25 Şubat 314 (09 Mart 1899) Nâzır-ı Umûr-i Dâhiliyye; Bende Memdûh

39- Alman kazı heyetinin yolda silah taşıma izni istemesi konulu belge. (BEO_001257_094246_001_001)

Sadâret Mektûbî Kalemi,

Târih-i tebyîzi: 05 Kânûn-ı sâni 314, (17 Ocak 1899)

Bağdâd ve Diyarbakır Vilâyeti'yle Zor Mutasarrıflığına,

Bâbil harâbeleriyle o civârda bulunan el-Kavîni, Tarafe ve ba'zı telâlde şâyân buyurulan müsâ'ade-i seniyyeye tevfikân hafriyyât icrâ etmek üzere Mösyö Koldewey ve Profesör Morites (?) ve Mühendis Andre ve Mâyer (?) ve Doktor Mayester (?) nâmlarındaki Almanlardan Meskene tarîkiyle ve Fırat nehri boyunca Bağdâd'a azîmet edeceklerinden berâberlerinde birer tüfenk birer rovelver taşımalarına ruhsat i'tâsı Almanya sefâretinin iltimâsı olmağla haklarında teshîlât irâesiyle berâber o yolda birer silâh taşımaya mümâna'at olunmaması tavsiye olunur. (Bağdâd'da nizâmına tevfikân ber-mûceb-i irâde-i seniyye-i mülûkâne hafriyyât icrâ edilen).

40- Amerikalıların Nîfer'de çıkardığı altmış iki sandık târîhi eserin Hille'den Basra'ya kadar sefine ücreti konulu belge. (MF_MKT__00562_00016_001_001)

Ma'ârif Nezâret-i celîlesine, Müze-i hümayûn, Numero:42,

Devletlü efendim hazretleri,

Bağdâd Vilâyeti dâhilinde Nîfer nâm mahalde Amerikalılar tarafından bâ-ruhsat-ı resmiyye icrâ kılınan hafriyyâtta zuhûr edip ber-mûceb-i nizâm Müze-i hümayûna âidiyyeti hasebiyle hafriyyât komiseri tarafından muhâfaza edilmiş ve bu kerre Bağdâd'da bulunan Müze-i hümayûn me'mûrlarından Bedri Bey ma'rifetiyle dersi'âdete li-ecli'l-irsâl nehran Basra'ya sevki derdest bulunmuş olan altmış iki sandûk âsâr-ı atîkanın Hille'den Basra'ya kadar sefine ücreti bulunan sim mecîdî yirmi kuruş hesâbıyla üç bin ve hammâliye olarak yüz seksen dört kuruş ki cem'an üç bin yüz seksen dört kuruşun bâ-sened-i makbûz hâsılâtından mûmâ-ileyh Bedri Bey'e i'tâ ve tesviyesiyle sened-i mezkûrun mahsûbu icrâ olunmak üzere nakdi makâmında nezâret-i celîlelerine takdîm ve isbâli husûsunun Bağdâd Ma'ârif müdürlüğüne emr ü tebliğ buyurulması bâbında emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. 24 Muharrem 1319; 30 Nisan 1317 (13 Mayıs 1901).

41- Amerikalıların Sîme adlı yerde kazı yapma talepleri konulu belge. (Y_A__RES__00119_00017_001_001)

Bâb-ı Âlî Dâiresi, Sadâret Âmedî-i Dîvân-ı Hümayûn,

Devletlü efendim hazretleri,

Bağdâd Vilâyeti dâhilinde Amerika erbab-ı fûnûndan mürekkep hey'et nâmına hafriyyât icrâsı Amerika sefâretinden talep ve iltimâs olunan Tel İbrâhîm harâbesinde türbe ve emâkin-i şerîfe bulunduğundan irâdât-ı seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî mantûk-ı âlisine tevfikân orada *hafriyyât icrâsından sefâret fâriğ olmuş ise* de buna mukâbil Hille Kazâsı'nda arâzî-i emîriyye dâhilinde bulunan ve bir tarafta Fransızlar ve diğer cihetinde Almanlar tarafından hafriyyât icrâ edilmekte bulunan Sîme nâm mahalde kavânîn ve nizâmât-ı Devlet-i aliyyeye tebe'iyet eylemek üzere iki sene müddetle hafriyyâta müsâ'ade i'tâsı sefâret-i mûmâ-ileyhâdan istid'â olunmakta olduğuna dâir Hâriciyye nezâret-i celîlesinden vârid olan tezkire-i cevâbîye arz ve takdîm kılınmakla ol bâbda her ne vechile irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhîye şeref-müte'allik buyurulur ise mantûk-ı münîfi infâz edileceği beyânıyla tezkire-i senâveri terkîm kılındı efendim. 11 Şevvâl 320; 28 Kânûn-i evvel 318 (10 Ocak 1903) Sadr-ı a'zam Saîd.

42- Profesör Doktor Frederik Deliç'in Bâbil harâbelerini ziyaret etmesi konulu belge. (Y__PRK_ESA__00039_00070_001_001)

Berlin Sefâret-i Seniyyesi, Teşrîfât-ı Umûmiyye Nezâret-i Cânib-i Âlisine,

Atûfetlü efendim hazretleri,

Berlin Dârü'l-fünûnu a'zâs-ı dâimesinden olup ezmine-i kadîme târîhi hakkındaki tetebbu'ât ve tedkîkâtıyla müştahîr ulemâdan ve haşmetlü imparator hazretlerinin teveccüh ve hürmet-i mahsûsalarını kazânmış mütebahhirînden bulunan Müzehâneler Müdürü Profesör Doktor "Frederik Deliç (?)" Bâbil şehr-i kadîmi harâbelerinde icrâ kılınan hafriyyât ve taharriyyât-ı fenniye hakkında re'yü'l-ayn tedkîkât ve ta'mikâtta bulunmak üzere gelecek efrenci Mart ibtidâlarında dersi'âdetten bi'l-mürûr Haleb tarîkiyle Diyarbekir, Musul, Bâbil ve Bağdâd cihetlerine seyâhat edecektir. Mûmâ-ileyh Profesör Doktor tarafından ahîran Berlin dârü'l-fünûnunda ve muahharan imparator hazretlerinin emri üzerine saray-ı imparatorîde verilen iki konferansda haşmetlü imparator hazretleri bi'z-zât bulundukları gibi çâkerlerini de sûret-i mahsûsada da'vet buyurmuşlardır. Bâbil ve Tevrat ünvanlı virdüğü işbu konferanslarda Profesör Deliç vahdâniyyet-i ilâhiyyeye Bâbillilerin de mu'tekid olduklarını Alman hey'eti fenniyyesi tarafından mevki'-i mezkûrde icrâ kılınan hafriyyâtтан istihrâc edilen netâyic-i mevcûde

ve edille-i târihiye ile arz ve amîk tedkîk ve muhâkeme ve Kur'ân-ı Azîmü'sh-Şân'dan bir takım âyât-ı kerîme ile bi'l-istişhâd isbât etmiştir. Profesörün Bâbillilerle Bâbil şehri kadîmine müte'allik tedkîkât ve keşfiyyât-ı târihiyyesine bir ehemmiyyet-i mahsûsa vermekte olan müşârûn ileyh imparator hazretleri mûmâ-ileyhin memâlik-i mahrûse-i şâhânede vukû' bulacak seyâhat esnâsında hükûmet-i seniyye tarafından mazhar-ı himâye ve mu'âvenet olmasını ve hakkında her türlü teshîlât-ı mümkün irâe kılınmasını sûret-i mahsûsada kullarına tavsiye ve keyfiyyetin arz-ı atebe-i ulyâ-yı cenâb-ı mülûkâne kılınmasını iltimâs buyurmuş olduklarının arzına ve mûmâ-ileyh profesör darsa'âdetten mürûrundan bi'l-istifâde hâk-i pâ-yi hümayûn-i cenâb-ı hilâfet-penâhiye yüz sürmek emel ve ârzûsunda bulunduğundan ve lisan-ı Arabîye pek mükemmel sûrette vâkıf olduğu ve muhibb-i İslâm ve hayırhâhân-ı saltanat-ı seniyyeden bulunduğu gibi darsa'âdet Alman sefâreti tarafından teveccüh kılınacağı da şüpheden vâreste olduğundan mûmâ-ileyhin şeref-mesûle mazhariyyeti ve bir kıt'a nişân-ı âlişân ile taltîfi haşmetlü imparator hazretlerince müceb-i mahzûziyyet-i vefîre olacağının ve mevki'-i mezkûreye esnâ-yı seyâhatte kendisine teshîlât-ı mümkün irâesi'çün yedine her ne kadar sefâret-i seniyye tarafından bir tavsiyenâme verilmiş ise de dâhilinde seyâhat edeceği vilâyât-ı şâhâne me'mûrîn-i mülkiye ve zâbitâne dahi lâzım gelen evâmîr-i mahsûsanın tebliği ve icrâ buyurulması muvâfık hâl ve maslahat olacağının hâk-i pâ-yi hümayûn ve cenâb-ı mülûkâneye arz-ı ricâsına mücâseret kılınmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 11 Şubat sene 317 (24 Şubat 1902) yâver-i harb-i hazret-i şehri-yârî Berlin sefîri bende Ahmed Tevfik bin Sâlih.

43- Amerikalı Mösyö Hepler'in Nîfer adlı kazı alanına seyahati konulu belge. (DH_MKT__02289_00026_001_001)

Dâhiliyye Mektûbî kalemi, 12 Kânûn-i evvel 315; (24 Aralık 1899)

Bağdâd Basra Musul vilâyetlerine, 22 Şa'ban 317; 12 Kânûn-i evvel 315

“Mahremâne.” Diğer tahrîrâtla bildirildiği vechile Pensilvanya Dârü'l-fünûnu hesâbına olarak Bâbil'de âsâr-ı atîka taharrîsi zımnında icrâ etmekte olduğu hafriyyâta devâm eylemek üzere (yeniden me'zûniyyet istihsâl etmiş) ve Basra ve Bağdâd ve Musul cihetlerine muntelhâ-yı azîmet bulunmuş olan Mösyö Hepler hakkında bi'l-muhâbere Ma'ârif Nezâret-i celîlesinden alınan 09 Kânûn-i evvel 315 târîh ve yüz otuz yedi numarolu tezkirede mûmâ-ileyh Müze-i hümayûnca hizmetinden istifâde olunmuş zevât-

1 ma'rûfeden bulunduğu mensûb olduğu Pensilvanya Dârü'l-fünûnu nâmına icrâ edilmekte olan hafriyyâtı nazar-ı tedkîkâtta geçirmek üzere Bağdâd'da Nîfer nâm mahalle azîmet müsâ'ade olunması münâsib olacağı gibi mûmâ-ileyh tedkîkât-ı vâkı'asından emsâli vechile Müze-i hümayûnu haberdâr etmesi tabî'î bulunduğu cihetle hakkında teshîlât irâesi lüzûmu izbâr kılınmasına binâen ale'l-usûl [...] teshîlât olmağla berâber 29 Teşrîn-i evvel 214 târîhli izbâr-ı teblîgât mücebince hareket ve mu'âmelâtı kendisine ser-rişte verilmeksizin tecessüs ve teftîş ettirilerek mugâyir marazî bir hâli görüldükde keyfiyyet derhâl şifre ile iş'ârına himem-i derkâr buyurulmasına.

44- Doktor Sachau ve Koldewey'in Ninova'da taş örneği almaları konulu belge. (DH_SFR__00221_00108_001_001)

Târîh: 22 Şubat 313, 23 Şubat 313 (7 Mart 1898)

An Musul ilâ Dâhiliye Nezâreti Celilesi'ne

Şemsi sabah – Musul'a geldikleri evvelce arz olunan Almanyalı Doktor Sachau Koldawey nâm zâtları Musul civarında geçende Nemrud Harâbesi ve sair ba'zı karyeleri ziyâret ve muahharan Erbil kazası merkezine azîmetle esna-yı seyâhatlarında.

45- Doktor Sachau ve Koldewey'in Ninova'da taş örneği almaları konulu belge. (DH_SFR__00221_00108_001_002)

Karye ve tepelerin Musul'a tâbî Ninova Karyesinin resim harîtasını oralarda buldukları mermerden bir iki parça taş ahz ettikten sonra dün akşam Musul'a avdet ettikleri verilen jurnal üzerine arz olunur efendim. 22 Şubat 313 (06 Mart 1898) Musul Vâlisi Abdülvahhâb

46- Doktor Sachau ve Koldewey'in Ninova'da taş örneği almaları konulu belge. (DH_SFR__00221_00023_001_001)

Numûne-i telgrafnâme an Musul ilâ Dâhiliyye nezâret-i celîlesine -Şemsi sabah- Almanyalı Doktor Sachau, Koldewey nâm zâtların dünki gün dahi Musul'a iki saat mesâfede vâkı' Şeriat Karyesi'ne azîmet ve oradaki tepeyi harîtaya işaretle köylü bir çocukdan üzeri nakışlı iki taş aldıkları yine Musul'a avdet ettikleri polis jurnalı üzerine ma'rûzdur. Fî 6 Şubat 313 (18 Şubat 1898) Musul Vâlisi Abdülvahhâb.

47- Doktor Sachau'ın Yerine Doktor Koldewey'in Tayin Olması Konulu Belge. (MF_MKT__00422_00054_001_001)

29 Teşrîn-i evvel 314 (10 Kasım 1898) târîhli Almanya sefâretinin takrîri sûretidir.

Berlin Darü'l-fünûnu mu'allimlerinden Doktor Sachau nâm zâtın Bağdâd Vilâyeti dâhilinde Hille Şehri civârında vâkı' Bâbil şehr-i kadîminin harâbeleriyle o civârda bulunan el-Kavînî ve Tarafe gibi ba'zı telâlde icrâ-yı hafriyyât edeceği beyânıyla bu bâbda lâzım gelen ruhsatnâme-i resmînin tanzîm ve i'tâsı 19 Teşrîn-i evvel 314 târîhli ve 196 numarolu takrîr ile iş'âr ve iltimâs olunmuş ise de mûmâ-ileyh Doktor Sachau'nun mâni'i zuhûr etmesine mebnî yerine Doktor Koldewey nâm zâtın ta'yîn olunmuş olduğundan ol bâbdaki ruhsatnâme-i resmînin mûmâ-ileyh Doktor Koldewey nâmına tanzîm ve i'tâ buyurulması cânib-i sefâretten zeylen iltimâs ve takrîr olunur. Aslına mutabıktır. Hâriciyye Mektûbî Kalemî.

48- Doktor Sachau nâmına verilen müddetin bir sene daha uzatılması konulu belge. (BEO_001847_138502_001_001)

Sadâret Mektûbî Kalemî,

Târîh-i tesvîdi: 05 Safer 320; 30 Nisan 318 (13 Mayıs 1902)

Ma'ârif Nezâret-i behiyyesine sûretleri bâlâda muharrer tezkire-i ma'rûza ve şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîyi mübelliğ hâmiş mücebince Ma'ârif nezâret-i behiyyesinden îcâbının icrâsına himmet olunmak Bâbil harâbesinde icrâ-yı hafriyyât eden Berlin Dârü'l-fünûnu mu'allimlerinden Doktor Sachau nâmına verilen müddetin bir sene daha temdîdi.

49- Almanyalı Sachau'a ruhsat verilen arazinin bir kısmının devlet arazisi olması konulu belge. (I_MF_00005_00034_001_001)

17 Şa'ban 316 (31 Aralık 1898) târîhli Ma'ârif-i Umûmiyye Nezâreti'nden mevrûd tezkirenin sûretidir.

Bâb-ı Âlî Dâire-i Hâriciyye Mektûbî Kalemî,

Teşrîn-i evvel 314 (01 Kasım 1898) târîh ve 33 numarolu tezkire-i aliyye-i nezâret-penâhîlerinin cevâbıdır. Berlin Dârü'l-fünûnu mu'allimlerinden Sachau nâm zâtın Bağdâd Vilâyeti dâhilinde Hille şehri civârında kâin ba'zı telâlde icrâ etmek istediği hafriyyât hakkında Bağdâd Vilâyet-i celîlesiyle bi'l-muhâbere alınan cevâbda mahall-i

mezkûrda hafriyyât icrâsınca mahzûr yok ise de zikr olunan mevâki‘den bir kısmı arâzî-i seniyyeye ve bir kısmı dahi ahâlîye râci‘ olduğu bildirilmiş ve şu hâle ve emsâline nazaran arâzî-i seniyye dâhilinde hafriyyât icrâsına me’zûniyyet i‘tâsı irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhînin bulunduğu lede’l-havâle Müze-i hümâyûn müdürîyyeti aliyyesiyle Meclis-i Ma‘ârifden ifâde olunmuş olmağla ol bâbda.

Aslına mutâbıktır. Bende [...], Hâriciyye Mektûbî Kalemî.

50- Sachau’ın kazı yapacağı alanın sahiplerinden rızasını alması konulu belge. (I_MF_00005_00034_002_001)

Bâb-ı Âlî Dâire-i Hâriciyye Mektûbî Kalemî, Adet 3198

Huzûr-ı sâmi‘i hazret-i sadâret-penâhîye,

Ma‘rûz-ı çâker-i kemîneleridir, Berlin Dârü’l-fünûnu mu‘allimlerinden Doktor Sachau nâm zâtın Bağdâd nâm vilâyet dâhilinde Hille şehri civârında Bâbil harâbeleriyle o civârda bulunan el-Kavîni ve Tarafe gibi ba‘zı telâlde emsâlî ve nizâmına tevfikân hafriyyât icrâsı için ruhsatnâme-i resmînin i‘tâsı iltimâsını hâvî Almanya sefâretinden verilen takrîr sûretinin leffîyle Ma‘ârif nezâret-i celîlesine sebk eden iş‘âr-ı çâkerîye cevâben mahall-i mezkûrede hafriyyât icrâsınca mahzûr yok ise de oranın bir kısmı arâzî-i seniyyeye ve bir kısmı dahi ahâlîye râci‘ olduğu lede’l-isti‘lâm Bağdâd Vilâyet-i celîlesinden iş‘âr olunduğunu ve arâzî-i seniyye dâhilinde hafriyyât icrâsına me’zûniyyet i‘tâsı irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî istihsâline ve efrâda âid arâzîdeki hafriyyât icrâsı dahi nizâmen ashâbının rızâ ve muvâfakatlarına mütevakkıf bulunduğu mütezammın bu kerre ahz olunan tezkirenin sûreti leffen takdîm kılınmış ve sefâret dahi iltimâsı vâki‘înin sür‘at-i is‘âfî talebinde bulunmuş olmağla îfâ-yı muktezâsı vâbeste-i irâde-i aliyye-i fehîmâneleridir emr ü fermân hazret-i veliyyü’l-emrindir. 22 Şa‘ban 1316 24 Kânûn-i evvel 314 (5 Ocak 1899).

51- Dr. Sachau’a kazı ruhsatnâmesinin verilmesi konulu belge. (I_MF_00005_00034_003_001)

Bâb-ı Âlî, Dâire-i Sadâret Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn

Atûfetlü efendim hazretleri, Berlin Dârü’l-fünûnu mu‘allimlerinden Doktor Sachau nâm zâtın Bağdâd Vilâyeti dâhilinde Hille şehri civârında Bâbil harâbeleriyle o civârda bulunan el-Kavîni ve Tarafe gibi ba‘zı telâlde emsâl-i nizâmına tevfikân hafriyyât

icrâsına ruhsat i'tâsı Almanya sefâretinden iltimâs olunmuş ve sebk eden iş'âra cevâben mahall-i mezkûre de hafriyyât icrâsınca mahzûr olmayıp fakat oranın bir kısmı arâzî-i seniyyeden olduğu lede'l-isti'lâm Bağdâd vilâyet-i celîlesinden bildirildiği Ma'ârif nezâret-i celîlesinden iş'âr kılınmış, olduğu beyânıyla ruhsat-ı matlûbenin i'tâsı ifâdesini hâvî Hâriciyye nezâret-i celîlesinin tezkiresi melfûfuyla arz ve takdîm kılınmış olmağla ol bâbda her ne vechile irâde-i seniyyesine hazret-i hilâfet-penâhî şeref-müte'allik buyurulur ise mantûk-ı münîfi infâz olunacağı beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim. Sadr-ı a'zam, Rıf'at

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Resîde-i dest-i ta'zîm olup melfûflarıyla manzûr-ı âlî buyurulan işbu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhîleri üzerine [...] irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî şeref-sudûr buyurulmuş olmağla ol bâbda emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir. 02 Ramazân 316, 02 Kânûn-i sâni 314, (14 Ocak 1899), Ser-kâtib-i hazret-i şehir-i yârî, Bende Tahsîn.

52- Babil hafriyyâtına Bedri Bey gelene kadar yerine Necip Bey'in bakması konulu belge. (MF_MKT__00438_00010_001_002)

Serî'an Müze-i hümâyûn idâre-i aliyyesine 23 Şubat sene 314, (05 Ocak 1898)

Bağdâd Vilâyet-i celîlesinin işbu telgrafnâmesi mütâla'a olundu. Bâbil'de icrâ olunacak hafriyyâta nezâret için komiser ta'yîn olunan Bedri Bey târîhten yirmi gün evvel mahall-i mezkûre müteveccihen dersa'âdetten hareket etmiş idi. Doktor Koldewey ile rüfekâsının Bağdâd'a muvâsalat etmiş olmalarına nazaran şâyed Bedri Bey'in vusûlüne intizâr etmeksizin ameliyyât-ı hafriyyeye başlamak mecbûriyyetinde bulunurlar ise Hille Müze-i hümâyûn me'mûru Necib Bey'in muvakkaten mevkî-i hafriyyâta i'zâmıyla komiserin vürûduna değin hafriyyâta nezâret ettirilmesi ve kefâlet akçesine gelince zâten buraya âid bulunan işbu vazîfenin vaktiyle ifâ ve istikmâl kılınmış olmasına mebnî hükûmet-i mahalliyye tarafından hâfirlere ol bâbda bir gûnâ ihtârâtta bulunulmasına mahal olmadığı husûslarının cevâben bâ-telgraf iş'ârı bâbında emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 24 Şubat sene 314 (8 Mart 1899) Müze-i hümâyûn müdüriyyeti.

53- Antîka me'mûru Rauf Bey'in Hille taraflarında çıkarılan eserlerden çift olanların birerinin müze için almasını konu edinen belge. (TS_MA_E_1410_0081_001_001)

Bağdâd'da Antîka Me'mûru Raûf Bey'e,

21 Ağustos 96, (02 Kasım 1880) Hille taraflarında bulunup Bağdâd'a gönderilen antikalar içinde çift olarak küpe ve ayak halkaları olduğu hâlde bunların birer adedi devlet müzesi için verilmediği haber alındığından ber-mûceb-i mukâvele çift olanlardan birerinin Müze-i hümâyûn için ahz ü ifrâzı husûsuna himmet buyurulması mütemennâdır. [...] 04 Eylül Sene 96 (16 Kasım 1880).

54- Babil kazılarında bulunan bir eserin Alman yetkililerden birinin evinde yer alması ile ilgili soruşturma konulu belge. (MF_MKT__00962_00050_001_001)

Sûretidir. Numero: 1

C. 08 Ağustos 1322 (21 Ağustos 1906) Bâbil hafriyyâtında elinde hançer ve bir elinde balta ve başında serpuş ve üstünde etekleri saçaklı gömlek ve bir ayağında hacı alâmeti olan Bâbil hükümdârlarından birinin bir metre irtîfâ'ında elli ve yirmi beş santimetre arz ve tahtında bir heykelin Almanya hey'et-i hâziriyyesinin hânesinde el-veym mevcûd bulunduğu ve kopyasının da vaktiyle Almanya yine ve bu işin me'mûrlarına serrrişte verilmeksizin dağdağasızca tahkîk ve tedkîk edildiği gönderilen me'mûrîn-i mahsûsasından verilen jurnal münderacâtından anlaşılmıştır. Ma'lûm-i devletleri buyurulduğu üzere bu gibi âsârın hüsn-i muhâfazasıyla aşırılmasına meydân verilmemesi için ta'yîn edilen komiserin mütemâdiyen orada bulunması îcâb ederken hafriyyâta başlandıktan berü komiserin dâimî sûretde bulunmamasından dolayı şimdiye kadar çıkarılmış ve çıkarılmakta bulunmuş olan âsârdan ehemmiyetli bulunanların aşırılacağı melhûz bulunduğu buralarına mahal kalmamak ve ehemmiyeti derkâr bulunan mezkûr heykelin muhâfazasına dikkat etmek ve vezâif-i mevzû'asını lâıyıkıyla görmek üzere komiser-i mahsûsunun sür'at-i i'zâmı merhûn-i re'y-i ve müsâ'ade-i fehâmet-penâhileridir. Fermân. Fî 01 Ağustos 1322 (14 Ağustos 1906) Hille Kâimmakâm Vekili: Mîr Livâ' Hasan

Vilâyet-i Ma'ârif idâresinin der-kenârı sûretidir.

Hille Kâimmakâmlığı vekâletinden bi't-takdîm havâle buyurulan işbu şifreli telgrafnâme üzerine keyfiyyet Müze-i hümayûn me'mûru İzzetlü Haydar Bey'den bâ-telgraf sorulmuştu. Bu kere mûmâ-ileyh Bağdâd'a avdetle vermiş olduğu yirmi bir numero 15 Ağustos 1322 (28 Ağustos 1906) târîhli cevâbnâmede Hille Kâimmakâmlığı vekâletinden zuhûru bildirilen heykelin aslâ ve kat'â esâsı ve sıhhati olmayıp mezkûr iş'ârın asılsız bir takım tefevvuhât ve ihbârât-ı âdiyyeye müstenid olduğu ve mezkûr heykel bundan kaç sene akdem zuhûr eden rölyef taşlarından olup Bâbil hükümdârlarına âid yeni zuhûr etmiş bir âsar olmadığı ve âsâr-ı atıkanın hüsn-i muhâfazası kendisiyle berâber orada bulunan beş nefer zabtiyyenin geceli gündüzlü nezâret-i dâimesi tahtında bulunduğu ve hasbe'l-lüzûm Müze-i hümayûna âid olacak işlerin tesviye ve ta'kîbi için Bağdâd'a azîmet ve avdetinde dahi âsâr-ı mezkûrenin muhâfazası cihetine sarf-ı i'tinâ ve dikkat edilip te'mînâtına gaflet edilmemekte bulunduğu âsâr-ı müstahrace-i mevcûdenin bi'l-küllîyye oradan Müze-i hümayûna nakli ve yahut şimdilik Bağdâd'da hıfzı için Müze-i hümayûn müdürîyyetine arz kılınacağından alınan cevâbnâmeğe göre hareket edileceği merbûtan takdîm kılınan cevâbnâmesinden müstebân olmuş olmağla ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. 15 Ağustos 1322 (28 Ağustos 1906)

Sûrettir.

Bâbil hafriyyâtında bir elinde hançer ve diğer elinde balta olduğu hâlde Bâbil hükümdârlarından birinin heykeli zuhûr eylediği cânib-i celîl-i vilâyet-penâhîlerinden istihbâr ve Hille Kâimmakâmlığından isti'lâm buyurulması üzerine gûyâ mezkûr heykelin buldurulduğu ve aşırılması melhûz bulunduğu ve âsâr-ı atıka-i sâire hakkında mezkûr kâimmakâmlıktan ba'zı mütâla'ât arz ve serd olunduğu anlaşılmıştır. Bâbil hafriyyâtında zuhûr ettiği arz ve tasrîf olunan heykelin aslâ ve kat'a esâs ve sıhhati olmayup Kâimmakâm mûmâ-ileyhin bu bâbdaki iş'ârı asılsız bir takım tefevvuhât ve ihbârât-ı âdiyyeye müstenid olmağla teşvîş-i efkârı istilzâm eden hilâf-ı hakikat iş'ârından dolayı hakkında muktezâ-yı mu'âmelenin icrâsı re'y-i ve irâde-i celîle-i cenâb-ı vilâyet-penâhîlerine menût bulunmuştur. el-Yevm âsâr-ı atıka-i müstahrace meyânında birkaç sene evvel zuhûr etmiş Hitit akvâmına mensûb bir ve Bâbillilere âid rölyef taşları mevcûd ve bunlar zuhûr ettiği zamândan şimdiye kadar âsâr-ı sâire ile muhâfaza oluna gelmekte olup bunların her biri otuz kişi ile ancak yerinden hareket edilebilecek derecede cesâmet

ve ağırlığı hasebiyle kolayca aşırılması imkân hâricinde olmasıyla berâber oradaki hey'et-i hâfire tarafından bu ana değin âsâr-ı atîka-i müstahrace hakkında bir gûnâ sû-i isti'mâl veyâ dâ'î-i şübhe bir hâllerine gerek âcizleri ve gerek çâkerlerinden evvel me'mûr bulunanlar tarafından tesâdüf dahi olunmamıştır. Zâten âsâr-ı mevcûde çâkerleriyle berâber beş nefer zabtiyyenin nezâret ve dikkat-i mütemâdiyesi altında olunduğu gibi ma'lûm-i sâmi-i efhamîleri buyurulduğu üzere kemînelerinin vazîfe-i me'mûresi yalnız Bâbil hafriyyâtına nezâret olmayıp Müze-i hümayûnun bu havâlîdeki kâffe-i işlerini rû'yet ve ta'kîbinden ibâret olmağla ba'zan husûsât-ı mesâ'î için Bağdâd'a azîmet ve avdet-i âcizânemde bile âsâr-ı ma'rûzanın hüsn-i muhâfazası esbâbını te'mîn ve istikmâlden gaflet olunmamakta ve bi-havlihî teâlâ rızâ-yı âlî hilâfında bir hâl ve mu'âmele vukû'una meydân ve imkân bırakılamamakta bulunmuştur. Âsâr-ı mevcûde-i mahrûzanın ahz ve teslîmiyle Müze-i hümayûna irsâli hakkında re'y-i ve irâde-i âlî-i fehîmânelerine imtisâlen teşebbüsât-ı lâzımeyle ibtidâr ve dersa'âdete nakli münâsib görülmeyişi takdîrde şimdilik merkez-i vilâyet-i celîlelerinde mü'temen bir mahalde hıfzı için Müze-i hümayûn müdürîyyet-i aliyyesine arz ve istîzân kılınacağı ma'rûzuna cesâret olundu. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. 15 Ağustos 1322 (29 Ağustos 1906) Müze-i hümayûn me'mûrlarından Bâbil hafriyyât komiseri es-Seyyid Ahmed Haydar

Sûretidir

Bâbil hafriyyâtında elinde hançer ve bir elinde balta ve başında serpuş ve üstünde etekleri saçaklı gömlek ve bir ayağında hacî alâmeti olan Bâbil hükümdârlarından birinin heykeli el-yevm hey'et-i hafriyye hânesinde mevcûd olduğu Hille Kâimmakâmlığından vilâyet-i celîleye bi't-takdîm idâre-i aliyyenize havâle buyurulan 10 Ağustos 1322 târîhli telgrafnâme-i âlîleri keyfiyyetin ve mes'elenin vilâyet-i celîleye ve zâtı âlîlerine arz için Bağdâd'a avdetimde esnâ-yı râhda vâsıl-ı bed-âcizî olmuştur. Hille Kâimmakâmlığı vekâletinden zuhûru bildirilen mezkûr heykelin aslâ ve kat'â esâs ve sıhhati olmayıp Hille Kâimmakâmlığı vekâletinin bu bâbdaki iş'ârı asılsız bir takım tefevvühât ve ihbârât-ı âdiyye müstenid olmağla mevzû-i bahs olan âsâr bundan çend sene akdem zuhûr eden rölyef taşlardan olup Bâbil hükümdârlarına âid yeni zuhûr etmiş bir âsâr olmadığı ve âsâr-ı atîkanın hüsn-i muhâfazası âcizleriyle berâber orada bulunan beş nefer zabtiyyenin geceli gündüzlü nezâret-i dâimesi tahtında

bulunduğundan ve hasbe'l-lüzûm Müze-i hümayûna âid olacak işlerin tesviye ve ta'kîbi için Bağdâd'a azîmet ve avdetimde dahi âsâr-ı mezkûre muhâfazası cihetine i'tinâ ve dikkat ve te'mînine gaflet olunmamakta olduğundan ve binâen aleyh tensîb-i âlî-i vilâyet-penâhî vechile âsâr-ı müstehrace-i mevcûdenin [...] oradan Müze-i hümayûna nakli ve yâhûd şimdilik Bağdâd'da merkez-i vilâyet-i celîlede hıfzı için keyfiyyet Müze-i hümayûn müdürîyyet-i aliyyesine arz kılınacağından şeref-zuhûr edecek irâdeye göre hareket olunacağı tâbî'î olmağla ol bâbda emr ü irâde efendim hazretlerindir. 15 Ağustos 1322, (28 Ekim 1906) Müze-i hümayûn me'mûrlarından Bâbil Hafriyyât Komiseri es-Seyyid Ahmed Haydar.

55- Bâbil kazılarında bulunan bir eserin Alman yetkililerden birinin evinde yer alması ile ilgili soruşturma konulu belge.
(MF_MKT__00962_00050_001_002)

Numero 3, Sûretidir,

Bâbil hafriyyâtında zuhûr eden belinde hançer ve bir elinde balta ve başında serpuş ve üstünde etekleri saçaklı gömlek ve bir ayağında hacl olan heykelin sıhhati olmayıp esâssız bir takım işâ'at ve ihbârâta müstenid olduğu ve âsâr-ı müstahrace meyânında çend sene akdem zuhûr eden Hitit akvâmına mahsûs bir ve Bâbillilere âid birer rölyef taşları mevcûd olup bunlar dahi sâir âsâr-ı atîka ile muhâfaza olunduğu hakkında hafriyyât komiseri Haydar Bey'den mütekaddim tahrîrât sûretinin leffen irsâl buyurulduğu beyân-ı âlîsiyle hakikat-i hâlin ve tahkîkât me'mûrları kimler olduğunun ve tahkîkâtın ne yolda ve ne gibi bir esâs üzerine cereyân ederek ne gibi delâil ve berâhîn ile tahakkuk ettiğinin ve bu bâbdaki ma'lûmât-ı mahallîye ve sahîha ve sâirenin tevzîhan ve müdellelen inbâsıyla berâber bu bâbda verilmiş olan jurnalın sûret-i musaddakasının takdîmi ve intihâ-ı fırsatla bi'z-zât gidip mezkûr heykelin mûmâ-ileyh Haydar Bey'in beyân ettiği âsâr-ı atîka hâricinde ve âhiren zuhûr etmiş bir şey olduğu tahakkuk ederse ve dağdağasızca bir serrişte verilmeksizin muhâfazasıyla keyfiyyetin arz ve inbâsı şeref-vârid olan yedi yüz kırk beş numero ve 26 Ağustos 1322 târîhli emirnâme-i âlî-i devletlerinde irâde buyurulmuştur. Müstağnî-i arz ve îzâh olduğu üzere husûs-ı mezkûra dâir şeref-telakkî olunan 08 Ağustos 1322 (21 Ağustos 1906) târîhli şifreli emr-i telgraf-i fehâmet-penâhîleri üzerine tahkîk-i keyfiyyet zımnında târîh-i mezkûrede kâimmakâm vekâletinde bulunan Mîr Livâ sa'âdetlü Hasîb Paşa tarafından redîf fırka dördüncü

alayının dördüncü taburunun ikinci bölümü Yüzbaşı Mehmed Kemal Bey’le Kazâ Evkâf Müdürü Eşref Efendi oraya gönderilerek serrişte vermeksizin icrâ eyledikleri tahkîkât ve îzâhâtı mutazammın verdikleri jurnalın suret-i musaddakası manzûr-ı âlî buyurulmak üzere takdîm kılınmış ve cûlûs-i meymenet-me’nûs-ı hazret-i hilâfet-penâhîyi müsâdif olan rûz-ı s’ad efrûzda merâsim-i tebrîkiyenin icrâsı için Bâbil hafriyyât me’mûrlarının mahall-i hükûmete gelmelerinden bi’l-istifâde iâde-i ziyâret vesîlesiyle bi’z-zât oraya azîmet-i âcizîde ba’zı âsâr-ı atîkayı temâşâ ettiğim sırada mezkûr jurnalde gösterildiği vechile hafriyyât me’mûrlarının ikâmet ettikleri hâne havâlîsinde bir metre irtîfâ elli ve yirmi beş santimetre arz ve tahtında bazalt taşından menşûr şeklindeki taşın büyük cepherlerinden birinde hak sûretiyle kabartmış yetmiş santimetre tûlinde kâimen duran ve sağ elinde bir balta ve uçları avucu içinde toplu diğer uçları yekdiğerinden mütebâ’id hezûnî? eşkel üç hatdan mürekkeb bir alâmeti sol elinde tutar başında serpuş üstünde etekleri saçaklı bir gömlek üstünde bir de ince bir kuşak bir ayağında hacî belinde bir kama bulunur tasvîr-i mezkûr re’yü’l-ayn müşâhede olunmuştur. Şu Bâbil harâbelerinin derkâr olan ehemmiyyetine ve lâ yûnkatı‘ hafriyyât icrâ edilmekte bulunduğuna göre hafriyyât komiserinin mütemâdiyen orada bulunması envâ-ı mahâzîri müeddî olacağına ve mebhûsün anı taş üzerinde kabartma tasvîrin her ne kadar ecsâm-ı nakliyyeden ise de istenildiği vakitte nakli mümkün bulunduğuna binâen me’mûr-i mahsûsunun takayyüdât icrâsı derece-i vücûbda bulunmuş ve ma’amâfih oradaki jandarma piyâde çavuşu sûret-i muharremâta da istenilerek hüsn-i muhafazası ekîden tevcîh ve tenbîh edilmiş olmanın ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü’l-emrindir. Fî 30 Receb sene 1324 ve fî 06 Eylül sene 1323 (19 Eylül 1906); Hille Kâimmakâmı Mehmed Ali

Yüzbaşı Kemal ve Evkâf müdürü Eşref Efendilerin journali sûretidir.

Bâbil hükümdârlarından birinin kıymetdâr bir heykelinin [...] âsâr-ı atîka taharrîsiyle meşgûl Almanlar tarafından aşırılmak istenildiği maddesinin tahkîki zımnında âcizlerinin Hille evkâf me’mûru Eşref Efendi refâkatiyle oraya gitmekliğim emr ü irâde numero 4 buyurulmuştu. Emr ü âliye imtisâlen mâh-ı hâlin dokuzuncu günü gittim. Şübheyi da‘vet etmemek üzere dersi‘âdetten henüz vürûd etmiş meraklı bir seyirci sıfâtıyla takdîm edildiğim için büyük bir hüsn-i kabûl gördüm. Ta‘rîfe nazaran heykel mesrûk olması lâzım gelen heykele ikâmet etdikleri hânenin avlusunda tesâdüf etdim. Bir metre irtîfâ‘ elli ve yirmi beş santimetre arz ve tahtında bazalt taştan menşûr şeklindeki

taşın büyük cephelerinden birinde hak sûretiyle kabartma yetmiş santimetre tûlde kâimen duran ve sağ elinde bir balta bir uçları avucu içinde toplu diğer uçları yek diğerinden mütebâ'id hezûnî? üç hattan mürekkep bir alâmeti sol elinde tutan bu tasvîr başına ucu bir kürecik kâidesi çıkıntılı ehram şeklinde bir serpuş ve parmaklarından dört parmak yukarısına kadar ancak gelebilen ve etekleri saçaklı olan bir gömlek üstüne bir de ince bir kuşak bir ayağında hacı belinde bir kama [...] bulunur hey'et-i umûmiyyesiyle Bâbil hükümdârlarından birinin tasvîri olması lâzım gelirse de asıl taşın diğer cephelerindeki hutûtun Bâbil veya Âsur insanların hiçbirine müşâbeheti yoktur. Mûtehassıslarla esnâ-yı musâhabette yazının anlaşılıp anlaşılmadığına ve bu kıymetdâr olduğu anlaşılan heykelin kim idüğüyle ne yapılacağının ve hutûtu iyice anlaşılmak için Almanya'ya gönderilip gönderilmeyeceğine ircâ-ı kelâm edilip yazıların buraca anlaşılmadığı ve Almanya'ya gönderilen kopyasının oraca da kırâat edilemediği ve böyle kıymetdâr bir eser darsa'âdet müzehânesine gönderilmek kâide ve şerâitten olmak hasebiyle emr-i vürûdunda darsa'âdete gönderileceği zemîninde ecvibeye dest-res olduğundan ihbâr edilen sirkatin bî-asl ve esâs olduğu ve böyle bir fikir de mevcûd olmadığı ve heykel-i mezkûr el-yevm hânelerinde ve açıkta vaz' edildiği tahakkuk etmekle arz-ı keyfiyyet ictisâr olunur ol bâbda fî 10 Eylül 1322 (23 Eylül 1906) Aslına mutâbıktır. Bende Fehmi. Bağdâd Vilâyeti Evkâfı.

56- Haydar Bey'in soruşturması hakkında Müze-i hümayûn'un görüşleri konulu belge. (MF_MKT__00962_00050_005_001)

Müze-i hümayûn, 54, Ma'ârif Nezâret-i celîlesine, Devletlü efendim hazretleri

Bâbil harâbelerinde Almanya hey'et-i hafriyyesi cânibinden icrâ kılınmakta olan hafriyyât zuhûr eden heykelin hafriyyât komiseri tarafından ketm edildiğine ve sâireye dâir şeref-vürûd eden 26 Teşrîn-i evvel 322 (08 kasım 1906) târîh ve otuz numarolu tezkire-i celîle-i cenâb-ı nezâret-penâhîleri üzerine bu bâbda tahkîkât-ı lâzîmenin bi'l-icrâ keyfiyyetin savb-ı âlî-i nezâret-penâhîlerine arz olunacağı 26 Teşrîn-i evvel 322 (08 Kasım 1906) târîh ve kırk iki numarolu tezkire-i bendegânemle iş'âr kılınmış idi bu kerre icrâ kılınan tahkîkat netîcesinde Bâbil hafriyyâtı lâhık komiseri Haydar Bey'in mahall-i mezkûrde ifâ-yı vezâifeye ibtidâr eylediği târîhden ya'nî bir seneden beri kabartma âsâr zuhûr eylemediği ve harâbelerin ta'kibât-ı fenniyye-i mi'mâriyyesi icrâ edilmekte bulunması hasebiyle mebânî-i muhtelitânın inkişâfı zımnında tadhîrât ifâ olunmakta

bulunduğundan şu aralık öyle âsâra tesâdüf edilmemesi iktizâ eyleyeceği ve vilâyetce mevzû-i bahs olan kabartma ise idâre-i âcizânemce ma'lûm olup çend sene akdem hafriyyâtta zuhûr iden âsârdan bulunduğu anlaşılmaqla ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 26 Zilka'de 324 ve fî 28 Kânûn-i evvel 322 (10 Ocak 1907)

Müze-i hümayûnlar müdür-i umûmîsi, bende, Hamdi.

57- Haydar Bey'in maaşı konulu belge.
(MF_MKT__00926_00099_001_001)

Huzûr-ı sâmi-i cenâb-ı nezâret-penâhîye, Bağdâd Ma'ârif İdâresi

Aded: 24

Ma'rûz-ı bendeleridir,

Bâbil hafriyyâtına komiser sıfâtıyla ta'yîn buyurulmuş olan Müze-i hümayûn me'mûrlarından re'fetlû Haydar Bey'in sene-i hâliye Teşrîn-i sâni ve Kânûn-i evvel ve sâni ve Şubat maaşlarının tevkîfât-ı lâzîmenin kat'ından sonra dersa'âdet hissesinden tesviyesiyle alınacak senedâtının nakd-i makâmında takdîmi ve sene-i âtiye ma'aşâtının i'tâsiyçün yeniden istîzân kılınması hâme ârâ-yı ta'zîm olan yetmiş beş numero ve yirmi altı Teşrîn-i Sâni sene 321 (09 Aralık 1905) târîhli emir nâme-i âlî-i âsîfânelerinde irâde buyurulmuştur. Mûmâ-ileyh Haydar Bey'e sâlifü'l-arz şuhûr ma'âşâtı tahakkuk ettikce i'tâ kılınmakta ise de takarrüb iden üç yüz yirmi iki sene-i mâliyyesinde işleyecek ma'âşlarının sûret-i tesviyesinin arz ve istîzânına cesâret olunmağın ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 14 Zil'hicce 323 ve fî 26 Kânûn-i sâni sene 321 (08 Şubat 1906) Müdür vekili Muhâsebe Me'mûru Bende [...]

58- Hafriyyât komiseri seçilmesinde maarif müdürlerinin de görüşlerinin alınması konusunun geçtiği belge. (MF_MKT__00556_00045_003_001)

Bağdâd Ma'ârif İdâresi

Ma'ârif Nezâret-i celîlesinin tahrîrâtı sûretidir.

Memâlik-i mahrûse-i şâhânede mevcûd âsâr-ı atîkanın tahrîb ve tecâvûzden men'i esbâbının istikmâli zımnında bu bâbda zuhûra gelecek nîk ve bed ahvâlden derece-i ûlâda ma'ârif müdürlerinin mes'ûl tutulmaları karâr-ı âhir iktizâsından bulunmasına ve ba'zı vilâyetlerce ruhsat-ı resmiyye ile icrâ edilecek hafriyyâta me'mûr ta'yîn edilen komiserler içün ma'ârif müdürlerinin re'y ü muvâfakatini istihsâl edilmemekte bulunduğu müstehcer olup bu ise inde'l-iktizâ ma'ârif müdürlerine tevcih edecek

mes'ûliyyetle kâbil-i te'lîf edilemeyeceğine mebnî ba'demâ vilâyetlerce ta'yîn olunacak bu gibi komiserler için ma'ârif idârelerinin de istihsâl-i muvâfakatini ve âsâr-ı atıkaya müte'allik husûsâtta ma'ârif idârelerine ma'lûmât verilerek bu bâbda vukû' bulacak mürâca'atların irâe-i teshîlât olunması lüzûmu müstağnî-i beyân olmağla vilâyet-i celîlelerince dahi ol vechile îfâ-yı mu'âmele olunmasının savb-ı âlî-i âsîfânelerine iş'ârı Müze-i hümâyûn müdürîyyet-i aliyyesinden ifâde kılınmağın ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. 22 Zilka'de 316; 22 Mart 315 (3 Nisan 1899) Kaydına mutâbıktır. 22 Mayıs 317, (04 Haziran 1901) Mehmed Âkif; Bağdâd Ma'ârif Kalemi.

59- Hafriyyât komiserlerinin yetki sınırlarının tartışıldığı belge.
(MF_MKT__00556_00045_006_002)

Hâricden; Ma'ârif müdürîyyetine 10 Mayıs 317 (23 Mayıs 1901)

Ma'ârif nezâret-i celîlesinden şeref-mevrûd 24 Nisan 317 (07 Mayıs 1901) târîhli ve idâre-i çâkerîye muhavvil telgrafnâme-i aliyyesinde şimdiye kadar Bâbil'de zuhûr eden âsâr-ı atıkanın hükûmet tarafından sebt-i defter edilmesi ve hafriyyâta müte'allik nizâma tamâmıyla riâyet olunması şartıyla hafriyyât müddetinin bir sene daha temdîdi makrûn-ı müsâ'ade-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî buyurulduğu iş'âr buyurulmuş olmasıyla mezkûr defterin ve her ay gâyesinde komiser tarafından vilâyet-i celîlelerine takdîmi iktizâ eden cetvelin adem-i vürûdundan dolayı Bâbil komiserliğine mezkûr telgrafnâme ahkâmının teblîğini altmış üç rakam ve 26 Nisan sene 317 (09 Mayıs 1901) târîhli der-kenârla arz ve istirham kılınmıştı. Taraf-ı âlî-i cenâb-ı vilâyet-penâhîlerinden şeref-sâdır buyurulan emirnâmeye cevâben komiserlikten gelen işbu tahrîrât mûnderacâtında komiser-i mezkûre Müze-i hümâyûn tarafından verildiği bildirilen selâhiyyet ve me'zûniyyet hakkında Ma'ârif idaresince bir gûnâ ma'lûmât yoktur. Müze-i hümâyûn müdürîyyetinin ifâdesi üzerine her bâr Ma'ârif nezâret-i celîlesinden almakta olduğum evâmirde âsâr-ı atıkanın muhâfaza ve siyânetinden birinci derece mes'ûliyyet çâkerlerine âid bulunduğu emr ü iş'âr olunduğuna ve bu bâbda en son vârid olup bir sûret-i musaddakası leffen takdîm kılınan emirnâmeye nazaran Bâbil komiserinin gerek vilâyet-i celîlelerine gerek ma'ârif idâresine mürâca'at etmeyecek derecede vâsi' bir selâhiyyete mâlik olmaması iktizâ edeceğine binâen şâyed Müze-i hümâyûn müdürîyyetince kendisine bu selâhiyyet verilmiş ise ba'dehû ana göre îfâ-yı mu'âmele olunmak üzere işbu evrâkın leffiyle nezâret-i müşârûn ileyhâdan istîzân-ı keyfiyyet

olunması merhûn-ı müsâ'ade-i celîleleridir. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. 22 Mayıs 317 (04 Haziran 1901) Bağdâd Ma'ârif Idâresi; Receb.

60- Bedri Bey'in Maarif müdürünün tenkitlerine karşı cevabını konu alan belge. (MF_MKT__00556_00045_006_001)

Huzûr-ı sâmi-i cenâb-ı vilâyet-penâhiye,

Ma'rûz-ı bendeleridir,

Bâbil harâbeleriyle civârında Berlin Dârü'l-fünûnu mu'allimlerinden Mösyö Koldewey'in me'zûn olduğu hafriyyât müddetinin inkizâsına mebnî bir sene daha temdîdi makrûn-ı irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî buyurulduğu ve ihtârât-ı sâire emri şeref-vârid olan fî 29 Nisan 317 (12 Mayıs 1901) târîh ve yüz altmış beş numarolu tahrîrât-ı aliyye-i vilâyet-penâhiyi mütâla'a ve meâl-i âlisi müdrike-i pirây âbidânem olmuştur. Ma'lûm-i âlî-i vilâyet-penâhîleri buyurulduğu vechile âcizleri hafriyyât-ı mezkûrenin bidâyeti olan 14 Mart 315 (26 Mart 1899) târîhinden bu târîhe kadar hafriyyâtın sûret-i cereyânını ve esnâ-yı hafriyyâtta zuhûr edip sebt-i defter olmaya şâyân bulunan âsârın yalnız sebt-i defter ile iktifâ etmeyip fotoğrâflerini dahi ahz etmekte olduğumu ve âsârın müzeye âidiyyeti çâkerîleri Müze-i hümâyûn idâre-i aliyyesinde müstahdem bir bendeleri bulunmaklığım hasebiyle ve ahz eylediğim emre tevfikân sûret-i muntazamede her vakit idâre-i müşârûn ileyhâya takdîm ve arz ve ma'lûmât eylemekde olduğumdan umûr-i me'mûre-i âcizânemi nasıl mukaddimâne bir sûrette îfâ eylediğimi dâire-i müşârûn ileyhâca ma'lûm bir şeydir. Ma'ârif Nezâret-i celîlesinin telgrafnâme-i âlisindeki şimdiye kadar zuhûr eden âsârın sebt-i defter edilmesi husûsuna gelince esâs madde vilâyet-i celîleleri ma'ârif idâresinin telakkî eylediği gibi olmayıp ancak müddet-i me'zûniyyetin inkizâsının on beş gün evvel âsâr-ı mevcûda içün yapılacak mu'âmeleyi Müze-i hümâyûn müdüriyyet-i aliyyesinin vâkî' olan istîzân-ı âcizime vârid olan cevâbnâme-i âlîde şimdiye kadar zuhûr eden âsâr-ı sebt-i defter edip ve nezâret-i âcizî tahtında hüsn-i muhâfazasını temdîdi müddeti mu'âmelesi derdest olduğunun irâde ve ihtâr buyurulmuş olmasından ileri geldiğini ve hâlbuki defterler ile fotoğraflarını evvelce müdüriyyet-i müşârûn ileyhâya ma'rûzât-ı âbidânem ile irsâli takdîm kılındığı cihetle yeniden defter irsâline hâcet kalmamıştır. Ve bir de nizâmnâme-i mahsûsası ahkâmı mûcebince tanzîmi iktizâsının matbu' ve koçanlı defterin huzûr-ı vilâyet-penâhîlerine takdîmini irâde buyurulmuş ise de bu gibi bir defterin tanzîmi ameliyyâtın hitâmında bi'l-

cümle âsâr-ı mekşûfeyi fen dâiresinde tefrîk ve tertîbden sonra böyle bir defterin imlâsı mümkün olacağı cihetle bi'l-mecbûriyye sâlifü'z-zikr defteri hitâm-ı hafriyyâtta tanzîm ve takdîm kılınması emr-i zarûrîdir. Şurasını da ilâve-i arz-ı cür'et eylerim ki şimdiye kadar hafriyyâtta çıkan âsârın fotoğraflarını ahza şâyân bulunanların ma'rifet-i çâkerîle ahz edilen fotoğrafların Müze-i hümayûn müdüriyyet-i aliyyesine isyâl ve takdîmi husûsunda vâki' olan mesâi-i âbidânem münâsebetiyle Müze-i hümayûnunun hukûkunu muhâfazaya bî-hakkın i'tinâ eylediğimi fi'len sâbit ve hem de nizâmnâme-i mahsûsasında şurût olmayan mu'âmele-i nizâmiyyeden daha mazbût bir sûretle vazîfe-i âcizânemi kemâl-i akdem ve sadâkatle hüsn-i îfâya leyl-ü nehâr sa'y ve gayret ettiğim bununla müsbittir ve bundan mâ'adâ bu havâlîdeki me'mûrîn-i bendegânem yalnız Bâbil hafriyyât nezâreti olmayıp bu havâlîde bulunan bi'l-cümle harâbe-i atîkaları tefîş ve bu bâbdaki meşhûdât-ı âbidânemi bâ raport Müze-i hümayûn müdüriyyet-i aliyyesine arz-ı ma'lûmât vazîfesiyle de mükellef bulunduğumun cevâben arz ve beyân-ı hâle mücâseret kılınmış olmağla ol bâbda irâde-i emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir. 07 Mayıs 317, (20 Mayıs 1901)

Müze-i hümayûn Hafriyyât Me'mûru Ahmed Bedreddin.

61- Hafriyyât komiserinin yetki ve selâhiyetlerinin, maarif müdüriyyetine karşı sorumluluklarının tartışıldığı belge. (MF_MKT__00556_00045_007_002)

Bâbil'de zuhûr eden âsâr-ı atîkanın sebt-i defter edilmesi ve hafriyyâta müte'allik nizâma tamâmiyle riâyet olunması şartıyla hafriyyât müddetinin bir sene daha temdîdine idâre-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî şeref-müte'allik buyurulmuş olduğu hakkındaki teblîgât-ı aliyye-i nezâret-penâhîleri üzerine Bâbil komiserliğine olunan iş'âra alınan cevâbda Müze-i hümayûn müdüriyyet-i aliyyesinden verilen selâhiyyet ve me'zûniyyet dâiresinde hafriyyât icrâsına âid muâmelâtın îfâ olunmakta ve çıkarılan âsârın yalnız sebt-i defter edilmesiyle iktîfâ olunmayıp fotoğrafları da alınmakta ve tutulan defter ile fotoğraflar müze-i mezkûr idâre-i aliyyesine gönderilmekte olduğuna mahallî ma'ârif idâresine başkaca defter olmamasına mahal olmadığı bildirilmiş ise de âsâr-ı atîkanın muhâfaza ve siyâneti emrinde terettüb edecek mes'ûliyyet Ma'ârif İdâresine âid olacağından komiserin bu derece vâsi' bir selâhiyyet ve me'zûniyyeti olup olmadığı Bağdâd Vilâyet-i celîlesinden istifsâr olunmuştur. Nezâret-i celîle nâm-ı âlisine îfâ-yı mu'âmele etmekte olunan ma'ârif müdürlerinin ma'ârif âid her bir husûsa hakk-ı

nezâretleri derkâr bulunduğu gibi vulât-ı izâmın dahi anlara karşı olan nezâretleri irâde-i arz ve beyân bulunduğuna dâhil dâire-i me'mûriyyetleri olan vilâyetde zuhûr eden âsâr-ı atıkanın dahi nev' ve cinsinden ma'lûmât alınarak mahallince de zuhûr eden âsâr-ı atıkanın sebt-i defter edilmesi lâzımeden olduğundan bu bâbda idâre-i mûmâ-ileyhâda lâzım gelen ma'lûmâtın i'tâsı için komiserliğe teblîgât-ı muktezâya îfâ alındıktan sonra vilâyet-i müşârün ileyhâya cevâben iş'ârı keyfiyyet olunmak üzere nezâret-i celîlelerine bâ-der-kenâr ma'lûmât i'tâsı zımında işbu şukkanın müze-i mezkûr müdüriyyet-i aliyyesine havâle buyurulması bâbında emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. 26 Haziran 317, (09 Temmuz 1901),

Müdüriyyet-i müşârün ileyhâya fi 30 "

Bağdâd Vilâyet-i celîlesinin işbu tahrîrâtında Bâbil hafriyyâtında zuhûr eden âsâr-ı atıkanın müfredâtına dâir her ay nihâyetinde mahall-i ma'ârif idâresine cedvel i'tâsı hafriyyât-ı mezkûre komiserliğine teblîğ olunduğu hâlde hafriyyâta dâir doğrudan doğruya Müze-i hümâyûn idâresine ma'lûmât i'tâ etmekde olduğü cihetle vilâyet-i ma'ârif idâresine defter i'tâsına hâcet olmadığı mezkûr komiserlikten cevâben beyân olunduğu ve âsâr-ı atıkanın muhâfaza ve siyâneti emrinde vukû' bulacak terâhîden terettüb edecek mes'ûliyyet ma'ârif idâresine âid olacağına nazaran mezkûr komiserliğin gerek vilâyete ve gerek idâre-i mezkûreye mürâca'at etmeyecek derecede vâsi' bir selâhiyyet ve me'zûniyyetinden ma'ârif idâresince ma'lûmât olmadığı beyânıyla iktizâ-i hâlin inbâsı lüzûmu [...] olunmaktadır. Emr ü intihâb ve ta'yînleri hasbe'l-icâb mahallerine terk ve havâle olunan hafriyyât komiserlerinin gerek intihâplarında ve gerek harekât ve mu'âmelâtına nezâretde mahalleri ma'ârif idârelerine ba'zı mertebe selâhiyyet verilmiş ise de doğrudan doğruya Müze-i hümâyûn me'mûriyyet-i dâimesinden bi'l-intihâb i'zâm edilen hafriyyât komiserlerinin idâre-i âcizîce hâiz-i emniyyet ve i'timât olmaları hasebiyle vazîfelerinden dolayı mahalleri ma'ârif idârelerinin irtibât ve teftîşi altında bulunmalarına hiçbir lüzûm ve ihtiyaç yoktur. Binâen aleyh Bâbil hafriyyât komiseri izzetlü Bedri Bey'in dahi Müze-i hümâyûn kudemâ-yı me'mûrîninden olup mücerrebü'l-ahvâl bulunduğu gibi Bağdâd ve Basra vilâyetlerinde mükerreren hafriyyât me'mûriyyetinde bulunmuş ve Bâbil hafriyyât komiserliğine müte'allik vezâifi de on seneye karîb zamândan beri matlûb vechile îfâ etmekte olduğundan harekât ve mu'âmelâtı dâ-i istibâh olmadığı ve şimdiye değin Bağdâd Ma'ârif idâresince böyle bir

taleb ve ihtâr vukû' bulmamış iken şimdi vukû'u sebebi anlaşılamayıp ma'amâfih hafriyyât-ı mezkûrede zuhûr eden âsâr-ı atîkanın nev' ve mâhiyyeti hakkında vilâyet-i celîlece ma'lûmât hâsıl olmuş olmak için Müze-i hümayûn idâresine göndereceği müfredât defterlerinin birer kopyasını da vilâyet-i müşârün ileyhâya takdîm etmesinin komiser mûmâ-ileyhâya iş'âr olunduğu husûslarının cevâben izbârı ve komiser mûmâ-ileyh hakkında usûl ve emsâline tevfikân kemâ kâne irâe-i teshîlât olunması lüzûmunun da ilâvesi iktizâ ederse de ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Mektûbî kalemine 07 Temmuz 317 (20 Temmuz 1901) Vürûdu; Mehmed Ali Bey.

62- Bedri Bey'in fotoğrafının bulunduğu belge.
(DH_EUM_VRK__00025_00059_001_001)

Osmanlı Ordû-yı Hümayûnu Baş Kumandanlığı Vekâleti,

Şube: 2; Vesîka Sûreti, Târîh-i tesvîdi: 08 Nisan 332, (21 Nisan 1916)

Çanakkale, Gelibolu, Maydos cihetlerinde âsâr-ı atîka hakkında ba'zı tettebbu'âtta bulunmak üzere Müze-i hümayûn hafriyyât me'mûrlarından Bedri Bey'in azîmetine müsâ'ade edilmiştir. Fotoğrafı karargâh-ı umûmî-i istihbârât ve matbû'at şûbesi müdürü mührüyle tasdîk edilmiştir. Mûmâ-ileyhâya cihet-i askeriyeye mu'âvenet ve teshîlât irâesi ricâ olunur. Ma'ârif-i umûmiyye nezâretine 06 Nisan 332 târîh ve 209017 numarolu tezkire-i devletleri cevâbıdır. Gelibolu'ya azîmet edecek olan Bedri Bey'e muktezâ-yı vesîka verilmek üzere iki kıt'a fotoğrafının rabten irsâli ricâ olunur. Ol bâbda. Ma'ârif-i umûmiyye nezâretine 26 Nisan 332 târîh ve 410/209958 numarolu tezkire-i devletleri cevâbıdır. Gelibolu'ya azîmet edecek olan Bedri Bey nâmına tanzîm kılınan vesîka rabten takdîm. [...]

63- Gelibolu'ya giden Bedri Bey'in izin belgesi
(DH_EUM_VRK__00025_00059_002_001)

Ma'ârif-i Umûmiyye Nezâreti, Tedrisât-ı Aliyye Dâiresi Müdüriyyeti

Şube: 2, Husûsî Numero:410, Umûmî Numero:209958

Hulâsa: Gelibolu'ya i'zâm edilecek olan Bedri Bey'in iki kıt'a fotoğrafı gönderildiğine dâir.

Baş Kumandanlık Vekâlet-i celîlesine, devletlü efendim hazretleri, 09 Nisan 332 (22 Nisan 1916) târîhli ve bin yüz altmış üç numarolu tezkire-i aliyyelerine cevâbdır. Gelibolu'ya azîmet edecek olan Bedri Bey'e verilecek vesîkaya ilsâk edilmek üzere lüzûm-i irsâli iş'âr buyurulan iki kıt'a fotoğraf leffen takdîm kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 26 Nisan sene 332 (09 Mayıs 1916) Ma'ârif-i Umûmiyye Nâzırı, Şükrü Bey

64- Musul'da ba'zı şahısların evlerinde bulunan rölyeflerin Bedri Bey tarafından mektupla bildirildiğine dair belge. (MF_MKT__00187_00050_001_001)

Müze-i hümayûn Numero 65

Ma'ârif Nezâret-i celîlesine,

Devletlü efendim hazretleri, Basra'da bulunan Müze-i hümayûn me'mûrlarından Bedri Bey tarafından bu kerre vârid olan bir kıt'a mektûbda dersa'âdetten o havâlîye azîmet eder iken Musul'da Hristiyan tâifesinden vilâyet-i muhâsebe kalemi ketebesinden Yusuf Beni Efendi'nin hânesinde Âsuri zamânından kalma iki kıt'a rölyef ya'nî üzeri kabartma resimli taş mevcûd olduğunu istihbâr ederek mezkûr hâneye azîmetle resimlerini ahz eylediğini ve bunlar Müze-i hümayûnda mevcûd bulunan Âsuri büyük rölyeflerden daha mükemmel olup vaktiyle Fransızlar ma'rifetiyle Horsaban Tepesinde icrâ olunan hafriyyâtta zuhûr etmiş ve nakilleri suhûletli olmak için her biri dört parça edilip bu sûretle mezkûr hâneye nakl ile birisi bir odaya diğeri dışârıdaki duvarlara vaz' edilmiş olduğu müşâhede ettiğini ve yine Musul'da reji me'mûru Hasan Efendi'nin hânesinde kırık bir rölyef daha mevcûd bulunduğunu beyân ve Müze-i hümayûna celbleri lüzûmu der-meyân olunmuş ve fotoğrafleri gönderilmişse de güzelce tersîm olunamadıkları cihetle rölyeflerin şekilleri tamâmıyla anlaşılamayıp ma'amâfih me'mûr-i mûmâ-ileyhin tavsîfât-ı vâkı'asına göre müzede teşhîre şâyân şeyler olması tabî'î bulunmasıyla mahallince sâhibleri celb olunarak bunları Müze-i hümayûna ihdâ etmeleri emrinde teşvîkât-ı lâzımenin icrâsı sûretiyle elde edilmeleri esbâbının istihsâli hakkında Basra vilâyet-i aliyyesine vesâyâ-yı münâsibe buyurulması merhûn-i latîf ve irâde-i cenâb-ı nezâret-penâhîleridir. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. 02 Rebû'l-âhir sene 311; ve fî 30 Eylûl sene 309; (12 Ekim 1893)

65- Eski eserlerin geri alınması için açılan dava masrafı olarak Bedri Bey'e 500 kuruş ödenmesi konulu belge. (MF_MKT__00707_00006_001_002)

Muhâsebeye, fi 29 Nisan sene 319

Şevket Bey'e,

Bağdâd civârında Dicle nehri kenârında zuhûr edip ba'zı kesânın eydiye-i kitmânına geçmiş olan meskûkât-ı atıkadan dolayı ikâme edilen da'vânın mâsârif-i istinâfiyesi olarak sarfına lüzûm gösterilen beş yüz kuruşun Bağdâd Ma'ârif sandûğundan da'vâyı ta'kîbe me'mûr hafriyyât komiseri Bedri Bey'e i'tâsıyla mûmâ-ileyh yedinden alınacak makbûzun sene-i hâliye mesârifâtından mahsûbî icrâ kılınmak üzere nakd makâmında esrâ'sı husûsunun bâ-telgraf Ma'ârif müdürîyyetine izbârı Müze-i hümayûn müdürîyyetinin işbu tezkiresinde der-meyân olunmakda olmasıyla ol vechile keyfiyyetin bâ-telgraf müdürîyyet-i mûmâ-ileyhâya izbârı zımında işbu tezkirenin mektûbî kalemine havâle buyurulması bâbında emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. 05 Mayıs sene 319 (18 Mayıs 1903) Ma'ârif Muhâsebe.

66- İngilizlerin hafriyyât komiseri seçimi ve maaşının karşılanması konulu belge. (MF_MKT__00052_00075_001_001)

Dersa'âdet İngiltere sefiri Mösyö Layard cenâblarının Ninova ve Âsur ve Bâbil civârında mukaddemâ keşf ve taharrî ettiği âsâr-ı atıkanın yine İngiltere müzesi için yeniden taharrî eylemesi hakkında 07 Zilhicce sene 94 (13 Aralık 1877) târîhli tezkire i sâmiyye kenâr, Hâlid.

İşbu tezkire-i aliyye-i cenâb-ı vekâlet-penâhîleri melfûf-i fermân-ı âlî sûretiyle berâber meclis-i ma'ârifede l-i'tâ bu makûle âsâr-ı atıka hafr ve taharrî edeceklerin yanlarına cânib-i hükûmetten terfîk olunacak me'mûrun ma'âş ve mesârifinin müteharrîler tarafından tesviye ve i'tâsı usûl ve emsâli iktizâsından ise de medlûl emr ü iş'âr-ı âlî-i hıdv-i efhamîlerine ve sûret-i fermân-ı âlî-i mezkûr ahkâm-ı celîlesine nazaran işbu taharriyyât Devlet-i aliyye nâmına icrâ olunacağı cihetle ta'yîn olunacak me'mûra verilmesi lâzım gelecek ma'âş ve harc-ı râhın mazrûftan i'tâsı îcâb edeceği istizânına mecbûriyyet hâsıl olduğu gibi me'mûriyyet için ve buradan me'mûr-ı mütehassıs intihâb ve i'zam olursa harc-ı râh ve mesârif-i sâire ile berâber olmak üzere şehri üç (dört yüz) dört bin kuruş şehri kırk adet Osmanlı altunu ma'âş verilmek lâzım

geleceğine ve mahallince daha dûn ma'âşla me'mûr bulunacağına binâen bu taraftan gönderilecek ta'lîmât mücebince Musul'dan münâsib ve mu'temed birinin ta'yîni zımnında mahalline bâ-telgraf emr ü iş'ârı husûsunun cevâben arz-ı meclis-i mezkûrece ifâde olunmak ve icrâ-yı îcâbı menût-ı müsâ'ade-i aliyye-i cenâb-ı vekâlet-penâhîleri bulunmuş olmağla ol bâbda.

67- Bâbil harabelerinde bulunan binden fazla sikkenin Devlet-i aliyye ile İngiltere arasında paylaştırılması konulu belge. (TS_MA_E_1410_0014_001_001)

Hâriciyye Nezâret-i celîlesine,

Bağdâd ve Musul vilâyetlerinde me'zûnen hafriyyât icrâ etmekte olunan Mister Rassam bu kere Bâbil harâbelerinde hafr ile muhtelifü'l-cins zuhûr eden binden mütecâviz meskûkât-ı Yûnâniyyenin mukâsesmesini sefâretten alacak cevâba ta'lik eylediği antika me'mûru Raûf Bey tarafından bâ-telgraf beyân olunur temdid müddeti hâvî mûmâ-ileyh Mister Rassam'e i'tâ buyurulan fermân-ı âliye mûmâ-ileyh vâsıtasıyla ihrâc olunan her türlü âsâr-ı atîkadan bir tek ya'nî nâzîrsiz olanların İngiltere müzesine i'tâ kılınmış ve bir nev'den olmak üzere müte'addid ise bunların yalnız biri İngilizlere verilip bâkîsi cem'aten müzehâne-i âmireye âid olması muharrer ve mestûr bulunduğundan mu'âmele ise Mister Rassam'e hafriyyâta devâm edebilmek için nâil olduğu me'zûniyyet hükmünün icrâsına tevakkuf etmemesi lâzım geleceğinin kendisine zımnında keyfiyyetin İngiltere sefâretine tebliğ buyurulması bâbında. Fî 01 Rebîu'l-0âhir sene 98 (03 Mart 1881) ve fî 17 Şubat sene 96 (1 Mart 1881)

68- Binden fazla sikkenin bir çeşitten çok olanların yalnız birinin ingilizlere verilmesi geri kalanının müzeye iâdesi konulu belge. (TS_MA_E_1410_0014_002_001)

Bağdâd Vilâyet-i celîlesine Telgraf

Bu kere Bâbil harâbelerinden muhtelifü'l-cins zuhûr eden binden mütecâviz meskûkât-ı Yûnâniyyenin mukâsesmesini Mister Rassam sefâretinden alacağı cevâba ta'lik eylediği Raûf Bey bildirisiyle Mister Rassam vâsıtasıyla ihrâc olunan âsâr-ı atîkadan bir nev'den müte'addid olanların yalnız biri kendüsine verilip bâkîsi cümleten müzehâne-i âmireye âid olması hükm-i fermân-ı âlî îcâbından olmağla hafriyyâta devâm edebilmek için şerâit-i me'zûniyyetin îfâsında tevakkuf eylememesi lâzım geleceğinin

kendüsine ve Raûf Bey'e bildirilmesini mütemennâdır. Bu bâbda İngiltere şefâretinden teblîgât-ı lâzime icrâ olunmuştur efendim. Ve fî 17 Şubat sene 96 (01 Mart 1881)

69- Amerikalı Andrû Lyford'a Tel İbrâhîm'de kazı yapmasında sakınca olmadığı bildirilmesi (BEO_001864_139749_002_001)

Nezâret-i Ma'ârif-i Umûmiyye Mektûbî Kalemi, Aded: 47335 Umûmî, 66 Husûsî

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

Dîvâniye sancağına tâbî Hille Kazâsında Tel İbrâhîm harâbelerinde nizâmnâme-i mahsûsuna tevfikân iki sene müddetle hafriyyât icrâsı Amerika'da mukîm âsâr-ı atîka mütehassısları ile sâir erbab-ı ilm ve fenden mürekkeb bir hey'et nâmına Amerika devleti teb'asından Andrû Lyford nâm zât tarafından istid'â olunması taleb edilen ruhsatın i'tâsında be's olmadığı Bağdâd Vilâyet-i celîlesiyle sebk eden muhaberâtdan anlaşılmış üzerine iki sene müddetle ve şerâit-i lâzime-i nizâmiyye ile müsted'îye ruhsat i'tâsı makâm-ı çâkeriden yüzseksen yedi numarolu ve 15 Kânûn-i evvel 317 (28 Aralık 1901) târîhli tezkire ile istîzân olup henüz emr-i cevâbîsi şeref-vârid olmamış ve mûmâ-ileyh Andrew Lyford tarafından bâ-arz-ı hâl mürâca'at ve ta'kîbi keyfiyyet edilmekte bulunmuş olduğundan arz ve iş'ârı sâbık vechile iktizâsının îfâsına müsâ'ade-i sâmiye-i cenâb-ı sadâret-penâhîleri sezâvâr buyurulmak bâbında emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir. Fî 24 Safer 1320 ve fî 20 Mayıs 1318 (02 Haziran 1902) Ma'ârif-i Umûmiyye Nâzırı Bende Celâleddîn.

70- Amerikalıların Tel İbrâhîm'de ruhsat talebinin geçirilmesi konulu belge. (I_HUS_00099_00069_002_001)

Yıldız Saray-ı Hümayûnu Baş Kitâbet Dâiresi

Bağdâd Vilâyeti'nde Hille Kazâsında Tel İbrâhîm harâbesinde Amerika erbâb-ı fûnûnundan mürekkeb bir hey'et nâmına iki sene müddetle hafriyyât icrâsına ruhsat i'tâsı Amerika devleti teb'asından Andrew Lyford tarafından istid'â olunmuş ve bunda bir mahzûr yoksa da harâbe-i mezkûrenin ziyâretgâh bir kubbeden ibâret olduğu ve binâen aleyh yıktırılması yâhûd altında hafriyyât icrâsı gayr-i câiz idüğü anlaşılmış olduğundan mezkûr kubbe ile zemînine ta'arruz olunmamak ve şerâit-i sâire-i nizâmiyye ri'âyet edilmek üzere ruhsat-ı matlûbenin i'tâsı istîzânına dâir hâme pirâ-yı

ta'zîm olan 16 Zi'l-ka'de 319 (24 şubat 1902) târîhli tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhîleri manzûr-ı âlî buyurularak harâbe-i mezkûre ziyâretgâh bir kubbeden ibâret ve kubbe-i mezbûra bir mahall-i mübârek ziyâret olmasına rağmen orada hafriyyât icrâsı her ne sûretle takyîd edilirse edilsin ziyâretgâh olan mahall-i mezkûr hakkında hürmetsizliği mûcib olacağından ve işte ana göre istid'â-yı vâkı'ın geçirilmesi şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî icâb-ı âlîsinden olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir. 19 Cemâziye'l-evvel 320 10 Ağustos 318 (23 Ağustos 1902) Ser-kâtib-i hazret-i şehri-yârî Bende Tahsîn.

71- Amerikalıların Tel İbrâhîm kazısından vazgeçmesi ve Sîme adlı yerde kazı yapmak istemeleri. (Y__A__RES__00119_00017_002_001)

Bâb-ı Âlî Dâire-i Hâriciyye Mektûbî Kalemî, Aded; 2048, Huzûr-ı sâmi-i sadâret-penâhîye,

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

Tel İbrâhîm harâbesinde taharriyyât icrâsından *sarf-ı nazar iden* Amerika hey'et-i fenniyyesine *Sîme nâmındaki* mevki'de taharriyyât icrâsına ruhsat verilip verilmemesi hükûmet-i seniyyenin yed-i ihtiyârında olduğuna ve sefâretin bu bâbdaki ısrarı muvâfık-ı kâide olmadığından ve şeref-sâdır olan irâdât-ı seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhîden bahisle ba'zı ifâdâtı hâvî 09 Ramazân sene 320 (10 Aralık 1902) târîhli ve bin beş yüz on iki numarolu tezkire-i sâmiye-i cenâb-ı sadâret-penâhîleri mütâla'a-gûzâr-ı çâkerî oldu. Evvelce de arz ve destâr olduğu üzere Tel İbrâhîm harâbesinde makâm-ı mukaddes bulunduğu beyânıyla istid'â edilen hafriyyâtdan ferâgat etdirilmiş ise de emâkin ve türbe-i şerîfelerle merâkiz ve istihkâmât-ı askeriyeden ba'îd bir mesâfede ve arâzî-i emîriyye dâhilinde bulunan sâlifü'l-arz Sîme nâm mahallin bir tarafında Fransızlar diğer tarafında dahi Almanlar icrâ-yı hafriyyât etmekte oldukları beyânıyla Amerikalıların dahi usûl ve nizâmı dâiresinde bunlar gibi icrâ-yı hafriyyât etmesine müsâ'ade talebinde ısrar etmekte olduklarına ve bunun esbâb-ı mûcibe der-meyân edilmeksizin reddi münâsib olamayacağına nazaran ber-mantûk-ı emr ü fermân-ı hümâyûn-i cenâb-ı tâcdâr icâb-ı hâlin icrâsı zımnında orada da hafriyyâtın mûcebi mahâzîr olacağı hakkındaki sebep ve mahzûrun evvel-emirde elde edilmesi muktezâ görüldüğünden icrâ-yı icâb-ı ehven-i irâde-i aliyye-i dâverî-i fehîmâneleridir. Emr ü

fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir. Fî 13 Ramazân 1320 ve fî 30 Teşrîn-i sâni 318 (13 Aralık 1902) Hâriciyye Nâzırı Bende

72- Alman kazı heyetinin Bağdâd'a yolculuğu konulu belge. (I_HUS__00059_00046_001_001)

Yıldız Sarayı Baş Kitâbet Dâiresi,

Almanya devlet-i teb'asından ve erbab-ı fûnûndan olup Basra ve Bağdâd ve Musul vilâyetlerinde âsâr-ı atıkaya müte'allik ba'zı tedkikât ve hafriyyât icrâsıyçün berâberlerinde ba'zı fotoğraf âlâtıyla revolver ve av tûfengi gibi altı silâh olduğu haâlde Kânûn-i evvel evâiline doğru Basra'ya muvâsalat eyleyecek olan Doktor Sachau ve Koldewey nâm zâtların Almanya Sefâretinin istid'âsı vechile taharriyyât içün ruhsatnâme istihsâline değin icrâ-yı tedkikât etmelerine ruhsat i'tâsı ve haklarında teshîlât irâesi husûsunun vilâyât-ı mezkûreye telgrafla tebliği istîzânına dair [...] zîb tevkîr olup manzûr-ı âlî buyurulan 04 Recep 315 târîhli tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhîleri üzerine mücebince irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî şeref-sudûr buyurulmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir. Fî 16 Recep 315 ve 29 Teşrîn-i sâni 313 (11 Aralık 1897) Ser-kâtib-i hazret-i şehri-yârî Bende Tahsîn.

73- Sachau ve Koldewey'in Bağdâd'a yolculukları, yanlarında taşıdıkları eşyalar konulu belge. (I_HR__00357_00005_001_001)

Numero 238

Almanya devleti teb'asından ve Berlin darü'l-fünunun meşâhir-i mu'allimlerinden Doktor Sachau ile erbâb-ı fûnûndan mi'mâr Doktor Koldewey nâm zâtlar hükûmet-i meşrûiyyelerinin emriyle Basra ve Bağdâd ve Musul vilâyetleri dâhilinde ilm-i âsâr-ı atıkaya müte'allik ba'zı tedkikât-ı fenniyyenin ve bu bâbda lâzım gelen ruhsatnâme-i resmiyyenin ba'de'l-istihsâl ba'zı hafriyyâtın dahi icrâsı zımnında maiyyetlerinde fotoğraf resimleri ihrâcına mahsûs bir takım âlet ve edevât-ı sâire ile bir adet pusula ve bir adet su tesviye âletiyle mekâyis-i müte'addide bulunduğu ve kendüleri me'a levâzımât bir adet av tûfengiyle karabine ve revolver ki cem'an altı adet silâhı hâmil oldukları hâlde gelecek efrenci Kânûn-i evvelin evâiline doğru Basra'ya muvâsalat eyleyeceklerinden gerek mezkûr ruhsatnâmenin hîn-i vürûduna değin orada tedarikât-ı lâzimeyi ihzâr ve istikmâl etmelerine gerek müehharan kendülerince icrâ olacak tedkikâta

mahallerince bir gûnâ mûmâna‘at gösterilmeyip haklarında usûl-i vechile hurmet ve teshîlât-ı lâzîminin îfâsı zımnında şimdiden vilâyât-ı mezkûreye bâ-telgraf iktizâ eden evâmirin i‘tâ buyurulması cânib-i sefâretten bi‘l-hâssa iltimâs ve takrîr olunur. Fî 30 Cemâziye‘l-âhir 1315 ve fî 13 Teşrîn-i Sânî 313 (25 Kasım 1897) Sefâret-i Devlet-i İmparatôriye-i Almanya

74- Devletin değişik yerlerinde devam eden kazılar için bir yıl uzatma yapılması ve 10 Osmanlı lirası alınması konulu belge. (HR_TH__00303_00041_001_001)

Nezâret-i Ma‘ârif-i Umûmiyye Mektûbî kalemi aded 5

Hâriciyye Nezâret-i celîlesine,

Devletlü efendim hazretleri Bâbil şehri kadîminde icrâ-yı hafriyyât iden Almanyalı Mösyö Koldewey ve İngiliz cem‘iyyeti nâmına Kudüs-i Şerîfe Sancağı dâhilinde Ebû Şusa Karyesi civârında Tel Haydar nâm mahalde iki sene müddetle hafriyyât icrâsına me‘zûn İngiltere devleti teb‘asından Mister Ruber Makalister (?) ve Basra Vilâyeti’nde Tello nâm mahalde hafriyyâta me‘zûn Fransa teb‘asından Mösyö Otre (?) ve Arz-ı Filistin Tel Tefek’de icrâ-yı hafriyyâta me‘zûn Avusturya teb‘asından Doktor Ernest Selnin (?) sefâretlerinin vâki‘ olan iltimâsları üzerine hafriyyât müddetlerinin bir sene daha temdîdi husûsuna irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî şeref-sudûr buyurulduğu 05 Nisan 320 (18 Nisan 1904) ve 10 Mayıs 25 Nisan ve 09 Mayıs sene " târih ve otuz sekiz olunmak üzere evvel emirde âsâr-ı atika nizâmnâmesi hükmüne tevfi‘kan i‘tâsı muktezâsı onar lirayı Osmânî temdîd harc-ı râhı tesviye ettirilmesi lüzûmunun sefâretinizin teblîği lâzım gelmiş olduğundan keyfiyyetin savb-ı sâmi-i âsîfânelerine izbârı muhâsebeden ifâde kılınmağın îfâ-yı muktezâsına himem-i aliyye-i dâverîleri derkâr buyurulmak bâbında emr ü fermân hazret-i men lehü‘l-emrindir. Fî 14 Rebî‘u‘l-evvel 322, ve fî 17 Mayıs 320 (30 Mayıs 1904); Ma‘ârif Umûmiye Nâzırı, Bende Hâşim Paşa

75- Bâbil’de çıkarılan tuğla parçalarının satımı ve gelirinin harcanması konulu belge. (MF_MKT__00822_00065_001_001)

Ma‘ârif Nezâret-i celîlesine, Müze-i hümayûn, Numero 23

Devletlü efendim hazretleri,

Bâbil’de icrâ kılınmakta olan hafriyyâtta çıkıp adem-i lüzûmuna mebnî hâricine toprakla berâber atılmakta olan tuğla parçalarının fûrûhtundan Müze-i hümayûnca istifâde melhûz idüğü, idâre-i bendegânem me’mûrlarından olup Bâbil hafriyyâtına nezâret etmekte bulunan Bedri Bey tarafından iş’âr olunmasına mebnî mûmâ-ileyhin nezâreti altında olmak üzere mezkûr tuğla parçalarının fûrûhtu husûsu makâm-ı âlî-i nezâret-penâhîlerine takdîm kılınan 15 Mayıs 317 (28 Mayıs 1901) târîhli ve elli yedi numarolu arîzâ-i âcizi ile tensîb edilmesi cihetiyle iş’âr-ı bendegânem vechile mu’âmele îfâsına ol vakit müsâ’ade buyurulmuş idi. mu’ahheran Bağdâd Vilâyeti’nden makâm-ı celîle-i nezâret-penâhîlerine mevrûd 27 Haziran 318 (10 temmuz 1902) târîhli telgrafnâmede mezkûr tuğla kırıklarının esmân-ı hâsılasından beş bin kuruşun Hille’de i’âne-i ahâlî ile inşâ edilmekte olan mekteb-i ibtidâînin ikmâl-i inşâ’âtı için sarfı husûsu istîzân kalemine mebnî meblağ-ı mezkûrun o cihete sarfı dahi 05 Ağustos 318 (18 Ağustos 1902) târîhli arîzâ-i âcizi ile tensîb kılınmak idi. Bu kerre Bâbil hafriyyât komiserliğinden vürûd iden ve Hille Ma’ârif komisyonu cânibinden musaddak bulunan defterde bin üç yüz on yedi (1901) senesinden on dokuz (1903) senesi gâyesine kadar tuğla esmânından sim mecîdî yirmi kuruş hesabıyla dokuz bin üç yüz otuz altı kuruş hâsıl olduğu ve meblağ-ı ma’rûzun Hille Ma’ârif sandûkuna teslim kılındığı anlaşılmaya mebnî mezkûr üç senelik hâsılâtdan beş bin kuruşun bi’t-tenzîl mütebâkî dört bin üç yüz on altı kuruşun oraca Müze-i hümayûn nâmına hıfzı ve beş bin kuruşun cihet-i sarfının musaddak evrâk [...]sinin dahi irsâliyle berâber ba’demâ tuğla parçalarından husûle gelecek vâridâtın dahi şimdilik Müze-i hümayûn nâmına hıfzıyla karîben oradaki âsâr-ı atîka dersa’âdete nakl edileceğinden ol vakit meblağ-ı mütebâkî dört bin üçyüz on altı kuruşla bu seneki fûrûhtundan husûle gelecek meblağın âsâr-ı atîka nakl edilmek üzere bâ-sened-i makbûz mûmâ-ileyh Bedri Beye tevdî’i husûsunun Bağdâd Vilâyet-i celîlesine sür’at-i emr ve iş’ârı müsterhamdır. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü’l-emrindir. 21 Cemâziye’l-evvel 322; 22 Temmuz 320 (04 Ağustos 1904) Müze-i hümayûn müdürü, Bende, Hamdi

76- Hindiyye seddi için tuğla çıkarılmasını Almanların şikâyeti, sadece Bernûn karyesinden tuğla çıkarılmasına izin verilmesi konulu belge (MF_MKT__00472_00007_001_001)

Müzei hümayûn. Numara 109

Maarif nezareti celilesine,

Devletlü efendim hazretleri, Bağdâd'da, Hindiyeye seddi amelîyyâtı için hükûmet-i mahalliye'nin Bâbil harâbelerinden tuğla ihrâc ettirmekte olduğu ve bu hâl esâsen muhalif-i nizâm olmakla beraber bâ irâde-i seniyye elyevm harâbât-ı mezkûrede hafriyat ve tettebbu'at-ı fenniyye icrâ eylemekte bulunan Almanya hey'et-i ilmiyyesinin şikâyetini dahi istilzâm ettiği evvel ve ahir cânib-i sâmi-i âsîfânelerine arz ve beyân kılınmış ve fakat vilayetce gösterilen ihtiyâc-ı kat'îye binâen mezkûr harâbelerden yalnız Bernûn karyesi civarında ki harâbeden tuğla alınmasında bir dereceye kadar be's görülmeyerek vilâyetin şu suretle teshil ihtiyacına çalışılmış olduğu halde ahîran komiser Bedri Bey'den alınan mektûbda hükûmet mahalliye ol bâbdaki tebligât-ı celîle-i nezâret-penahîlerini nazar-ı i'tibâra almayıp Almanların hafriyat-ı fenniye icrâ etmekte oldukları noktalardan da tuğla ihrâcında musırr bulunduğundan bahisle şu hâl-i esef iştimâle bir netîce verilmesi lüzûmu ehemmiyetle bildirildiğinden şu halde bu mes'eleye dâir olan ma'ruzat müte'addide-i acizâneme göre keyfiyetin makâm-ı şikâyetde bâb-ı âlî cânibi sâmisine arz ve izbârıyla sâlifü'z-zikr Bernûn karyesi civarındaki harâbeden başka mahallerden tuğla ihrâcının kat'iyyen men'î hakkında Bağdad vilâyetine telgrafla emr ü i'tâ ettirilmesi inâyet-i aliyye-i dâveri ehamîlerinden müsted'âdır. Ol bâbda emr ü fermân hazreti men lehü'l-emrindir. Fî 25 Cemâziye'l evvel sene 317 ve fî 18 Eylûl 315 (30 Eylûl 1899) Müze-i hümayûn müdürü Hamdi.

77- Hindiyeye barajı mühendisi William Wilcox'un Bâbil harabelerinden tuğla çıkarıp barajda kullanması konulu belge. (MF_MKT_01123_00038_002_002)

Müze Müdüriyyet-i Âliyes-i umûmiyyesine fî 18 Nisan sene 325 (1 Mayıs 1909)

El-Cezîre'de amelîyyât-ı iskâiye icrâsı için mahalline i'zâm olunan mühendis Sir William Wilcox tarafından Hindiyeye se ddesinin ta'mîri için Bâbil harâbelerinden tuğla ihrâc edilmekte olması hasebiyle bu bâbda ifâsı icâb eden mu'âmelenin istîzânına dâir olan Nâfia Nezâret-i aliyyesinin işbu tezkiresi mütâla'a güzâr-ı acizânem oldu. Âsâr-ı atîka nizâmnâmesinin mevâdd-ı mahsûsası mücebinece âsâr-ı atîkayı muhtevî harâbelerden taş ve tuğla ihrâcı hasebiyle inşâ'atta isti'mal edilmek ve her kim olur ise olsun bilâ ruhsat hafriyyâtta bulunulmak ef'âl-i memnû'adan olmağla Bağdâd'da vukû'a geldiği işbu tezkirede bildirilen mu'âmelenin muhâlif-i nizâm olduğu şüphesiz ise de

teşebbüs-i vâkı'ın umûr-i nâfia-i memlekete doğrudan doğruya ta'lîki cihetiyle irâde-i âcizânem me'mûrinden Bâbil hafriyyât komiseri Bedri Bey ile Bâbil'de bâ-ruhsat-ı resmiyye icrâ-yı hafriyyât eden ilm-i âsâr-ı atîka müntesibinden Mösyö Koldewey'in nezâretleri altında tuğla ihrâc edilen mevki' taht-ı nezârette bulundurulmak üzere bir komisyon teşkîliyle teşebbüs-i nâfi-i mebhûsun sekte-i ta'dilden vikâyesi zımnında sarâhat-ı nizâmiyyeye karşı bir mu'âmele-i fevkalâde-i istisnâiyye icrâsı mümkün olduğu halde bu sûretle ifâ-yı mu'âmele edilmesi icâb edeceği vârid-i hâtır olmağla bu bâbda Nezâret-i aliyyelerince ittihâz buyurulacak karârın suy-i bendegâneme emr ü iş'ârı re'y-i âlî-i nezâret-penâhîlerinden ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 28 Nisan sene 325, (11 Mayıs 1909) Müze-i hümayûn müdürüyyeti Meclise fî 29 minhü, vürûdu; 2 mükerrer, 1189

Ticâret ve Nâfia nezâret-i aliyyesinin işbu tezkiresi zahrına Müze-i hümayûn müdürüyyet-i aliyyesinden yazılan der-kenâr vechile nizâmnâme mücebince âsâr-ı atîkayı muhtevî harâbelerde taş ve tuğla ihrâc ve bilâ ruhsat hafriyyâtta bulunmak memnû' ise de teşebbüs-i vâkı'ın umûr-i nâfi'a-i memlekete doğrudan doğruya ta'lîki cihetiyle *Bâbil hafriyyât komiseri Bedri Bey ile orada bâ-ruhsat-ı resmiyye icrâ-yı hafriyyât eden ilm-i âsâr-ı atîka müntesibinden Mösyö Koldewey'in nezâret-i mütemâdiyeleri üstünde olmak ve tuğlalarda mektûb elvâh-ı kadîme zuhûru hâlinde alıkonulmak üzere* sûret-i istisnâiyye de olarak tuğla ihrâc ve mezkûr sedde isti'mâli muvâfık hâl ve maslahat görülmekle bermûceb-i der-kenâr keyfiyyetin cevâben emr ü tebliğ buyurulması bâbında emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 02 Rebû'l-âhir sene 327 ve fî 04 Mayıs sene 325 (17 Mayıs 1909) Mektûbî kalemine

78- Hindiye Barajı İnşaatı İçin Taş Çıkaran İşçilerin Tarihi Eser Bulması Konulu Belge. (MF_MKT__00226_00010_003_001)

Telgrafnâme, Bağdâd'dan Dersa'âdete, Târîhi :11 Eylül 310 (23 Eylül 1894)

Ma'ârif nezâret-i celîlesine C. 03 Eylül 310 arz olunan taşın şekli nısfı üstüvânî olup tûli doksan arzı kırk yedi buçuk sahtı yirmi yedi buçuk santim bulunduğu ve hükûmet-i seniyye nâmına Hindiye Süddesi içün Bâbil harâbelerinden tuğla çıkaran amele tarafından geçen mâh-ı Haziranında ihrâc edildiği vilâyet-i celîle ile Hille kâimmakâmılığı beyninde cereyân eden muhâbereden anlaşıldığı ve dersa'âdete kadar

masârif-i nakliyyesine beş yüz kuruş kifâyet edeceği ma'rûzdur. Fî 11 Eylûl sene 310 (23 Eylûl 1894) Bağdâd Ma'ârif Mûdürü İsa

79- Bâbil harabelerinden çıkarılan tuğla parçaları satılıp 9318 kuruş, 30 para hâsılâtın başkente gönderilmesi konulu belge. (MF_MKT__01091_00070_001_001)

Müze-i hümayûn, Ma'ârif Nezâret-i aliyyesine,

Atûfetlü efendim hazretleri,

Bâbil harâbelerinde çıkarılıp fûrûht edilmekte bulunan tuğla parçaları esmânından üç yüz yirmi iki senesi gâyesine kadar vukû' bulan on iki bin yedi yüz yetmiş üç buçuk kuruş hâsılâtından ber-mûceb-i emr-i nezâret-penâhî mekteb-i ibtidâî inşâ'âtına sarf olunan beş bin kuruşun [...] mütebâkî yedi bin yedi yüz yetmiş üç buçuk kuruşun ve üç yüz yirmi üç senesi zarfında bin yüz yirmi üç kuruş on para ve üç yüz yirmi dört senesi Mayıs gâyesine kadar ve dört yüz yirmi iki kuruş hâsılât olduğu me'mûren Bâbil hafriyyâtı komiserliğinde bulunan idâre-i âcizî me'mûrinden Bedri Bey tarafından bildirilmiş olmağla cem'an dokuz bin üç yüz on sekiz kuruş otuz paraya resîde olan işbu meblağın hemân idâre-i âcizâneme irsâli husûsunun Bağdâd Ma'ârif idâresine emr ü teblîği menût-i müsâ'ade-i aliyye-i nezâret-penâhîleridir. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. 09 Zilka'de sene 326 ve fî 19 Teşrîn-i Sâni sene 324 (02 Aralık 1908)

80- Almanların kazı yaparken çıkardığı toprakla karışık tuğlaların satımı konulu belge. (MF_MKT__00561_00040_003_002)

Serî'an Müze-i hümayûn müdürüyyet-i aliyyesine, 12 Mayıs 317 (25 Mayıs 1901)

Bağdâd Ma'ârif müdürlüğünün işbu telgrafnâmesi mütâla'a olundu. el-Yevm Bağdâd'da bulunan Müze-i hümayûn me'mûrlarından Bedri Bey tarafından bu bâbda vârid olan bir kıt'a tahrîrâtta Almanların Bâbil harâbelerinde icrâ etmekte oldukları Hafriyyâtta zuhûr ederek toprak ile mahlût olduğu halde bir tepenin hârice atılmakta olan tuğla parçaları toplattırılıp tâlibe satıldığı halde Müze-i hümayûn için senevî elli lira-yı Osmânî ve belki daha ziyâde bir îrâd husûlü me'mûl idüğü beyân ve iş'âr olduğuna şu hâlde mûmâ-ileyh Bedri Bey'in nezâreti tahtında mezkûr tuğla parçaları Müze-i hümayûn

nâmına fûrûht edilip esmânından işbu telgrafnâmede beyân olunan Hille ibtidâî mekteblerinin ta'mîrâtı icrâ ve ikmâl ettirildikten sonra mütebâkîsinin Müze-i hümâyûn nâmına muhâfaza edilmesi husûsunun cevâben telgrafla emr ve izbâr buyurulması bâbında emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 15 Mayıs 317 (28 Mayıs 1901) Müze-i hümâyûn müdürîyyeti Hamdi, Mektûbî Kalemîne Fî 17, Vürûdu; Fî 21 Mayıs 317, Süleyman Bey 21.

81- Bâbil'de bulunmuş 118 taş ve satılan 18 tanesinin postahaneden geri alınması konulu belge. (MF_MKT__00043_00079_001_001)

Bağdâd Vilâyet-i celîlesine,

Hille Sancağı dâhilinde Bâbil harâbelerinde taş çıkarmakta olan taşçılar tarafından bulunmuş olan yüz on sekiz parça taş ile bunları bulanlar tarafından Yahûdî Selman nâm kimesneye satıldığı haber alınarak ahz ve istirdât olunan on sekiz aded taşın posta ile gönderildiği beyânıyla merkûm Selman'ın alınan mezkûr on sekiz taşın esmânı olan üç yüz elli dört kuruşun irsâli hakkında şeref-vârid olan on altı numarolu ve 19 Cemâziye'l-âhir sene 93 (12 Temmuz 1876) târîhli tahrîrât-ı devletleri meclis-i ma'ârifede'l-havâle mezkûr taşlar postahânenen ahz olunarak bi'l-mu'âyene tanzîm olunan röportöre bunların üzerinde hatt-ı mîhî bulunduğu cihetle âsâr-ı atîkadan oldukları ve beherinin bir mecîdiye kıymeti bulunduğu bi't-tahkîk anlaşıldığından ba'dehû mu'âmele-i muktezâsı icrâ olunmak üzere merkûmlar hükûmet hesâbına olarak mı yohsa ticâret için mi taş çıkardıklarının ve mezkûr antikaların zuhûr ettiği mahallin ne nev' arâzîden idüğünün ya'nî sâhibi olup olmadığının bildirilmesi ve bir de âsâr-ı atîka nizâmnâmesinin yirmi beşinci maddesinde tesâdüfen bulunan âsâr-ı atîkayı bulanların nihâyet on gün zarfında hükûmete haber vermeğe mecbûr olacakları ve müddet-i mu'ayyenede haber vermeyenlerden bulunduğu âsârın devlete âid hisseden mâ'adâsının rub'u kıymetine müsâvî cezâ-yı nakdî alınacağı muharrer olduğundan ve merkûmların âsâr-ı mezkûreyi vaktiyle hükûmete bildirmediikleri siyâk-ı iş'âr ile ol miktarını fûrûht etmiş oldukları anlaşıldığından bunun hükm-ü nizâma vukûfsuzluktan mı yoksa ketm ve ihfa maksadına mı mebnî olduğunun bi't-tahkîk izbâr ve eğer hükm-i nizâma adem-i riâyetten dolayı ise bunlardan devletin hissesi ifraz olunduktan sonra icâbına bakılmak üzere keyfiyyetin iş'âr buyurulması husûsunun savb-ı sâmi-i vilâyet-penâhîlerine tahrîri meclis-i mezkûreden ifâde kılınmış olmağla mücebince keyfiyyetin bi't-tahkîk iş'ârı husûsuna himem-i aliyye-

i vezîrâneleri derkâr buyurulmak bâbında Fî 10 Ramazân sene 93 ve fî 16 Eylûl sene 92 (28 Eylûl 1876)

82- Paris La Patrie Gazetesinde Bâbil kaynaklı bir silindirin British Museum'a satılması haberinin yer alması konulu belge.
(MF_MKT__01167_00046_003_001)

Bağdâd Vilâyeti Ma'ârif Müdüriyyeti, Aded; 30, Husûsî, Umumi; 387

Ma'ârif-i Umûmiyye Nezâret-i celîlesi huzûr-i sâmisine,

Devletlü efendim hazretleri, bu havâlîde âsâr-ı atîka ticâreti adeta serbest denilebilecek bir sûrette cereyân eylemekte olmasıyla her ne kadar bununla iştigâl eden eşhâs dâima taht-ı tarassutta bulundurulursa da çe fâide ilcâat-ı mevkî'îye ve aşâir-i bâgiyenin şu sıradaki şımarıklıkları münâsebetiyle icrâ kılınan ta'kîbât ve mürâca'ât-ı mütevâlîyeye rağmen yine harâbe-i atîkalara vukû' bulmakta olan tecâvüzât ve tahrîbâta nihâyet verdirilemiyor. Buradan Avrupa'ya nasıl âsâr-ı kıymetdâr aşırılmakta olduğu bî-hakkın isbât etmek üzere me'mûren burada bulunan müze me'mûrlarından Bedri Bey'in yedine geçmiş olan Paris'de münteşir Patrie Gazetesinin efrenci 08 Şubat sene 1910 ve 14 Mart 910 târîhli nüshalarındaki fıkra istinsâh edilerek nezd-i devletlerince de tamâmıyla ma'lûm olmak üzere leffen arz ve takdîm kılınmıştır. Mütâla'asından müstebân buyurulacağı vechile bu eser-i nefis ve kıymetdâr Bağdâd'da mukîm teb'a-i Osmâniyeden İshak Sucu ve Bünyamin Manasyan ma'rifetleriyle Avrupa'ya kaçırılmış ve orada kırk bin franga satılmıştır. Böyle sûret-i aleniyyede vatana ihânet edenlere karşı sükût ile geçışdirmek hiçbir vechile câiz olamayacağı cihetle nezd-i devletlerince münâsib görüldüğü takdîrde Paris mahkemesinde bu husûs hakkında cereyân eylemiş olan muhâkemenin ve i'tâ edilmiş hükmün bir sûret-i musaddakasının sefâret-i seniyye vâsıtasıyla celb ettirilerek burada aleyhlerinde ikâme-i da'vâ edilmesi münâsib görülmüş olmağla icrâ-yı îcâbı menû-ı re'y-i sâmi-i cenâb-ı nezâret-penâhîleridir. Ol bâbda ve herhâlde emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 12 Nisan sene 326 (25 Nisan 1910)

83- İshak Sucu ve Bünyamin Manasyan'ın Bâbil'de bulunan bir silindiri British Museum'a 40000 franga satmaları konulu belge.
(MF_MKT__01167_00046_003_002)

Müze Müdüriyyetine, 3 Mayıs 1326 (16 Mayıs 1910),

Bağdâd'da âsâr-ı atîka kaçakçılığıyla ma'rûf İshak Sucu Bağdâd'da bulunan şerîki Bünyamin Manasyan ile Bağdâd'daki harâbelerden sirkat eylediği bir silindirin fûrûht mes'elesinden aralarında zuhûr eden ihtilâf-ı keyfîyyeti Paris on birinci cezâ mahkemesine kadar sevk eylediği ve netîce-i muhâkemedede mezkûr silindirin Londra'daki British Müzeum'a kırk bin frank mukâbilinde satıldığı cereyân-ı muhâkemeyi hâkî olan ve Paris'te intişâr edip Ma'ârif Müdüriyyetinin işbu tahrîrâtıyla takdîm kılınan La Patrie Gazetesi münderacâtı mütâla'agüzâr-ı âcizânem olmuştur. El-yevm Bağdâd'da bulunan İshak Sucu, Bünyamin Manasyan ve İshak'ın birâderi İbrâhîm haklarında idâre-i âcizânem nâmına ikâme-i da'va edilmek ve müzenin hukûku muhâfaza olunmak tâbî'i bulunduğ u cihetle Paris sefâret-i seniyyesi ma'rifetiyle orada cereyân eyleyen muhâkeme evrâkı sûret-i musaddakası müsara'aten taleb buyurularak Bağdâd'a gönderilmek üzere evrâkın hîn-i vürûdunda idâreten bendegâneme tevdî'inin iktizâ eyleyenlere emr ü teblîği müsterhamdır ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 5 Mayıs 326 (18 Mayıs 1910), Müze-i hümayûn müdürü, Tahrîrât müdüriyyetine.